

ISSN 1895-9911
ISBN 978-83-7542-161-3

Periodyk Naukowy
Akademii Polonijnej
Polonia University Scientific Journal

---

15 (2015) nr 4

ISSN 1895-9911

ISBN 978-83-7542-161-3

Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej

Polonia University Scientific Journal

TOM 15

Vol. 15

Częstochowa 2015

© Copyright by Wydawnictwo „Educator”

Częstochowa 2015

Wydanie I

ISSN 1895-9911

ISBN 978-83-7542-161-3

Wydawnictwo Akademii Polonijnej w Częstochowie „Educator”

Sekretarz redakcji / Secretary: Justyna Rozmarynowska

ul. Pułaskiego 4/6, PL 42-200 Częstochowa

Tel. +48 (34) 368-42-15; fax +48 (34) 324-96-62

E-mail: wydawnictwo@ap.edu.pl

www.ap.edu.pl/wydawnictwo

*Wersja papierowa czasopisma jest wersją pierwotną.
Czasopismo jest dostępne w wersji elektronicznej na stronie:
www.ap.edu.pl/periodyk-naukowy-akademii-polonijnej*

Redaktor naukowy / Scientific Editor:

Władysław MAJKOWSKI

Redaktor tomu / Volume Editor:

Bartosz WANOT

Rada Naukowa / Scientific Council:

Tadeusz BĄK Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna
im. Ks. B. Markiewicza w Jarosławiu
Leszek BEDNARCZUK Akademia Polonijna w Częstochowie
Adam BŁAŚ Uniwersytet Wrocławski
Helena BURUNOWA Akademia Polonijna w Częstochowie
Geert DEMUIJNCK Université de Lille
Zbigniew DOMAŃSKI Politechnika Częstochowska
Miroslaw KALINOWSKI Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Adam KRZYMOWSKI Akademia Polonijna w Częstochowie
Matthias KRAMER Internationales Hochschulinstitut Zittau
Andrzej KRYŃSKI Akademia Polonijna w Częstochowie
Jan MAZUR Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Andrzej NAPIÓRKOWSKI Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Marite OPINCANE Rēzeknes Augstskola
Zbigniew PIASEK Politechnika Krakowska
Wojciech PODLECKI Akademia Polonijna w Częstochowie
Jerzy SUPADY Akademia Polonijna w Częstochowie
Maria SZYMAŃSKA Akademia Polonijna w Częstochowie
Consuelo CORRADI Università LUMSA w Rzymie
Gerrit de VYLDER Lessius University College in Antwerp
Piotr ZASĘPA Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Volodymyr KULISHOV Narodowy Uniwersytet w Krzywym Rogu

Redaktor statystyczny / Statistical Editor:

Jolanta Kołaczyk

Rada Konsultacyjna / Advisory Council:

Aimé F. Caekelbergh (Belgia)
Martin Guimfac (Kamerun)
Cyril Hišem (Słowacja)
Renáta Myšková (Czechy)
Charles Ngadjifna (Kamerun)
Roman Nir (USA)
R. R. Posada (Kolumbia)
Nadija Skotna (Ukraina)
Marian Szablewski (Australia)
Zdzisław Wesołowski (USA)
Herkulan Wróbel (Argentyna)
Jordan Zjawiony (USA)
Laura Palazzani (Włochy)

Konsultanci naukowi / Scientific Advisers:

Piotr Stec (Opole)
Edward Walewander (Lublin)
Leon Szot (Warszawa)

Stali współpracownicy / Collaborators:

Kazimierz Bobowski
Wiesław Bokajto
Krystyna Chałas
Georges Kamto
Jerzy Koperek
Janusz Mierzwa
Waldemar Tyrek
Jacek Łukaszewicz

Spis treści

Nauki humanistyczne

Mariya Vynarchyk

*Studenckie praktyki pedagogiczne Państwowego
Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki
w Drohobyczu i Akademii Polonijnej w Częstochowie:
analiza porównawcza .....* 9

Nauki społeczne

Monika Mistowska, Bartosz Wanot, Przemysław Żuratyński

*Ustawa o państwowym ratownictwie medycznym – przepisy
prawne budzące kontrowersje w środowisku ratowniczym ..* 33

Jacek Wiatrowski

*Ograniczenia w wykonywaniu zawodów zaufania publicznego,
a konstytucyjna zasada państwa prawa, wyrażona w art. 2
Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej .....* 43

Urszula Bejma

Praca jako wartość w życiu człowieka. Wybrane aspekty 47

Alla Suriak

*Ways and implementation mechanisms of public-private
partnership models in Ukraine .....* 75

Maksym Dmytrenko

*Improvement the effectiveness of internal auditing of the
quality management system .....* 93

Yaroslav Izmaylov	
<i>Accounting exchange payment transactions with import material and energy resources for business enterprises in Ukraine</i>	103
Nauki medyczne	
Krystyna Mizerska	
<i>Zaburzenia procesów poznawczych pacjentów z demencją starczą oraz chorobą Alzheimera a obciążenie psychofizyczne opiekunów</i>	125
Jolanta Puzio-Dziedzina Bartosz Wanot	
<i>Jak żyć gdy do drzwi zapuka śmierć?</i>	137
Informacje dla autorów	151
Information for authors	155
Informacja szczegółowa dla autorów z obszaru nauk o zdrowiu	159

Nauki humanistyczne

Mariya Vynarchyk*

**STUDENCKIE PRAKTYKI PEDAGOGICZNE
PAŃSTWOWEGO UNIwersYTETU
PEDAGOGICZNEGO IMIENIA IWANA FRANKI
W DROHOBYCZU I AKADEMII POLONIJNEJ
W CZĘSTOCHOWIE: ANALIZA
PORÓWNAWCZA**

**STUDENT INTERNSHIP OF DROHOBYCH STATE IVAN FRANKO
PEDAGOGICAL UNIVERSITY AND POLONIA UNIVERSITY
IN CZESTOCHOWA – COMPARATIVE ANALYSIS**

Streszczenie. Praktyki pedagogiczne stanowią integralną część programu nauczania i realizowane są zgodnie z zasadami regulaminu praktyk studenckich oraz zgodnie z prawem o szkolnictwie wyższym. Niniejsze opracowanie skupia się na analizie porównawczej praktyki pedagogicznej Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu i Akademii Polonijnej w Częstochowie i należy do dziedziny pedagogiki, która znajduje odzwierciedlenie w badaniu istotnych kryteriów praktyki pedagogicznej w systemie edukacji: podstawowe definicje, postanowienia ogólne, cele i zadania, efekty kształcenia, terminy organizacji i realizacji, formy praktyk.

Abstract. Pedagogical practice is an integral part in the education system. This study focuses on a comparative analyzing of pedagogical practice in State Pedagogical University Ivan Franko in Drohobych and Polonia University in Częstochowa and

---

* Dr, wykładowca języka francuskiego na Wydziale Filologii Romańskiej i Literatury Porównawczej Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Iwana Franki w Drohobyczu; oficjalny tłumacz Konsula Honorowego Ukrainy we Francji Jacqueline Brahic-Nanterme (Lyon) i Prezesa "DISOP" Aimé F. Caekelbergh (Bruksela); autorka 40 artykułów naukowych z dziedziny pedagogiki, historii pedagogiki, filologii francuskiej.

belongs to the field of pedagogy. We explored the basic criteria of pedagogical practice in the education system: basic definitions, general provisions, objectives, learning outcomes, organization and holding period, forms of practice.

Cele i zadania praktyk pedagogicznych: sprawdzenie w praktyce własnej wiedzy i umiejętności z zakresu przedmiotów psychopedagogicznych; doskonalenie umiejętności dydaktycznych i wychowawczych w naturalnych warunkach szkoły; kształtowanie twórczej postawy przyszłego nauczyciela i wychowawcy; zdobywanie indywidualnych doświadczeń w różnych sytuacjach edukacyjnych; poznanie dokumentacji obrazującej funkcjonowanie szkoły; zdobycie doświadczeń w samodzielnym przygotowaniu i prowadzeniu lekcji oraz zajęć pozalekcyjnych; nabycie umiejętności w dziedzinie planowania i kontrolowania procesów dydaktycznych; dokonanie ewaluacji własnych działań dydaktyczno-wychowawczych¹.

Studenckie praktyki pedagogiczne są integralną częścią kształcenia studentów Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu i Akademii Polonijnej w Częstochowie i równorzędnie z innymi zajęciami objętymi planem studiów podlegają obowiązkowemu zaliczeniu. Studentowi w trakcie praktyk zapewnia się następujące formy aktywności: wizyty w placówkach edukacyjnych, a także obserwowanie zajęć, asystowanie nauczycielowi prowadzącemu zajęcia, prowadzenie zajęć wspólnie z nauczycielem, samodzielne prowadzenie zajęć, planowanie i omawianie zajęć prowadzonych przez siebie i innych (nauczycieli i studentów).

Praktyki pedagogiczne Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu są integralną częścią

---

¹ <http://www.pwszta.edu.pl/>: propozycja programu praktyki zawodowej dla studentów kursu przygotowania pedagogicznego w PWSZ w Tarnowie.

procesu kształcenia specjalistów. Łączą one kształcenie teoretyczne przyszłych nauczycieli z praktycznym przygotowaniem do podjęcia pracy w placówkach oświatowych. W toku realizacji praktyk pedagogicznych studenci poszerzają wiedzę merytoryczną i pedagogiczno-metodyczną zdobytą w ramach specjalności nauczycielskiej oraz nabywają umiejętności praktycznego zastosowania wiedzy w zakresie różnych rodzajów działalności nauczyciela, w tym działalności dydaktycznej, wychowawczej i organizacyjnej.

Celem praktyki jest kształtowanie umiejętności praktycznego posługiwania się podstawową wiedzą metodologiczną, pedagogiczną i psychologiczną w różnych placówkach oświatowych, umiejętność zastosowania wiedzy teoretycznej z zakresu metodologii nauczania w praktyce; zapoznanie się z warsztatem pracy nauczyciela oraz sposobami jej organizowania, umiejętność rozwiązywania konkretnego problemu metodologicznego według warunków procesu pedagogicznego; systematyczne poszerzenie wiedzy studentów oraz jej praktyczne zastosowanie w zawodzie nauczyciela. W toku realizacji praktyk pedagogicznych studenci powinni zdobyć umiejętności zawodowe na poziomie podstawowym oraz średnim.

Główne zadania praktyk pedagogicznych:

1. Kształtowanie umiejętności wdrażania przez studentów nowoczesnych metod i technik nauczania;
2. Nabycie umiejętności wychowawczych;
3. W ramach zdobywania umiejętności prowadzenia pracy badawczej studenci:
  - nabywają umiejętności związane z samorozwojem i doskonaleniem kompetencji zawodowych;

- utrwalają i poszerzają wiedzę psychologiczno-pedagogiczną, metodyczną i nabywają kompetencje językowe stosowane w celu rozwiązywania określonych zadań dydaktycznych;
- nabywają umiejętności praktycznego zastosowania wiedzy z zakresu teorii nauczania;
- zapoznają się z obecnymi realiami pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole oraz z zaawansowanym doświadczeniem pedagogicznym;
- opracowują kreatywne podejście badawcze do działalności pedagogicznej.

W trakcie praktyk student poznaje zasady funkcjonowania szkoły danego typu (ogólnokształcącą, liceum, gimnazjum, itd.); organizuje pracę dydaktyczno-wychowawczą, w tym planowanie lekcji oraz zajęć pozalekcyjnych; obserwuje zajęcia (w tym pozalekcyjne) oraz dokonuje ich analizy; uczestniczy w metodycznych zebraniach nauczycieli, seminariach studentów, w posiedzeniach rady pedagogicznej szkoły na podstawie wyników praktyki, w zajęciach podsumowujących.

Praktykant także poznaje pracę nauczyciela w celu zrównoważonego rozwoju zainteresowania uczniów nauką; nabywa umiejętności pozytywnego oddziaływania wychowawczego w celu ukształtowania pożądanych postaw i zachowania uczniów; zdobywa wiedzę i umiejętności w zakresie przygotowania i prowadzenia zajęć pozalekcyjnych, w tym konkursów na najlepsze wyraziste czytanie wierszy, na najlepszą twórczą pracę pisemną, kół rozrywek, karnawału kwiatów, rytmizowany opowieści itd.

Treść pracy badawczej studenta polega na:

- badaniu literatury naukowej;

- doświadczeniu pracy w szkole;
- obserwacjach naukowych, prowadzeniu elementów badań eksperymentalnych na podstawie tematów prac semestralnych lub dyplomowych.

Praca dydaktyczno-wychowawcza praktykantów podzielona jest na cztery etapy. Na początkującym etapie praktyk student:

1. Bierze udział w spotkaniach organizacyjnych na uczelni i w szkole.
2. Zapoznaje z uczniami, dokumentacją szkoły, programem nauczania, harmonogramem zajęć itd.
3. Dokonuje wyboru tematu badań.
4. Układa indywidualny plan realizacji praktyk i przedstawia go do podpisu kierownikom praktyk.
5. Obserwuje zajęcia (w tym pozalekcyjne) prowadzone przez nauczycieli oraz analizuje je.
6. Układa tematyczny plan zajęć.
7. Opracowuje plan zajęć pozalekcyjnych.
8. W ciągu pierwszych pięciu dni praktyk opiekun praktyk grupy i kierownik praktyk z katedry pedagogiki / psychologii razem ze studentami i starostą grupy układają ogólny harmonogram praktyk, w tym zajęć prowadzonych przez studentów, obserwacji zajęć prowadzonych przez innych studentów, zajęć pozalekcyjnych z podaniem imion i nazwisk studentów, którzy je przygotowali; badań naukowych z podaniem tematu.

Ogólny harmonogram pracy studenta podczas praktyk wywieszany jest w pokoju nauczycielskim.

Na podstawowym etapie praktyk student Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu:

1. Prowadzi co najmniej 5 lekcji tygodniowo.
2. Warunkiem dopuszczenia studenta do prowadzenia lekcji jest sporządzony konspekt lekcji (podpisany przez nauczyciela, opiekuna lub kierownika praktyk z katedry pedagogiki / psychologii).
3. Podczas praktyk student przygotowuje i prowadzi co najmniej jedno zajecie pozalekcyjne oraz sporządza jego konspekt.
4. Uczestniczy w obserwacjach zajęć i analizuje je: co najmniej osiem lekcji tygodniowo, które prowadzone są przez nauczycieli oraz studentów zgodnie z harmonogramem obserwacji zajęć.
5. Obserwuje zajęcia pozalekcyjne prowadzone przez nauczycieli i studentów (co najmniej trzy zajęcia), oraz uczestniczy w ich analizie.
6. Bierze udział w spotkaniach metodycznych i przygotowuje sprawozdania z praktyk.
7. Prowadzi badanie na temat pracy semestralnej czy dyplomowej lub na inny wybrany temat.

Na końcowym etapie realizacji praktyk student:

1. Przygotowuje materiały oraz sporządza sprawozdanie z praktyki pedagogicznej.
2. Przedstawia w/w materiały i sprawozdanie kierownikom praktyk do sprawdzenia i oceniania.
3. Uczestniczy w działaniach odbywających się w ostatnim tygodniu praktyk: stoły okrągłe, konferencje naukowo-praktyczne, itd.

W toku realizacji praktyk pedagogicznych student Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu nabywa następujące umiejętności:

1. Umiejętności planowania:
  - a) sporządzenie konspektów lekcji na poszczególny temat z uwzględnieniem warunków nauczania na etapie początkującym i podstawowym oraz poziomu przygotowania uczniów; zdefiniowanie celów i zadań każdej lekcji biorąc pod uwagę poziom nauczania;
  - b) wybór efektywnych metod osiągnięcia ustalonych celów oraz poziomu nauczania;
  - c) wybór rodzajów ćwiczeń i ustalenie kolejności ich stosowania zgodnie z etapami nabycia poszczególnych umiejętności z uwzględnieniem ewentualnych trudności uczenia się i poziomu przygotowania uczniów;
  - d) wykorzystywanie sytuacji naturalnych i projektowanie sytuacji dydaktycznych oraz stosowanie odpowiednich materiałów dydaktycznych sprzyjających ich percepcji, utrwaleniu i stosowaniu w praktyce;
  - e) sporządzenie pomocy dydaktycznych materiałów oraz środków technicznych do prowadzenia zajęć;
  - f) ułożenie planu pracy pozalekcyjnej;
  - g) ułożenie planu i scenariuszu zajęcia pozalekcyjnego.
2. Umiejętności komunikacyjno-dydaktyczne:
  - a. budowanie relacji „nauczyciel-uczeń”, „uczeń-uczeń”.
  - b. dostosowanie swojego doświadczenia do wymagań programowych oraz poziomu przygotowania uczniów;
  - c. ustalenie systemu kontrolowania i oceniania pracy uczniów; dobór odpowiednich technik, w tym testów;

- d. zauważanie błędów popełnianych przez uczniów i wybór sposobu ich korekty.
3. Umiejętności organizacyjne:
- a) realizowanie wcześniej ułożonego planu pracy;
  - b) organizowanie pracy uczniów według planu zajęcia;
  - c) wprowadzenie uzasadnionych zmian w planach lekcji z uwzględnieniem warunków nauczania;
  - d) przedstawienie uczniom najbardziej skutecznych technik pracy samodzielnej;
  - e) efektywne połączenie zbiorowych i indywidualnych form pracy z uwzględnieniem ich osobliwości oraz poziomu nauczania;
  - f) prowadzenie gier dydaktycznych, w tym rólowych z uwzględnieniem osobliwości wiekowych uczniów oraz poziomu nauczania;
  - g) stosowanie różnych sposobów aktywizowania uczniów w zależności od ich osobliwości wiekowych;
  - h) metodycznie uzasadnione stosowanie typowych podręczników oraz technicznych środków nauczania (audio-, audiowizualne, wizualne);
  - i) prowadzenie zajęć pozalekcyjnych oraz ich organizowanie według wcześniej ułożonego planu i scenariuszu.
4. Umiejętności rozwijające i wychowawcze:
- a) realizowanie ogólnokształcącego i wychowawczego potencjału materiału poszczególnej lekcji oraz cyklu lekcji;
  - b) rozwijanie sfery intelektualnej i emocjonalnej ucznia oraz jego zainteresowań poznawczych;
  - c) wychowanie moralne, estetyczne i humanistyczne uczniów;

5. Umiejętności badawcze:

- a) badanie nastawienia uczniów do przedmiotu nauczania oraz ustalenie poziomu przygotowania uczniów;
- b) dokonywanie analizy metodycznej materiału z uwzględnieniem poziomu nauczania, która ma na celu przewidywanie ewentualnych trudności w przyswajaniu tego materiału oraz dobór optymalnych sposobów zapobiegania błędom;
- c) obserwowanie i analiza kompleksowa lekcji, w których uczeń uczestniczył oraz teoretyczne uzasadnienie różnych aspektów pracy nauczyciela;
- d) obserwowanie i analiza doświadczenia nauczycieli i studentów oraz zastosowanie efektywnych metod i technik we własnej pracy nauczyciela;
- e) badanie literatury metodologicznej oraz analiza procesu nauczania na zebraniach metodycznych; poprawienie swojej pracy poprzez zastosowanie opisanych w danej literaturze technik i metod nauczania.

Kierownicy praktyk pedagogicznych Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu:

- prowadzą konsultacje dla studentów na temat planowania i sporządzania konspektów lekcji, przygotowania technicznych, w tym wizualnych środków dydaktycznych;
- obserwują lekcje studentów i analizują je;
- odwiedzają zajęcia pozalekcyjne.

Kierownik praktyk pedagogicznych w trakcie realizacji praktyk przychodzi do szkoły i rozmawia z władzami szkół, nauczycielami, zapoznaje z dokumentacją, którą prowadzą studenci. Na końcowym

etapie kierownicy praktyk sprawdzają i oceniają daną dokumentację. Kierownik praktyk sprawdza sprawozdania opiekunów praktyk oraz sporządza sprawozdanie z realizacji praktyk i przedstawia go do działu praktyk uniwersytetu.

Praktyki pedagogiczne stanowią integralną część programu nauczania Akademii Polonijnej w Częstochowie² i realizowane są zgodnie z zasadami regulaminu praktyk studenckich (art. 166 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r.). Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.) oraz Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 października 2011 r. w sprawie warunków prowadzenia studiów na określonym kierunku i poziomie kształcenia (Dz.U. Nr 243, poz. 1445, z późn. zm), Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego (Dz.U. Nr 253, poz. 1520, z późn. zm), Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 4 listopada 2011 r. w sprawie wzorcowych efektów kształcenia (Dz.U. Nr 253, poz. 1521, z późn. zm.), Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U. Nr 0, poz. 131), Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, Regulaminem Studiów Akademii Polonijnej w Częstochowie wprowadza się niniejszy Regulamin Praktyk Studenckich.

§1. *Podstawowe definicje* Użyte w regulaminie określenia oznaczają: 1) Uczelnia – Akademia Polonijna w Częstochowie. 2) Praktyka – każda praktyka bez względu na rodzaj i kierunek

---

² Praktyki pedagogiczne w Akademii Polonijnej w Częstochowie www.praktyki.ap.edu.pl

studiów, jeżeli wynika ze standardów kształcenia i zapisana jest w planie studiów. 3) Praktyka zawodowa – praktyka realizowana 180 godz. na studiach I stopnia i 120 godz. Na studiach II stopnia. 4) Praktyka pedagogiczna – praktyka realizowana na studiach I stopnia i studiach II stopnia na specjalizacji nauczycielskiej oraz na innych kierunkach. 5) Koordynator ds. Innowacji i Praktyk – nauczyciel akademicki wyznaczony przez Rektora do sprawowania opieki nad procesem odbywania praktyk. 6) Zakład pracy – przedsiębiorstwo, firma, instytucja, szkoła, placówka, jednostka naukowa przyjmująca studenta w celu odbycia praktyki. 7) Zakładowy opiekun praktyk – pracownik zakładu pracy wytypowany do opieki nad studentami.

§2. *Postanowienia ogólne* 1. Praktyki realizowane są na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych w wymiarze określonym w planie studiów. 2. Praktyki stanowią integralną część programu nauczania i podlegają zaliczeniu. 3. Zakres merytoryczny praktyk dla poszczególnych kierunków studiów oraz obowiązujące dokumenty opisujące praktykę określają programy praktyk. 4. W odniesieniu do nauk medycznych, nauk o zdrowiu oraz nauk o kulturze fizycznej mogą być ustanowione odrębne regulaminy praktyk.

§3. *Cele praktyk* 1. Celem praktyk zawodowych jest: 1) wykształcenie umiejętności praktycznego zastosowania wiedzy teoretycznej zdobytej w czasie studiów, a także nabycie umiejętności nawiązywania kontaktów zawodowych i prowadzenia negocjacji; 2) wyposażenie studenta w taki zasób doświadczeń praktycznych i pogłębienia wiedzy, które niezbędne są do sprawnego wykonywania zawodu; 3) stworzenie warunków do zebrania materiałów i przeprowadzenia badań do pracy dyplomowej (licencjackiej, inżynierskiej lub magisterskiej) w zakładzie pracy, w którym student odbywa praktykę; 4) możliwość uzyskania zatrudnienia w zakładzie pracy po ukończeniu studiów. 2. Celem praktyk pedagogicznych jest

w szczególności: 1) poznanie organizacji pracy różnych typów szkół, placówek edukacyjnych, rehabilitacyjnych, profilaktycznych, resocjalizacyjnych, a w szczególności tych, w których absolwenci mogą znaleźć zatrudnienie; 2) nabycie umiejętności planowania, prowadzenia i dokumentowania zajęć dydaktycznych i wychowawczych; 3) nabycie umiejętności prowadzenia obserwacji zajęć i jej dokumentowania; 4) nabycie umiejętności analizy pracy nauczyciela bądź wychowawcy oraz uczniów i podopiecznych podczas wspólnego omawiania praktyk przez opiekunów praktyk i studentów; 5) nabycie umiejętności analizowania własnej pracy i jej efektów oraz pracy uczniów lub wychowanków.

§4. *Efekty kształcenia* 1. Zakładanymi efektami kształcenia po zaliczeniu praktyk są: 1) poszerzenie praktycznych umiejętności studentów, 2) przygotowanie do wykonywania określonego zawodu, 3) zdobycie wiedzy z zakresu specyfiki funkcjonowania danego przedsiębiorstwa lub instytucji, 4) kształtowanie umiejętności psychospołecznych niezbędnych w przyszłej pracy zawodowej, 5) zdobycie doświadczenia w konkuroowaniu na rynku pracy i doskonalenie samooceny studenta w celu zwiększenia możliwości skutecznego konkuroowania na rynku pracy, 6) umiejętność określenia tematyki lub zakresu pracy dyplomowej, realizowanej w wybranej przez studenta specjalności w celu zwiększenia możliwości praktycznych zastosowań wyników pracy. 2. Szczegółowe efekty kształcenia założone do realizacji w ramach praktyk na danym kierunku studiów zawierają sylabusy praktyk.

§5. *Organizacja i formy praktyk* 1. Praktyka może być realizowana w Polsce lub za granicą, w przedsiębiorstwie, instytucji, szkole lub placówce po uzgodnieniu miejsca z Koordynatorem ds. Innowacji i Praktyk. 2. Terminy realizacji praktyk określa plan studiów. 3. Student może odbywać praktykę we wskazanym przez niego

zakładzie pracy pod warunkiem, że charakter wykonywanej pracy będzie zgodny z programem praktyki właściwym dla jego kierunku studiów. 4. Dopuszcza się następujące formy praktyk 1) praktyka realizowana w zgłoszonym przez studenta zakładzie pracy pod warunkiem zgodności charakteru wykonywanej tam pracy z programem praktyki właściwym dla kierunku studiów i podpisaniem umowy pomiędzy Uczelnią a Zakładem pracy; 2) zatrudnienie studenta w zakładzie pracy lub realizacja stażu zawodowego na stanowisku odpowiadającym programowi praktyki właściwemu dla kierunku studiów; 3) prowadzenie własnej firmy, jeżeli odpowiada to programowi praktyki na danym kierunku studiów; 4) projekty indywidualne w formie prac badawczo-wdrożeniowych właściwej katedry.

§6. *Nadzór nad praktykami* 1. Nadzór nad organizacją i przebiegiem praktyk sprawuje Koordynator ds. Innowacji i Praktyk powołany przez Dziekana spośród nauczycieli akademickich. 2. Koordynator ds. Innowacji i Praktyk odpowiada za realizację praktyk zgodnie z ich celami i ustalonym programem oraz sprawuje nadzór nad przebiegiem praktyk. Do zadań Koordynatora ds. Innowacji i Praktyk należy w szczególności: 1) akceptacja wybranego zakładu pracy, jako miejsca do odbycia praktyki 2) nawiązywanie kontaktów z zakładami pracy w celu zorganizowania miejsc do odbycia praktyk, 3) przygotowywanie ofert praktyk, 4) koordynacja przebiegu praktyk, 5) prowadzenie dokumentacji praktyk, 6) dostosowanie (wspólnie ze studentem) zadań zawartych w programie praktyk do profilu zakładu, w którym student będzie odbywał praktykę, 7) ustalenie w porozumieniu ze studentem indywidualnego programu praktyki oraz nadzór nad jej realizacją, 8) udzielanie pomocy studentom odbywającym praktykę, 9) współpraca z zakładowym opiekunem praktyki, 10) hospitacja

praktyk, 11) monitorowanie przebiegu praktyki w zakładzie pracy oraz nadzór nad realizacją programu praktyki w porozumieniu z zakładowym opiekunem praktyk, 12) zorganizowanie obrony praktyk i wpisanie oceny z zaliczenia praktyk, 13) sporządzanie sprawozdań z praktyk zrealizowanych w zakończonym roku akademickim.

§7. *Zasady finansowania praktyk* 1. Uczelnia nie pokrywa studentom kosztów związanych z organizacją praktyk.

§8. *Ubezpieczenie studenta* 1. Podczas odbywania praktyki student powinien być ubezpieczony od następstw nieszczęśliwych wypadków oraz w zakresie odpowiedzialności cywilnej na czas odbywania praktyki. 2. Student powinien ubezpieczyć się samodzielnie (uczelnia nie zwraca kosztów ubezpieczenia).

§9. *Obowiązki studenta* 1. Przed przystąpieniem do praktyki student jest zobowiązany zapoznać się z regulaminem i programem odbywania praktyki. 2. Student powinien aktywnie uczestniczyć w realizacji programu praktyki. 3. Student ma obowiązek przygotować w celu uzyskania zaliczenia praktyki dokumentację. Załącznik nr 1. 4. Bezpośrednim zwierzchnikiem studenta w czasie praktyki ze strony zakładu pracy jest zakładowy opiekun praktyk lub osoba przez niego wskazana. Na terenie zakładu pracy student podlega przepisom i regulaminom obowiązującym w zakładzie. 5. Uczelnia może odwołać studenta z praktyki, jeśli naruszy on przepisy obowiązujące w zakładzie, w którym odbywa praktykę. Odwołanie następuje na wniosek kierownika zakładu pracy (zakładowego opiekuna praktyk).

§10. *Zaliczenie praktyki* 1. Praktyka podlega zaliczeniu z oceną. 2. Zaliczenia praktyk dokonuje Koordynator ds. Innowacji i Praktyk na podstawie dokumentów stwierdzających odbycie praktyki i obrony praktyki. 3. Student ubiegający się o zaliczenie praktyki w ramach

swojej pracy zawodowej, stażu zawodowego lub prowadzenia własnej firmy powinien złożyć do Koordynatora ds. Innowacji i Praktyk stosowne dokumenty potwierdzające prowadzenie działalności gospodarczej, pracę zawodową lub staż zawodowy zgodne ze studiowanym kierunkiem. 4. Student realizujący projekt indywidualny ma obowiązek uzgodnić szczegóły projektu z Koordynatorem ds. Innowacji i Praktyk, przedstawić projekt proponowanego przedsięwzięcia lub badania naukowego oraz formę i sposób realizacji. Po zaakceptowaniu projektu przez Koordynatora ds. Innowacji i Praktyk, będzie on realizowany przez studenta w ramach działalności uczelni lub prac badawczo-wdrożeniowych właściwej katedry. Aby zaliczyć praktykę należy zrealizować projekt od fazy pomysłu do fazy częściowego lub całkowitego rozliczenia efektów. 5. Niedotrzymanie terminu zaliczenia praktyki oraz odwołanie z praktyki jest równoznaczne z brakiem zaliczenia. 6. Student, który z przyczyn niezawinionych nie zaliczył praktyki, może otrzymać zezwolenie dziekana na jej odbycie w innym terminie, niekolidującym z zajęciami wynikającymi z planu studiów. 7. Zaliczenie praktyki jest niezbędnym warunkiem zaliczenia danego semestru studiów.

§11. *Postanowienia końcowe* Niniejszy regulamin wchodzi w życie z dniem 01.10.2014 r.

Zgodnie z rozporządzeniem MNiSW z dnia 17 stycznia 2012 roku w sprawie standardów kształcenia przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela liczba godzin praktyk dla Modułu 2: wynosi 30 godzin, dla Modułu 3: 120 godzin dla Modułu 4: 60 godzin dla Modułu 5 : 120 godzin. Praktyka odbywa się, w zależności od etapu edukacyjnego, którego dotyczy kształcenie osoby przygotowującej się do wykonywania zawodu nauczyciela, w szkole lub placówce realizującej kształcenie na danym etapie edukacyjnym lub etapach edukacyjnych.

Słuchacz realizuje praktykę:

1. kształtującą jego kompetencje opiekuńczo-wychowawcze w Module 2 : 30 godzin poprzez:
  - 1.1. zapoznanie się ze specyfiką przedszkola, szkoły lub placówki, w której praktyka jest odbywana, w szczególności poznanie realizowanych przez nią zadań opiekuńczo-wychowawczych (około 5h),
  - 1.2. obserwowanie: aktywności uczniów, w tym uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, procesów komunikowania, interakcji N-U; U-U, ról pełnionych przez uczestników grupy, zachowania i postaw dzieci i młodzieży, działań podejmowanych przez opiekuna praktyk na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa i zachowania dyscypliny w grupie, różnej działalności opiekuna, w tym działalności opiekuńczo-wychowawczej, pomocowej i terapeutycznej, (około 8h),
  - 1.3. współdziałanie z opiekunem praktyk w: podejmowaniu różnych działań wychowawczych, w prowadzeniu zajęć wychowawczych, sprawowaniu opieki nad uczniami (około 4h),
  - 1.4. pełnienia roli opiekuna wychowawcy, w szczególności przez: podejmowanie działań wychowawczych o charakterze interwencyjnym i wspierających uczniów w sytuacjach np. konfliktowych, podejmowanie indywidualnej pracy z uczniami, organizację i prowadzenie zajęć wychowawczych oraz działań opiekuńczo – wychowawczych wobec jednego lub grupy uczniów (około 8h),

- 1.5. analizę i interpretację zaobserwowanych albo doświadczanych sytuacji i zdarzeń pedagogicznych, w tym: prowadzenie dokumentacji praktyki, konfrontowanie wiedzy teoretycznej z praktyką (około 5h).
2. Praktyka Moduł 3 : 120 godzin:
  - 2.1. Zapoznanie ze sposobem funkcjonowania, organizacji pracy pracowników, uczestników procesów pedagogicznych, prowadzonej dokumentacji oraz poznanie realizowanych przez szkołę, placówkę zadań dydaktycznych (około 10h),
  - 2.2. obserwowanie: toku metodycznego lekcji, czynności podejmowanych przez nauczyciela podczas jej trwania, aktywności uczniów, wykorzystania podczas toku lekcji metod, środków dydaktycznych, sposobów aktywizowania ucznia, sposobów oceniania uczniów, pracy na lekcji z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych i pracy z uczniami zdolnymi (około 40h),
  - 2.3. współdziałanie z opiekunem praktyk w: planowaniu i przeprowadzaniu lekcji (zajęć), szczególnie: podczas przygotowywania pomocy dydaktycznych, wykorzystywania środków multimedialnych i technologii informacyjnej w pracy dydaktycznej, kontrolowaniu i ocenianiu uczniów, podejmowaniu działań na rzecz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniów szczególnie uzdolnionych (około 10h),
  - 2.4. pełnienie roli nauczyciela, w szczególności: zaplanowanie lekcji (zajęć), formułowanie celów, dobór metod i form pracy oraz środków dydaktycznych, dostosowywanie metod i form pracy do realizowanych treści, etapu edukacyjnego oraz dynamiki grupy uczniowskiej,

organizację i prowadzenie lekcji (zajęć) w oparciu o samodzielnie opracowywane scenariusze, wykorzystywanie w toku lekcji (zajęć) środków multimedialnych i technologii informacyjnej, dostosowywanie sposobu komunikacji w toku lekcji (zajęć) do poziomu rozwoju uczniów, podejmowanie indywidualnej pracy dydaktycznej z uczniami, podejmowanie współpracy z innymi nauczycielami, wychowawcą klasy, pedagogiem szkolnym, psychologiem szkolnym oraz specjalistami pracującymi z uczniami, dostosowywanie podejmowanych działań do możliwości i ograniczeń uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, diagnozowanie poziomu wiedzy i umiejętności uczniów (około 50h),

- 2.5. analizę i interpretację zaobserwowanych albo doświadczanych sytuacji i zdarzeń pedagogicznych, w tym: prowadzenie dokumentacji praktyki, konfrontowanie wiedzy teoretycznej z praktyką, ocenę własnego funkcjonowania w toku wypełniania roli nauczyciela, konsultacje z opiekunem praktyk w celu omawiania obserwowanych i prowadzonych lekcji (zajęć), omawianie zgromadzonych doświadczeń w grupie słuchaczy (około 10h).

Przebieg praktyki:

1. Słuchacz powinien wziąć udział:
  - w spotkaniu z dyrektorem i opiekunem praktyki w celu omówienia jej organizacji i przebiegu,
  - sporządza wspólnie ze szkolnym opiekunem praktyk plan praktyki (data, przedmiot, klasa, godzina według wzoru zamieszczonego w drugiej części dzienniczka),

- szkolny opiekun praktyk pedagogicznych powinien zapoznać słuchacza studiów podyplomowych z zasadami bhp obowiązującymi w szkole lub placówce.
- 2. W planie realizacji praktyki słuchacz wykazuje realizację praktyki poprzez takie formy, jak :
  - 2.1. obserwacje lekcji, zajęć pozalekcyjnych, lekcji wychowawczej, zajęć prowadzonych dla grup przez psychologa lub pedagoga szkolnego, obserwacje innych form pracy z uczniem w szkole,
  - 2.2. konsultacje z dyrektorem szkoły, opiekunem praktyk, psychologiem, pedagogiem, bibliotekarzem, pielęgniarką szkolną, z przewodniczącymi organizacji szkolnych oraz nauczycielami,
  - 2.3. asystowanie nauczycielowi podczas przygotowania zajęć edukacyjnych i wsparcie podczas zajęć warsztatowych, laboratoryjnych i ćwiczeniowych, współudział w przeprowadzeniu i opracowywaniu wyników z diagnozy edukacyjnej,
  - 2.4. samodzielne przygotowanie i przeprowadzenie różnych form zajęć dla uczniów np. lekcji przedmiotowych kierunkowych, zbliżonych do kierunkowych, lekcji wychowawczych, zajęć pozalekcyjnych, świetlicowych itp.
- 3. W czasie trwania praktyki słuchacz jest zobowiązany do podporządkowania się Dyrekcji Szkoły.
- 4. Obserwacje powinny być opisane w arkuszu obserwacji przez nauczyciela, szkolnego opiekuna praktyk pedagogicznych i słuchacza (praktykanta) i omówione.
- 5. Oprócz obserwacji i prowadzenia lekcji słuchacz w okresie praktyki powinien uczestniczyć np. w posiedzeniach Rady

- Pedagogicznej, zebraniach zespołów między przedmiotowych, zapoznać się z prowadzonymi zajęciami pozalekcyjnymi, np. koła zainteresowań, koła przedmiotowe, spotkania klubów szkolnych, organizacje młodzieżowe itp.
6. Zajęcia prowadzone przez słuchaczy powinny stanowić co najmniej 1/3 czasu przeznaczonego w planie nauczania na praktyki pedagogiczne (zajęć wychowawczych lub innych o charakterze opiekuńczo – wychowawczym oraz zajęć dydaktycznych z przedmiotu, modułu lub bloku tematycznego kierunkowego lub zbliżonego).
  7. Na każdej lekcji prowadzonej przez słuchacza winien być obecny nauczyciel przedmiotu lub szkolny opiekun praktyk. Słuchacz nie może prowadzić lekcji bez nadzoru pedagogicznego!
  8. Do każdej samodzielnie prowadzonej lekcji słuchacz przygotowuje plan zajęć, omówiony wcześniej z nauczycielem przedmiotu i przez niego zatwierdzony (podpis nauczyciela). Do każdej jednostki lekcyjnej należy przygotować oddzielny scenariusz.
  9. W czasie trwania praktyki słuchacz jest zobowiązany do podporządkowania się Dyrekcji Szkoły.
  10. W ostatnim dniu praktyki słuchacz powinien otrzymać od szkolnego opiekuna praktyk opinię z odbytej praktyki (załącznik nr 6), a następnie uczestniczyć w spotkaniu z dyrektorem szkoły, mającym na celu podsumowanie i ocenę całej praktyki.
  11. Po zakończeniu praktyki słuchacz winien złożyć dokumentację praktyki w dziekanacie Uczni (dziennik praktyk, co najmniej trzy przykładowe scenariusze lekcji, trzy arkusze obserwacji nauczyciela i trzy własne arkusze obserwacji).

12. Zaliczenie praktyki pedagogicznej w indeksie wpisuje Uczelniany Opiekun Praktyk w godzinach konsultacji.

Słuchacz zobowiązany jest do pisemnego przygotowania się i przeprowadzenia w okresie praktyki pedagogicznej zajęć edukacyjnych. W oparciu o podane przez nauczyciela zadania dydaktyczne słuchacz opracowuje plan lekcji (scenariusz), który po zatwierdzeniu jest podstawą dopuszczenia do prowadzenia zajęć.

Podczas praktyk pedagogicznych Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu i Akademii Polonijnej w Częstochowie studenci mają możliwość zastosowania zdobytej wiedzy i umiejętności, co pozwala na odpowiedzialne przygotowanie się do podjęcia roli zawodowej pedagoga. Studenci zapoznają się z siecią placówek charakterystycznych dla studiowanych przez nich specjalności, mają szanse zdobyć kompetencje praktyczne i narzędzia konieczne do pracy z nimi. Czas praktyk stanowi często inspirację do dalszego szkolenia. Praktyki stanowią najważniejsze i najpełniejsze doświadczenie zawodowe w całym programie studiów. Ich zasadniczym celem jest zintegrowanie nabytej w trakcie studiów wiedzy i jej skonfrontowanie z rzeczywistością wychowawczą, opiekuńczą, profilaktyczną i resocjalizacyjną. Ukraiński oraz polski student po zrealizowaniu praktyk pedagogicznych staje się specjalistą w swojej dziedzinie oraz stale rozwija własne umiejętności.

BIBLIOGRAFIA

Praktyki pedagogiczne w Akademii Polonijnej w Częstochowie

www.praktyki.ap.edu.pl

Poradnik praktyk pedagogicznych. Państwowa Wyższa Szkoła

Zawodowa we Włocławku, Wyd. EXPOL, Włocławek 2011.

Praktyki pedagogiczne w systemie kształcenia nauczycieli, red.

B. Walkiewicz, Wydawnictwo CODN Warszawa 2006.

E. Kozdowicz, A. Przećławska, *Absolwent pedagogiki dziś –*

perspektywa teorii i praktyki pedagogiki społecznej, Wyd.

Akademickie ŻAK, Warszawa 2006.

Przygotowanie i realizacja nowego programu praktyk

pedagogicznych na wydziale humanistycznym, UMCS

www.praktyki.wh.umces.lublin.pl

Nauki społeczne

Monika Misterska*
Bartosz Wanot**
Przemysław Żuratyński***

USTAWA O PAŃSTWOWYM RATOWNICTWIE MEDYCZNYM – PRZEPISY PRAWNE BUDZĄCE KONTROWERSJE W ŚRODOWISKU RATOWNICZYM

LAW ON STATE EMERGENCY MEDICAL SERVICES – THE LEGAL PROVISIONS AROUSING CONTROVERSY AMONG PARAMEDICS

Streszczenie. W artykule opisano zmiany w ustawie o Państwowym Ratownictwie Medycznym w Polsce. Autorzy przedstawiają krytyczną analizę obecnej sytuacji i propozycje w sprawie przyszłego rozwoju ratownictwa medycznego w Polsce w oparciu o zmiany w prawie, organizacji i edukacji.

Abstract. The article describes the changes in Law on State Emergency Medical Services in Poland. The authors offer a critical analysis of the current situation and proposal for the future development of emergency medicine in Poland based on changes in law, organization and education.

Konstytucja RP w art. 38 podkreśla, że państwo polskie ma obowiązek zapewnić każdemu człowiekowi prawną ochronę życia oraz w art. 68 ust. 1 wskazuje, że każdy ma prawo do ochrony zdrowia. Prawo do życia i ochrony zdrowia jest jednym z podstawowych praw człowieka chronionym nie tylko przez

---

* Mgr Monika Misterska, Uczelnia Warszawska, wykładowca.

** Dr n. med. Bartosz Wanot, Akademia Polonijna, Koordynator Instytutu Zdrowia i Pielęgniarstwa, adiunkt.

*** Mgr Przemysław Żuratyński, Uczelnia Warszawska, wykładowca.

konstytucję, ale również przez konwencje i umowy międzynarodowe. Ponadto art. 68 ust. 2, 3, 4 Konstytucji RP sygnalizuje, że obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Warunki i zakres udzielania świadczeń określa ustawa. Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku. Władze publiczne są obowiązane do zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska¹.

Ochrona zdrowia nie jest wyłączną sprawą każdego człowieka. Większość obywateli nie jest w stanie samodzielnie sfinansować sobie kosztów leczenia, zabiegów oraz innych świadczeń opieki zdrowotnej. To władze publiczne mają za zadanie zapewnić opiekę zdrowotną każdemu obywatelowi bez względu na jego sytuację majątkową.

System ratownictwa medycznego w Polsce stanowiący jeden z filarów obecnego systemu ochrony zdrowia jest nieustannie modyfikowany. Sytuacja ta ma miejsce nie tylko w państwie polskim, ale także w innych europejskich państwach. Zmiany te mają na celu utworzenie nowoczesnego systemu ratownictwa medycznego, który w pełni realizowałby założone mu zadania polegające na zapewnieniu pomocy każdej osobie znajdującej się w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego². W Polsce prace nad projektem pierwszej ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym zostały rozpoczęte w 2000 r. Owocem tych prac jest nieobowiązująca już ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym z dnia 25 lipca 2001 r. (Dz. U. z 2001 r.,

---

¹ Art. 68 ust. 2, 3, 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.; sprost. Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319).

² Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (tekst jedn.: Dz. U. z 2006 r., Nr 191, poz. 1410 z późn. zm.).

Nr 113, poz. 1207), która już w grudniu tego samego roku została nowelizowana ustawą z dnia 21 grudnia 2001 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, ustawy o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, ustawy o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym, ustawy o zmianie ustawy o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym oraz niektórych innych ustaw: ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym, ustawy - przepisy wprowadzające ustawę - Prawo farmaceutyczne, ustawę o wyrobach medycznych oraz ustawę o zmianie o zawodzie lekarza oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. Nr 154, poz. 1801). Nie budzi jednak wątpliwości, że ten akt normatywny stanowił podstawę do późniejszych zmian i nowelizacji zajmujących się wspomnianą materią. Treść tej ustawy w sposób znaczący różniła się od ustawy, która obowiązuje aktualnie. Aktualnie obowiązującym aktem prawnym jest Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym, która została poddana na przestrzeni lat wielu zmianom. Zmiany te to:

1. Ustawa z dnia 11 stycznia 2008 r. o zmianie ustawy - Prawo telekomunikacyjne oraz ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz. U. z 2008 r., Nr 17, poz. 101),
2. Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz. U. z 2008 r., Nr 237, poz. 1653)
3. Ustawa z dnia 17 lipca 2009 r. o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz. U. z 2009 r., Nr 122, poz. 1007)
4. Ustawa z dnia 22 października 2010 r. o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r., Nr 219, poz. 1443)

5. Ustawa z dnia 23 listopada 2012 r. o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz. U. z 2012 r., Nr 0, poz. 1459)
6. Ustawa z dnia 7 listopada 2014 roku o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz. U. z 2014 r., Nr 0, poz. 1802)
7. Ustawa z dnia 25 września 2015 r. o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym, ustawy o działalności leczniczej oraz ustawy o zmianie ustawy o działalności leczniczej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r., Nr 0, poz. 1887).

Ustawa z 2006 roku wprowadziła wiele nowych uregulowań prawnych, które przyniosły pozytywne skutki. Jednak mimo tych zmian, nadal budziła wiele kontrowersji i miała wielu krytyków. Głównymi formułowanymi przeciwko niej zarzutami były: możliwość wykonywania medycznych czynności ratunkowych wyłącznie w systemie Państwowego Ratownictwa Medycznego (PRM), brak odrębnej regulacji prawnej dotyczącej możliwości powstania samorządów ratowników medycznych, brak możliwości ewidencji liczby ratowników medycznych, brak jednolitej organizacji kształcenia na kierunku ratownictwo medyczne, brak właściwej organizacji pracy z uwzględnieniem bezpieczeństwa i higieny pracy w systemie ratownictwa medycznego.

W dniu 19.08.2014 r. został przedstawiony projekt ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym. Spotkał się on z wieloma głosami krytycznymi zarówno samych ratowników medycznych, jak również poszczególnych ministerstw.

Ministerstwo Edukacji Narodowej wskazuje na problem, który może zaistnieć w związku z tym, że ratownik medyczny po

zakończeniu szkoły, składa wniosek do wojewody o wpis do rejestru ratowników medycznych i uzyskanie prawa wykonywania zawodu. Ma na to okres 2 lat od momentu wejścia w życie ustawy. Zaś do egzaminu zawodowego dotyczącego ratownika medycznego może przystąpić w dowolnym czasie. Może więc zdarzyć się sytuacja, w której ratownik medyczny uzyska pozytywną ocenę z egzaminu po okresie 2 lat od momentu wejścia w życie ustawy, ale nie uzyska prawa wykonywania zawodu ze względu na przekroczenie 2-letniego terminu na złożenie wniosku do wojewody³.

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej podkreśla, że wspomniany projekt nie umożliwia ratownikom medycznym wykonywania medycznych czynności ratunkowych w SOR. Ponadto użyte w projekcie słowo „staż” jest nieadekwatne do praktyki zawodowej, która jest odbywana w ramach szkoły wyższej. Wskazuje, że w związku z charakterem wykonywanej pracy osoba kończąca ratownictwo medyczne oprócz egzaminu teoretycznego powinna także zdać egzamin praktyczny i sprawnościowy. Ponadto komisje, które mają przeprowadzać egzamin teoretyczny nie posiadają w swoim składzie ratowników medycznych, co jest poważnym zaniedbaniem. Co więcej, tak jak inne grupy zawodowe, ratownicy medyczni powinni posiadać samorząd zawodowy, do którego zadań m. in. należałoby prowadzenie rejestru ratowników medycznych. Projekt proponuje utworzenie ścieżki kariery zawodowej ratowników medycznych, co uzasadnia nałożenie obowiązku ciągłego doskonalenia zawodowego. Przypomina o braku uregulowań prawnych w odniesieniu do motocykli ratunkowych⁴.

We wspomnianym projekcie wprowadzono zapis o dopuszczalności udzielania tzw. świadczeń zdrowotnych poza system PRM

---

³ <http://ratunek24.pl/ministrowie-o-ratownictwie-medycznym>

⁴ <http://ratunek24.pl/ministrowie-o-ratownictwie-medycznym>

zdefiniowanych w ustawie o działalności leczniczej, jako działania służące zachowaniu, ratowaniu, przywracaniu lub poprawie zdrowia oraz inne działania medyczne wynikające z procesu leczenia lub przepisów odrębnych regulujących zasady ich wykonywania⁵. Zakres tych świadczeń miał określić Minister Zdrowia. Jednak nie zostało doprecyzowane, jaka będzie korelacja między tymi świadczeniami zdrowotnymi, a medycznymi czynnościami ratunkowymi nadal zarezerwowanymi dla jednostek systemu, które wykonują je w warunkach pozaszpitalnych, w celu ratowania osoby w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego.

Nie został uregulowany status ratownika medycznego, który jest zatrudniony w państwowych jednostkach jak na przykład Państwowa Straż Pożarna czy Wojsko Polskie.

Polska Rada Ratownictwa Medycznego (PRRM) zwróciła również uwagę na problem związanym z minimalnym tj. dwuosobowym składem podstawowych Zespołów Ratownictwa Medycznego. Taki skład osobowy zespołu powoduje, że nie są przestrzegane normy z rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 14 marca 2000 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy przy ręcznych pracach transportowych (Dz. U. z 2000 r., Nr 26, poz. 313). Zespół wykonując transport pacjenta np. poprzez układanie, podnoszenie nie może przestrzegać dopuszczalnych norm obciążeniowych podczas pracy dorywczej.

W zakresie sprzętowym PRRM rekomenduje wprowadzenie wymogu posiadania na wyposażeniu ambulansów typu B i C krzesłek kardiologicznych z płozowym systemem do jazdy po schodach oraz mechanicznego urządzenia do kompresji klatki piersiowej⁶.

---

⁵ Art. 2, ust. 1, pkt 10 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (Dz. U. nr 2011 nr 112 poz. 654).

⁶ <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/238150>

W związku z podniesionymi powyżej zarzutami oraz w trybie konsultacji społecznych, w których wzięło udział wiele instytucji, fundacji, organizacji oraz osób indywidualnych zweryfikowano niektóre zaproponowane rozwiązania i wprowadzono zmiany w ustawie o PRM z 2008 roku poprzez ustawę z dnia 25 września 2015 r. o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym, ustawy o działalności leczniczej oraz ustawy o zmianie ustawy o działalności leczniczej oraz niektórych innych ustaw.

Najważniejsze zmiany to:

1. Rozszerzenie pojęcia wykonywania zawodu ratownika medycznego poprzez zmiany w art. 11 ust. 1 ustawy o PRM. Zawód ratownika medycznego obecnie można wykonywać także poza jednostkami systemu Państwowego Ratownictwa Medycznego np. w ratownictwie górniczym, morskiej służbie poszukiwania i ratownictwa, na lotniskach i w siłach zbrojnych, ale także w fazie szpitalnej jak na przykład na Izbach Przyjęć szpitali, OIOM itp. Wskazuje na to art. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 25 września 2015 r. – „... Ratownik medyczny wykonuje zadania zawodowe, o których mowa w ust. 1 pkt 1:
  - 1) w podmiotach leczniczych, o których mowa w art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (Dz. U. z 2015 r. poz. 618, 788 i 905);
  - 2) w ramach ratownictwa górskiego i narciarskiego, o którym mowa w art. 2 pkt 7 i 8 ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich (Dz. U. Nr 208, poz. 1241 oraz z 2013 r. poz. 7);

- 3) w ramach ratownictwa wodnego, o którym mowa w art. 2 pkt 4 ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie osób przebywających na obszarach wodnych (Dz. U. Nr 208, poz. 1240 oraz z 2015 r. poz. 779);
- 4) w ramach ratownictwa górniczego, o którym mowa w art. 122–124 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. z 2015 r. poz. 196 i 1272);
- 5) w ramach morskiej służby poszukiwania i ratownictwa, o której mowa w art. 116 ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie morskim (Dz. U. z 2015 r. poz. 611, 1320 i 1336);
- 6) w jednostkach podległych Ministrowi Obrony Narodowej niebędących podmiotami leczniczymi;
- 7) w jednostkach ochrony przeciwpożarowej, o których mowa w art. 15 ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz. U. z 2009 r. Nr 178, poz. 1380, z późn. zm.[2]) włączonych do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, w zakresie ćwiczeń, szkoleń oraz działań w strefie zagrożenia;
- 8) na lotniskach w związku z zapewnieniem wymagań, o których mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 85 ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze (Dz. U. z 2013 r. poz. 1393, z późn. zm.[3]);
- 9) w ramach podmiotu leczniczego wykonując zadania z zakresu zabezpieczenia medycznego imprezy masowej, o której mowa w art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U. z 2013 r. poz. 611, z późn. zm.[4]);
- 10) w ramach wykonywania transportu sanitarnego w rozumieniu art. 161 ba ust. 1 ustawy z dnia 27 sierpnia

- 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. z 2015 r. poz. 581, z późn. zm.[5]);
- 11) w izbach wytrzeźwień, wchodząc w skład zmiany, o której mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 423 ust. 5 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2015 r. poz. 1286);
  - 12) na stanowisku dyspozytora medycznego⁷.
2. Wprowadzono egzamin państwowy składający się ze 100 pytań testowych dla wszystkich absolwentów ratownictwa medycznego. Pomimo braku jednolitych ram programowych dla kierunku ratownictwo medyczne, przyszli ratownicy będą zdawać egzamin państwowy na tych samych zasadach. Dodatkowo, po zaliczeniu egzaminu będą musieli odbyć 6-miesięczną praktykę (960 godzin dydaktycznych) w jednostkach Systemu, pod nadzorem innego ratownika z co najmniej 5-letnim stażem pracy.
  3. Ratownicy medyczni zostali także włączeni do Centralnego Wykazu Pracowników Medycznych oraz Systemu Monitorowania Kształcenia Pracowników Medycznych.
  4. W szpitalach dziecięcych, które spełniają określone wymogi ustawy, zostają uruchomione centra urazowe dla dzieci. Natomiast szpitale nieposiadające odpowiednich warunków zostają wskazane, jako planowane centra urazowe.
  5. W ciągu najbliższego roku ma zostać wdrożony Systemu Wspomagania Dowodzenia w PRM.

---

⁷ Art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 25 września 2015 r. o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym, ustawy o działalności leczniczej oraz ustawy o zmianie ustawy o działalności leczniczej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r., poz. 1887).

Postulaty środowiska ratowników medycznych zostały częściowo uwzględnione w ustawie z dnia 25 września 2015 r. o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym. Wydaje się, że osiągnięto kompromis. Jednak ze względu na dążenie do ciągłego podwyższania standardów w ramach wykonywania zawodu ratownika medycznego oraz postępowi w medycynie i informatyzacji niewykluczone są kolejne zmiany.

BIBLIOGRAFIA

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.; sprost. Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319)

Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (tekst jedn.: Dz. U. z 2006 r., Nr 191, poz. 1410 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (Dz. U. Nr 112 poz. 654)

Ustawa z dnia 25 września 2015 r. o zmianie ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym, ustawy o działalności leczniczej oraz ustawy o zmianie ustawy o działalności leczniczej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r., poz. 1887).

<http://ratunek24.pl/ministrowie-o-ratownictwie-medycznym>: data dostępu 17.01.2016 r.

<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/238150>: data dostępu 17.01.2016

Jacek Wiatrowski*

**OGRANICZENIA W WYKONYWANIU
ZAWODÓW ZAUFANIA PUBLICZNEGO,
A KONSTYTUCYJNA ZASADA PAŃSTWA
PRAWA, WYRAŻONA W ART. 2 KONSTYTUCJI
RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ¹**

**LIMITATIONS IN ACCESSIBILITY TO EXECUTING SOME
PROFESSIONS, AND THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLE OF THE
STATE OF LEGAL EXPRESSED IN ART. 2 THE CONSTITUTION
OF REPUBLIC OF POLAND**

Streszczenie. Artykuł obejmuje kolejny etap pogłębiania zainteresowań w zakresie prawa konstytucyjnego. Podejmuje on nadal aktualny problem ograniczeń w dostępności do wykonywania niektórych zawodów. Stawia jednoznaczną tezę, iż ograniczenia z art. 17 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej mają znaczenie dla zasady państwa prawnego wyrażonej w art.2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Abstract. This article is the farther stage of deepening interests within the range of the constitutional law. It represents a still current problem of limitations in accessibility to executing some professions. The limitations from art. 17 par. 1 in the Constitution of Republic of Poland have the meaning for principle of the state of legal expressed in art. 2 in the Constitution of the Republic of Poland.

---

* Dr Jacek Wiatrowski, adwokat, Koordynator Instytutu Prawa i Administracji Akademii Polonijnej w Częstochowie.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. z 1997 nr. 78 poz.483) z późn. zmianami.

Teza: ograniczenia z art. 17 ust. 1 Konstytucji RP mają znaczenie dla zasady państwa prawnego wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP.

Istotnym pozostaje, iż w przypadku ograniczeń w dostępności do pomocy prawnej zostają naruszone wybrane cechy państwa prawa wyrażone w art. 2 Konstytucji RP. Status obywatela w państwie prawa oparty jest na zasadzie, iż prawa i wolności obywatela są naturalne i niezbywalne, a rządy prawa chronią godność i zapewniają wolność obywateli. Art. 2 Konstytucji RP, jako podstawa kontroli, ma znaczenie dla tych zasad, które nie zostały odrębnie wyrażone w Konstytucji, a mieszczą się w zasadzie demokratycznego państwa prawnego. Chodzi głównie o zasadę ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa i wynikający z niej obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa prawnego obywateli².

Dodatkowo w przypadku ograniczeń w dostępności do wykonywania zawodów zaufania publicznego należy podkreślić potrzebę ustawowego dookreślenia kategorii „interesu publicznego” określającego granice sprawowania pieczy nad należyтым wykonaniem zawodu, bądź sprecyzowania bardziej jednoznacznych kryteriów określenia jego granic. Wymóg ten wiąże się z koniecznością zapewnienia, zgodnie art. 2 Konstytucji i wynikającej stąd dyrektywy określoności prawa, warunkującej społeczne zaufanie do prawa. Konsekwencją tego było doprowadzenie do jednoznaczności i transparentności kryteriów stosowanych przez korporacje zawodów zaufania publicznego, przy regulowaniu zasad naboru na aplikacje.

Dlatego też, do ustawodawcy należy ocena, czy racje interesu publicznego przemawiają za wyłącznością świadczenia pomocy prawnej przez członków określonych korporacji zawodowych, za czym przemawiają względy wskazujące na potrzebę ochrony

---

² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 24 kwietnia 2002 r., P 5/01, Z.U. 2002 / 3A / 28, Dz. U. 2002.78.713 z dnia 2002-06-19.

możliwie wysokiego standardu świadczeń pomocy prawnej i potrzeba istnienia nadzoru korporacyjnego. Czy też za otwarciem tej formy działalności, dla osób dysponujących jedynie raczej: wyższym wykształceniem prawniczym, co wiąże się z uwzględnieniem oczekiwań interesu tych grup społecznych, których nie stać na wysokospecjalistyczną pomoc prawną świadczoną przez adwokatów i radców prawnych.

Tym samym, należy stwierdzić, iż uznanie zawodów adwokata i radcy prawnego za zawody zaufania publicznego, o których mowa w art. 17 ust. 1 Konstytucji, nie oznacza monopolu tych osób na świadczenie usług prawnych i całkowitą eliminację innych osób do świadczenia usług w sytuacjach mniej skomplikowanych. Samo świadczenie pomocy prawnej przez podmioty nienależące do prawniczych korporacji zawodowych jest zgodne z art. 17 ust. 1 Konstytucji. Przepis ten, pozwala, ale nie zobowiązuje ustawodawcy do tworzenia korporacji zawodowych. Z treści art. 17 ust 1 nie wynika także nakaz przekazywania owym samorządom elementów władztwa publicznego. Jednak już propozycja by, osoby takie posiadały dokładnie takie same bądź podobne uprawnienia zawodowe – jak adwokaci i radcowie prawni – budzi znaczące zastrzeżenia konstytucyjne w stosunku do zgodności z art. 17 ust. 1 Konstytucji RP oraz z art. 2 Konstytucji.

Należy także podzielić zdanie, Trybunału Konstytucyjnego stwierdzające, że dopuszczenie magistrów prawa, a więc osób nieprzygotowanych praktycznie do wykonywania zawodu do występowania przed sądami przez sam fakt ukończenia studiów prawniczych, nie daje gwarancji wystarczająco fachowej reprezentacji interesów stron, a ponadto nie przyczyni się do

sprawnego przebiegu procesu³. Upoważnienie pozbawionych przygotowania i praktyki zawodowej absolwentów wyższych szkół prawniczych do świadczenia usług prawniczych, może naruszyć zasadę bezpieczeństwa prawnego obywateli, która zgodnie z orzecznictwem TK stanowi składnik zasady państwa prawnego i jest wyrażona w art. 2 Konstytucji.

Równocześnie, istotnym aspektem konstytucyjnym powstałym w trakcie prac nad uregulowaniem zasad świadczenia pomocy prawnej przez osoby, które nie należą do korporacji prawniczych było posługiwanie się nieprecyzyjnymi określeniami w kluczowej kwestii, zakresu uprawnień zawodowych przysługujących prawnikom niekorporacyjnym. W owej materii projektodawca posługiwał się sformułowaniem nieostrym, nazywając czynności wykonywane przez prawników bez cenzusu korporacyjnego w znaczeniu „usług prawniczych o mniej złożonym charakterze”. Takowe działania należy uznać za nieracjonalne, gdyż powinny one czynić zadość dyrektywie dostatecznej określoności i stabilności unormowań prawnych, która stanowi pochodną zasady demokratycznego państwa prawa, wyrażoną w art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

---

³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 listopada 2004 r., sygn. akt P 19/03, Z.U. 2004 / 11A / 118, Dz. U. 2005.1.3 z dnia 2005-01-04.

Urszula Bejma *

PRACA JAKO WARTOŚĆ W ŻYCIU CZŁOWIEKA. WYBRANE ASPEKTY

WORK AS A VALUE IN MAN'S LIFE. SELECTED ASPECTS

Streszczenie. W życiu każdego człowieka istnieją wartości, dla których żyje i dzięki którym realizuje się. Jedną z takich wartości jest niewątpliwie praca, która ma ogromny wpływ na szeroko rozumiany rozwój człowieka i jednocześnie warunkuje współpracę ludzi oraz grup społecznych; jednym słowem oddziałuje na całość życia społecznego. Rola pracy w życiu człowieka jest tak znacząca, że wpływa ona na jego życie już w okresie poprzedzającym właściwą karierę zawodową.

Znaczenie pracy zawodowej dla jednostki staje się najbardziej widoczne w przypadku jej utraty i braku, bowiem osoba bezrobotna przez dłuższy czas cierpi nie tylko z powodu utraty środków przeznaczonych na utrzymanie i ograniczenia możliwości konsumpcji, ale także z powodu pogorszenia się jakości kontaktów społecznych i rodzinnych.

Abstract. In the life of every man there are values for which he lives and through which he achieves his aims. One of these values is undoubtedly a work that has a huge impact on the broader human development and at the same time determines the cooperation of people and social groups; in a word, it affects the whole of society. The role of work in human life is so significant that it affects man's life in every stage of his career.

The importance of work for the individual becomes most evident in the case of its loss and lack; an unemployed for a long time person is suffering, not only because of the lack of funds necessary for the maintenance and reducing the possibility of consumption, but also because of the deterioration in the quality of social contacts and family life.

---

* Dr, Instytut Socjologii, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW w Warszawie.

Wstęp

W życiu każdego człowieka istnieją wartości, dla których żyje i dzięki którym realizuje się. Są to, między innymi: rodzina, dom, szczęście, zdrowie a także praca, która ma ogromny wpływ na szeroko rozumiany rozwój człowieka i jednocześnie warunkuje współpracę ludzi oraz grup społecznych; jednym słowem oddziałuje na całokształt życia społecznego. Rola pracy w życiu człowieka jest tak znacząca, że wpływa ona na jego życie już w okresie poprzedzającym właściwą karierę zawodową. Już dla kilkuletniego dziecka staje się ona przedmiotem refleksji, marzeń i aspiracji, aby w późniejszym okresie życia stać się przedmiotem określonych, zaplanowanych działań. Młody człowiek, planując swą przyszłość, bierze pod uwagę zwłaszcza prace zawodową i życie rodzinne. Od momentu rozpoczęcia kariery zawodowej praca wyznacza miejsce, które człowiek zajmuje w społeczeństwie, spełniając rolę czynnika decydującego o jego pozycji społecznej oraz zamożności materialnej, od których zależy z kolei osobiste powodzenie i satysfakcja w innych dziedzinach życia. Praca, zatem, oddziałuje na wyznawane przez jednostkę wartości, na jej stosunek do samej siebie, do otaczającej ją rzeczywistości społecznej.

1. Wartość pracy w życiu człowieka

Pracę można traktować na wiele sposobów. Dla jednych jest to powołanie, dla innych źródło zarobkowania i szansa samorealizacji. Dzięki pracy powstają dobra materialne, tworzone są też wartości kulturowe i społecznie znaczące usługi. Poprzez prace definiujemy samych siebie, rozwijamy nasze silne strony. To praca określa nasze miejsce w społeczeństwie, wyznacza nam cele i stawia przeszkody do pokonania, dzięki którym możemy się rozwijać. W znaczeniu potocznym pracę definiuje się najczęściej jako celową działalność

człowieka, połączoną z wysiłkiem fizycznym, zmierzająca do przekształcenia rzeczywistości przyrodniczej i społecznej dla potrzeb własnych i potrzeb społeczeństwa. Jednostka poprzez pracę zapewnia sobie byt i zaspokojenie potrzeb, najpierw podstawowych, a w dalszej kolejności drugorzędnych. Praca jest więc sposobem i metodą zapewnienia sobie i społeczeństwu elementarnych, czyli materialnych i duchowych, warunków egzystencji. Praca, jako forma działalności człowieka, zyskuje na wartości szczególnie wtedy, kiedy trudno ją zdobyć i gdy przez to byt materialny jednostek i ich rodzin jest zagrożony.

Pracę rozpatrywać można w różnych aspektach:

- społecznym – jako kulturowo uwarunkowany proces społeczny będący podstawowym czynnikiem rozwoju osobowości człowieka;
- filozoficznym – jako dążenie do osiągnięcia preferowanych przez jednostki wartości (jednostkowych i społecznych), osiągnięcia pozytywnych i eliminacji negatywnych ocen moralnych;
- ekonomicznym – jako realne korzyści: gospodarcze, materialne i finansowe, płynące z wykonywanej pracy, będące podstawą dobrobytu jednostki i społeczeństwa;
- historycznym – jako zmiany zachodzące w ciągu wieków w procesie produkcji społeczeństw¹.

Praca pełni nadto trzy różne funkcje: o charakterze podmiotowym, przedmiotowym i społecznym:

- funkcja podmiotowa – jednostka podejmuje działania w celu zaspokojenia własnych podstawowych potrzeb zapewniających warunki egzystencji, a także potrzeb wyższego szczebla

---

¹ J. Stępień, *Socjologia pracy i zawodu*, Poznań 2001, s. 18.

jak potrzeba samorealizacji. Praca daje korzyści materialne, dzięki którym jednostka czuje się bezpiecznie pod względem ekonomicznym psychicznym jak i społecznym. „Jako osoba jest tedy człowiek podmiotem pracy. Jako osoba pracuje, wykonuje różne czynności przynależące do procesu pracy, a wszystkie one, bez względu na charakter, mają służyć urzeczywistnieniu się jego człowieczeństwa, spełnianiu osobowego powołania, które jest mu właściwe z racji samego człowieczeństwa”²;

- funkcja przedmiotowa – jednostka ingeruje w przyrodę ze względów czysto ekonomicznych. To podporządkowanie jest wynikiem ciągłych zmian potrzeb indywidualnych człowieka. Proces, jakim jest praca, zobowiązuje człowieka do wywiązania się z obowiązku tworzenia cywilizacji i dóbr kultury;
- funkcja tworzenia więzi społecznych – jednostka integruje się społecznie, i ta integracja ma olbrzymi wpływ na jej rozwój. Obecność innych ludzi ma wpływ na sposób myślenia, procesy spostrzegania i procesy motywacyjne³.

Właściwe podejście do pracy ma miejsce wtedy, gdy funkcja przedmiotowa ma pierwszeństwo nad funkcją społeczną: Chociaż „prawdą jest, że człowiek jest przeznaczony i powołany do pracy, to jednak nade wszystko praca jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy”⁴. W momencie odwrócenia tej kolejności rodzi się patologia pracy. Jedną z takich patologii jest uzależnienie od pracy, czyli pracoholizm.

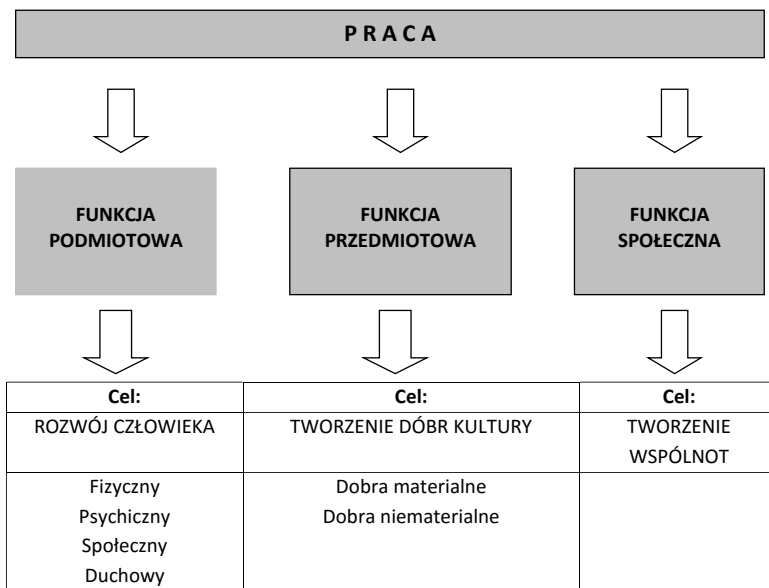
---

² Jan Paweł II, *Laborem Exercens – tekst i komentarze*, Lublin 1986, s. 15.

³ M. Kalinowski, *Praca (w:) Uzależnienia. Fakty i Mity*, I. Niewiadomska red., Lublin 2005, s. 9.

⁴ Jan Paweł II, op. cit., s. 16.

Diagram: Wielowymiarowe funkcje pracy

Źródło: M. Kalinowski, *Praca. Uzależnienia. Fakty i Mity*, red. I. Niewiadomska, Lublin 2005, s. 42.

a. Zaangażowanie w pracę

Zaangażowanie w pracę jest to „wielkość psychologicznej identyfikacji jednostki z pracą”, związane bezpośrednio z motywacją stymulującą chęć wykonywania obowiązków i satysfakcją jaką z niej czerpiemy⁵. Motywacja to powód, dla którego pracujemy, a niekiedy pracujemy coraz więcej i intensywniej. Poprzez pracę realizujemy się i możemy pokazać innym ile tak naprawdę jesteśmy warci, gdyż praca jest często sposobem na podniesienie własnej wartości. Mówiąc o kimś, że jest zapracowany i zaangażowany, często mamy na myśli

⁵ D. P. Schultz, S. E. Schultz, *Psychologia a wyzwania dzisiejszej pracy*, Warszawa 2002, s. 315.

dobrego fachowca i człowieka sukcesu. Osoba zaczynająca karierę zawodową pragnie się wykazać, i angażuje się bez reszty w to, co robi. Często zostaje poza godzinami w pracy, niejednokrotnie bierze prace do domu i nieustannie potrafi zastanawiać się nad nowym projektem, który może być potencjalną szansą na przyszły awans. Taka osoba to źródło zysków dla firmy i wzór dla innych pracowników. Właśnie takich pracowników firmy poszukują, a niektóre widząc opłaczalność zatrudnienia takiej osoby za wszelką cenę starają się ją do organizacji przywiązać. W tym celu oferują jej wszystko to, co w życiu nie tylko potrzebne, ale prestiżowe stanowisko i nieodłączny temu ogólny szacunek, dobre wynagrodzenie i różnego typu benefity, po to aby zminimalizować wszelką aktywność nie zawodową⁶.

b. Praca jako źródło satysfakcji człowieka

Zaangażowanie w wykonywaną pracę jest ściśle związane z bezpośrednią lub pośrednią satysfakcją, jaką czerpiemy z jej wykonywania. Satysfakcja pracowników staje się coraz istotniejszą kwestią także dla firm, które ich zatrudniają oraz dla ich klientów. Rzecz w tym, że satysfakcja pracowników wykonywanej pracy przekłada się, w znacznym stopniu, na satysfakcję klientów danej instytucji. Wyznacza ona stosunek pracowników do firmy, ich lojalność wobec pracodawcy, ale także określa relacje między współpracownikami, stosunek do klientów oraz poziom zaangażowania w działalność firmy i relacje z przełożonymi. Dla pracodawcy, zaś, satysfakcja zawodowa jego personelu jest gwarancją wysokiej jakości i wydajności ich pracy.

Satysfakcja zawodowa to zadowolenie z pracy, które jako kategoria psycho-socjologiczna, jest wypadkową wielu czynników

---

⁶ P. Berłowski, *Firmy jak sekty*, „Personel i Zarządzanie”, nr 4, 2004, s. 25.

materialnych i pozamaterialnych. Pojęcie to wiąże się ze stanem równowagi pomiędzy potrzebami i oczekiwaniami pracownika wobec pracy, a ich zaspokojeniem. Satysfakcja z pracy jest zatem wykładnikiem i jednocześnie wyznacznikiem określonych postaw wobec pracy, zawodu czy zakładu pracy, to wypadkowa satysfakcji z tego, co się ma i niezadowolonia z tego, czego jeszcze brakuje. To wypadkowa potrzeb zaspokojonych i aspiracji niezaspokojonych⁷.

Amerykański socjolog Robert Dubin podzielił ludzi ze względu na ich stosunek do pracy na trzy kategorie. Do pierwszej zaliczył ludzi zorientowanych na pracę, do drugiej – zorientowanych na życie społeczne. Ludzie zorientowani na pracę to ci, dla których praca jest czymś pierwszoplanowym. Z jednej strony aktywność zawodowa dostarcza im ogromnego zadowolenia oraz wymiernych gratyfikacji, ale bywa też źródłem frustracji i wielu rozczarowań. W drugiej kategorii znalazły się osoby, dla których praca jest przede wszystkim sposobem na zdobycie środków służących do realizacji celów oraz dążeń, które są związane z wielowymiarowym funkcjonowaniem człowieka w życiu społecznym. R. Dubin wyróżnił jeszcze trzecią, marginalną kategorię, składającą się z osób, które charakteryzuje zmienność dążeń oraz brak zdecydowanych zainteresowań⁸.

Zdaniem psychologa Janusza Reykowskiego zadowolenie z pracy to „pozytywny stan emocjonalny bądź powstający pod wpływem kontaktu z określonym przedmiotem, czynnością względnie oddziaływaniem, bądź też występujący jako uogólniona reakcja charakteryzująca stan jednostki jako całości”⁹. Według tegoż autora

---

⁷ A. Sarapata, K. Doktor, *Elementy socjologii przemysłu*, Warszawa 1965, s. 231.

⁸ D. Dobrowolska, *Praca zawodowa jako wartość w życiu jednostki* (w:) *Problematyka i metody badań nad zadowoleniem z pracy*, A. Sarapata red., Wrocław 1973, s. 9-33.

⁹ J. Reykowski, *Zadowolenie i niezadowolenie a wyniki pracy (szkic teoretyczny)* (w:) *Problematyka i metody badań nad zadowoleniem z pracy*, A. Sarapata red., Wrocław 1973, s. 33-45.

satysfakcja może być doraźna, czyli chwilowa lub stała. Doraźna satysfakcja jest rzeczywistym procesem emocjonalnym, który towarzyszy aktualnemu, zazwyczaj krótkotrwałemu, doświadczeniu. W przypadku zadowolenia stałego mówimy o emocji dodatniej w formie latentnej. Mamy tu do czynienia nie z procesem, ale z gotowością do reakcji emocjonalnych. Zadowolenie stałe, zaś, jest dużo bardziej skomplikowane niż zadowolenie doraźne. Po pierwsze, nie wyklucza ono równoczesnego występowania negatywnych reakcji emocjonalnych. Po drugie, nie musi ono być odczuwane i bez dodatkowych okoliczności może nie być zauważone ani przez daną osobę ani przez jej otoczenie. Charakteryzując przyczyny zadowolenia wspomniany autor zwraca uwagę na zaspokajanie potrzeb i spełnianie oczekiwań. Zaspokajanie potrzeb i spełnianie oczekiwań ciągle na tym samym poziomie może jednak przestać budzić zadowolenie; wtedy konieczne staje się wprowadzenie niewielkich zmian w strukturze potrzeb i oczekiwań człowieka. Dużą rolę odgrywają tu czynniki zewnętrzne tworzące tło – gdy pogarsza się sytuacja ogólna, a sytuacja danej osoby nie zmienia się, zadowolenie z wykonywanej pracy utrzyma się, a nawet może wzrosnąć. Polepszenie, natomiast, sytuacji ogólnej przy utrzymaniu sytuacji jednostki na niezmiennym poziomie będzie powodować spadek zadowolenia¹⁰.

W literaturze przedmiotu prezentowane są jeszcze inne kategoryzacje czynników mających wpływ na zadowolenie z pracy. Saul William Gellerman wyróżnia trzy źródła zadowolenia z pracy. Pierwszym i jednocześnie najważniejszym są motywy skłaniające pracownika do podjęcia danej pracy ze względu na osobiste potrzeby. Drugim – postępowanie pracodawcy, kierowników i wynikające stąd nadzieje dla pracownika. Trzecim z kolei źródłem są złudzenia i mity,

---

¹⁰ *Ibidem*.

jakim ulegają poszczególni pracownicy, na skutek błędnej oceny i interpretacji własnych możliwości, warunków pracy lub warunków społeczno-ekonomicznych, w których żyją¹¹.

Inną, równie interesująca, interpretację podają Danny Cox i John Hoover, zdaniem których zarządzanie ludźmi to umiejętność uczynienia z pracy szansy na przynoszący pracownikowi satysfakcję rozwój osobowości. Innymi słowy, każdemu z zatrudnionych pracodawca powinien pomagać w wyzwalaniu jego talentów. Ludzie, bowiem, którzy się rozwijają i nie obawiają nowych wyzwań są bardziej radosni, szczęśliwi, czują się spełnieni i usatysfakcjonowani. Wzrasta wówczas morale, co przekłada się na wyższą wydajność, a zespół staje się bardziej stabilny. Wśród samych czynników podnoszących morale i mających wpływ na satysfakcje zawodową wymienia się: interesującą pracę, entuzjastyczne przyjmowanie nowych pomysłów pracodawców, wysoko i ambitnie ustalone cele, docenianie wysiłków oraz sprawiedliwe traktowanie ludzi, sprawiedliwe wynagradzanie, wspieranie rozwoju osobistego, integrację, poszerzanie odpowiedzialności¹².

Inny badacz zagadnienia, niemiecki socjolog Ludwig von Friedeburg, przeprowadził badania, z których wynika, że dla robotników przyczynami zadowolenia z pracy są nade wszystko: pewność zatrudnienia, przyjemne warunki pracy, kompetentni i życzliwi przełożeni, możliwość awansu, wysoki zarobek, możliwość realizacji własnej inicjatywy, dobre warunki przyuczenia się do zawodu, dogodny czas pracy, lekka praca¹³.

Z kolei polscy socjologowie – Henryk Januszek i Jan Sikora, analizując badania amerykańskich badaczy interesujących się

---

¹¹ H. Januszek, J. Sikora, *Socjologia pracy*, Poznań 2000, s. 178.

¹² M. Kopertyńska, *Motywowanie pracowników: teoria i praktyka*, Warszawa 2008, s. 251-252.

¹³ *Ibidem*, s. 178.

problemem zadowolenia z pracy, wymienili następujące czynniki zadowolenia z pracy:

- rozumienie wartości z pożytku wykonywanej pracy, przekonanie, że robi się coś, co warto robić;
- zaufanie do kierownictwa, które zna się na rzeczy i ma właściwy stosunek do podwładnych;
- świadomość uczestnictwa w ważnej pracy oraz zaufanie do własnej grupy roboczej; możliwość wypowiedzania się w sprawach dotyczących grupy; przekonanie, że to, co jest dobre dla grupy, jest dobre także dla wszystkich jej członków;
- poczucie bycia potrzebnym do wykonywania określonej pracy; dobre traktowanie, wykorzystywanie zdolności oraz uznanie ze strony przełożonych;
- sprawiedliwa i słuszna praca, która wystarcza na przyzwoite utrzymanie; możliwość większego zarobku w przypadku zwiększenia wydajności pracy;
- perspektywa awansu, możliwości wykazania się zdolnościami i podwyższania kwalifikacji;
- stałość pracy, opieka na wypadek choroby i starości;
- świadomość tego, co się dzieje w miejscu pracy; rzetelna informacja o wszelkich zmianach mających wpływ na prace grupy; liczenie się ze zdaniem podwładnych;
- dobre warunki pracy, sprawny sprzęt i narzędzia¹⁴.

Ci sami autorzy wyodrębnili spośród części badań poświęconych postawom wobec pracy trzy podstawowe punkty widzenia powiązań satysfakcji, zadowolenia z pracy i wykonywaną pracą. Są to:

- pogląd, że zadowolenie prowadzi do lepszego wykonywania zadań, zwiększenia produkcji, a tym samym zysku;

---

¹⁴ H. Januszek, J. Sikora, *op. cit.*, s. 179.

- pogląd, że związek zadowolenia z wykonaniem pracy zawiera wiele zmiennych pośredniczących; satysfakcja z pracy nie jest już bowiem uważana za wstępny warunek wysokiej produktywności, a sam charakter związku pomiędzy zadowoleniem a pracą jest przedmiotem wielu istotnych pytań, na przykład: czy związek ten jest bezpośredni?, czy jest on odczuwalny?, czy jest wzajemny?
- pogląd, iż wysoki poziom wykonywanej pracy prowadzi do zadowolenia; to znaczy, że dobre wykonywanie zadań może prowadzić do nagród, które z kolei prowadzi do satysfakcji; satysfakcja jest więc skutkiem dobrze wykonanej pracy¹⁵.

Inną, wspomnianą wcześniej właściwością pracy jest fakt, że człowiek w procesie pracy może zaspokajać wiele swoich potrzeb. Praca, bowiem, dawno przestała być traktowana jedynie jako źródło pozyskiwania środków niezbędnych do przeżycia, czy w kategoriach możliwości zdobywania przywilejów socjalnych. Uznaje się, bowiem, powszechnie, że czas spędzony w pracy, kontakty zawodowe, realizacja powierzonych zadań, dają możliwość wypełniania różnorodnych potrzeb człowieka, nie tylko pośrednio – za pomocą zdobytych w zamian za pracę środków finansowych, ale także wprost – dzięki temu, że sama praca stwarza okoliczności pozwalające te potrzeby realizować.

Badania przeprowadzone w wielu firmach wskazują, że sensowne działanie i możliwość spełnienia siebie w pracy są dla wielu ważniejsze, niż podwyżka płac. Kto bowiem pracuje tylko dla pieniędzy, nie odczuwa przyjemności, nie widzi perspektyw rozwoju osobistego, nie kształtuje entuzjazmu – czeka jedynie na comiesięczną rekompensatę za działanie nie przynoszące satysfakcji.

---

¹⁵ J. Stępień, *op. cit.*, s. 18.

Postrzeganie pracy jako naturalnej drogi do zdobywania środków do życia, a także nawiązywania kontaktów z ludźmi (pozwalających zaspokajać potrzeby społeczne) lub pozyskiwania prestiżowego statusu, czyni z niej tak zwaną wartość instrumentalną. Jeśli jednak przyznaje jej się status zjawiska, które daje człowiekowi szanse podnoszenia własnej wartości, poczucia zadowolenia z tego, co na bieżąco czyni, poszerzania horyzontów, gdy jest lubiana i ceniona przez pracownika i stanowi samoistne źródło jego zadowolenia i satysfakcji, wówczas traktuje się ją jako wartość samą w sobie i określa mianem wartości autotelicznej.

Obecnie w nowoczesnych firmach pracownik ma relatywnie więcej szans znalezienia się w sytuacji, gdy praca staje się dla niego wartością samą w sobie. Wynika to między innymi z rozwijania demokratycznych form zarządzania, wzrostu ogólnego poziomu intelektualnego ludzi wskutek rozwoju różnych form edukacji, wzrostu liczby i typów zakładów pracy, zwłaszcza w dużych aglomeracjach, co zwiększa potencjalną możliwość wyboru pracy najbardziej pożądanej, odpowiadającej własnym upodobaniom. Szanse te wzmacnia również upowszechniająca się tendencja do dostrzegania w pracowniku – jego umiejętnościach i zaangażowaniu – ważnej przesłanki powodzenia firmy. Pracodawcy coraz częściej rozumieją i uwzględniają fakt, że bardzo wiele zależy od woli i kwalifikacji zatrudnionych w firmie osób. Warunkiem zasadniczym szans wykreowania pracy jako wartości autotelicznej jest przywiązywanie przez pracodawcę wagi do potrzeb pracownika, trafne ich odczytywanie, zrozumienie mechanizmu powiązań pomiędzy realizacją celów firmy, a zaspokojeniem interesów osób w niej zatrudnionych.

Zarówno satysfakcja, jak i niezadowolenie, wiąże się z tym, co i jak motywuje pracownika, odzwierciedla stopień zado-

wolenia/niezadowolenia pracownika z wykonywanej pracy. Satysfakcja, jako zjawisko wielowymiarowe, może być nie tylko wymiarem zaspokojenia potrzeb, ale też następstwem porównania osiągniętego efektu w stosunku do zachowania jednostki. Stanowi, zatem, końcowy etap i rezultat motywowania pracownika, czynnik kontrolujący i korygujący zachowania człowieka, w celu osiągnięcia przez niego w przyszłości lepszego rezultatu, nagrody i większej satysfakcji. Może być wreszcie przyczyną (siłą sprawczą) zachowania jednostki skłaniającą ją, w przypadku niezadowolenia z wykonywanej pracy, do jej zmiany. W ostatnim przypadku niezadowolenie pełni rolę reduktora gotowości do działania w danym miejscu pracy – budzi nieufność i niechęć¹⁶.

Satysfakcja z pracy zawodowej lub jej brak przekłada się bezpośrednio na jakość życia jednostki, rozumianej jako wypadkowa kryteriów oceny świata zewnętrznego, warunków obiektywnych (na przykład: poziom dochodu, warunki mieszkaniowe, sposób spędzania wolnego czasu...) oraz warunków subiektywnych (zdrowie, doświadczenie, wykształcenie...). Innymi słowy jakość życia człowieka, często określana także jako dobrostan, szczęście, czy zadowolenie z życia, to ocena własnego życia jako całości oraz różnych jego sfer. Te subiektywne aspekty jakości życia sprowadzają się do określenia stanów psychicznych człowieka, subiektywnych korelatów zaspokajania własnych potrzeb i osiągania założonych celów. Są one wynikiem poznawczej oceny własnych relacji z otoczeniem, to znaczy własnych osiągnięć i niepowodzeń w zmaganiach z nim oraz oceny szans realizowania własnych dążeń, pragnień i planów. W tym kontekście aktywność człowieka, a więc

---

¹⁶ S. Borkowska, *Systemy motywowania pracowników (w:) Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, H. Król, A. Ludwicyński red., Warszawa 2008, s. 120.

i jego praca, jest ukierunkowana dwojako: na siebie i na otoczenie. Zmieniając siebie człowiek przywraca utracone zasoby i pomnaża je. Zmieniając świat, może go uczynić wrogim lub mniej przyjaznym albo atrakcyjnym i przyjaznym dla innych¹⁷.

O poziomie satysfakcji z życia decydują dwa jego aspekty: ilościowy i jakościowy. Dla kształtowania poczucia jakości życia ważne jest czy znaczące potrzeby mogą być w ogóle zaspokajane oraz czy jest dostępna wystarczająca ilość wartości gratyfikujących. Ważne jest również, w jakim zakresie może być zaspokojona ważna potrzeba, zaś brak niektórych zasobów kompensowany przez inne, jednak niższe dochody, bądź ich brak są najsilniej odczuwane, ponieważ nie pozwalają na realizację wielu innych potrzeb: materialnych, społecznych i kulturalnych. Dlatego tak bardzo istotne jest posiadanie pracy oraz zadowolenie płynące z jej wykonywania, aby w konsekwencji odczuwać satysfakcję z życia.

Tak rozumiane pojęcie satysfakcji jest analogiczne do pojęcia uczucia zadowolenia. Uczucie to jest pojęciem pozytywnym, ale uwarunkowanym subiektywnie. Indywidualne oczekiwania, system wartości, a także wcześniejsze doświadczenia zawodowe wiążą się z tym, że różne osoby w odmienny sposób postrzegają analogiczne sytuacje, dlatego nie ma uniwersalnej recepty na podniesienie poziomu odczuwania satysfakcji zawodowej.

c. Ekonomiczna wartość pracy

Prawo do pracy jest jednym z podstawowych praw społecznych osoby ludzkiej. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych wyraźnie stwierdza, iż prawo do pracy dotyczy każdego człowieka, który powinien uzyskać możliwości

---

¹⁷ Z. Ratajczak, *Psychologia pracy i organizacji*, Warszawa 2007, s. 159.

utrzymania się poprzez swobodnie wybraną i przyjętą pracę¹⁸. Podobnie, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ stwierdza, iż każdy człowiek ma prawo do pracy, do swobodnego wyboru oraz godnych i zadowalających jej warunków, jak również do ochrony przed bezrobociem. Praca, bowiem stanowi podstawowy wymiar bytowania człowieka na ziemi, dlatego jest ona jedną z fundamentalnych rzeczywistości ludzkiego życia. Jawi się ona, jako dobro człowieka, ponieważ przez nią realizuje on sam siebie, zaspokaja swoje podstawowe potrzeby oraz potrzeby członków rodziny.

W swej najgłębszej istocie prawo do pracy, oznacza moralne uprawnienie do zatrudnienia, które decyduje o zdobyciu środków do życia. Czesław Strzeszewski dokonując analizy owego zagadnienia stwierdza, iż „zdobywając przez pracę środki zaspokojenia potrzeb swoich i swojej rodziny człowiek zdobywa niezależność w dziedzinie gospodarczej; prawa do pracy domaga się jego wolność, również, jako postulat prawa natury”¹⁹. Podobnie papież Pius XII podkreślał, że każdemu człowiekowi przysługuje prawo do pracy, ponieważ jest ona niezbędnym środkiem utrzymania życia rodzinnego jak również udoskonalenia osobowości człowieka²⁰. Praca, jako określona forma działania ma zapewnić osobie ludzkiej godne warunki do codziennego utrzymania.

Każdy człowiek, aby mógł funkcjonować w społeczeństwie powinien posiadać materialne zaplecze, bazę, na którą składają się między innymi: posiadanie mieszkania, pożywienia, ubrania,

---

¹⁸http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, art 23, s. 4. (dostęp: 20 marca 2015).

¹⁹ Cz. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994, s. 595.

²⁰ Pius XII, *Przemówienie wigilijne wygłoszone 24 grudnia 1942 r.* (w:) *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski red., Rzym-Lublin, t. I, s. 192.

możliwości leczenia, rekreacji, utrzymania lub pomocy materialnej rodzinie, posiadany dzieciom...

Pierwszy z wymienionych elementów warunkujących prawidłowe funkcjonowanie jednostki jest *locum* mieszkaniowe. Ono zapewnia możliwość schronienia przed niekorzystnymi warunkami klimatycznymi, zaspokojenia potrzeby odpoczynku, jak również dostarcza minimum intymności. Człowiek, aby mógł żyć potrzebuje również pożywienia, które nabywa drogą kupna za wypracowane uprzednio środki pieniężne. Kolejnym obszarem wydatków rodzinnego budżetu, są wydatki związane ze zdrowiem. Mimo, iż w nowoczesnych państwach usługi zdrowotne są „darmowe”, gdyż pokrywane są z funduszu powszechnych ubezpieczeń, to zazwyczaj nie dotyczy to wszystkich świadczeń związanych z pielęgnacją zdrowia, w tym na przykład leków. Od higieny życia, zatem, od odpoczynku czy rekreacji, zależy zdrowie fizyczne i psychiczne zarówno jednostki, jak i całego społeczeństwa. Brak środków finansowych powoduje, że człowiek rezygnuje z wszelkich form rekreacji, wyjazdów wakacyjnych, co może negatywnie zaowocować w jego życiu zawodowym.

Ekonomia życia codziennego narzuca określony sposób funkcjonowania każdego człowieka: inaczej funkcjonują osoby zamożne, a inaczej te, których budżet jest skromny. Pierwsze, są w stanie zaspokoić wszystkie potrzeby natury ekonomicznej i nie muszą dokonywać cięć w wydatkach, aby spełnić wymagania wszystkich podstawowych potrzeb na odpowiednim poziomie. Takiego komfortu nie mają osoby biedne, które z konieczności muszą dokonywać racjonalnych wyborów i pomniejszać koszty funkcjonowania w tych wymiarach²¹.

---

²¹ W. Majkowski, *Rodzina polska w kontekście nowych uwarunkowań*, Kraków 2010, s. 54-57.

2. Praca jako wartość poszukiwana – bezrobocie

Praca, jak już zostało wcześniej powiedziane, jest podstawą, gwarantem egzystencji człowieka. Egzystencja wypracowana, czasami z wielkim wysiłkiem, może jednak przybierać różne formy. Ten sam wysiłek przynosi, bowiem, w różnych krajach różny poziom życia: jednym zaledwie wystarcza na przekroczenie granicy nędzy, innym pozwala żyć dostatnio i zamożnie. Powoduje to, że już sam poziom egzystencji staje się pryzmatem, poprzez który ocenia się własną pracę.

Znaczenie pracy zawodowej dla jednostki staje się najbardziej widoczne w przypadku jej utraty i braku, bowiem osoba bezrobotna przez dłuższy czas cierpi nie tylko z powodu utraty środków przeznaczonych na utrzymanie i ograniczenia możliwości konsumpcji, ale także z powodu „załamania się kontaktów społecznych, w szczególności z byłym środowiskiem zawodowym, załamania się jej ról społecznych w rodzinie. Rejestruje się wyraźny spadek szacunku do siebie bezrobotnych, pogorszenie się ich zdrowia psychicznego i fizycznego”²².

a. Pojęcie bezrobocia

Brak pracy (bezrobocie) to zjawisko uważane za ważny problem społeczny – ekonomiczny. Wpływa ono na warunki życia, potrzeby i aspiracje bezrobotnych, ich rodzin, a nawet całych społeczności; jest zjawiskiem konfliktogennym, prowadzącym do społecznych patologii.

Samo bezrobocie definiowane jest w kontekście podmiotowym oraz przedmiotowym. W pierwszym przypadku rozpatruje się bezrobocie od strony osób dotkniętych brakiem pracy zawodowej.

---

²² W. Kozek, *Praca w ujęciu socjologicznym (w:) Encyklopedia socjologii*, t. III, Warszawa 2000, s. 174.

Jest to, zatem, „stan bezczynności zawodowej jednostek zdolnych do pracy i zgłaszających gotowość jej objęcia, z podkreśleniem, że chodzi przede wszystkim o jednostki, dla których podstawa egzystencji są dochody z pracy²³”.

W ujęciu przedmiotowym bezrobocie oznacza „niezrealizowaną podaż pracy, będącą rezultatem nierównowagi między podażą siły roboczej (zasobów ludzkich) a popytem na pracę (chłonnością zatrudnieniową gospodarki)”²⁴. Zjawisko bezrobocia dotyka między innymi społecznych wymiarów i konsekwencji życia, do których należą: społeczne i demograficzne cechy zbiorowości bezrobotnych, konsekwencje bezrobocia dla osobowości osób nim dotkniętych, dla rodziny, społeczności lokalnych, w których bezrobocie jest duże.

Europejski Kodeks Zabezpieczeń Społecznych w artykule trzecim definiuje bezrobocie jako brak zarobków w związku z niemożnością uzyskania odpowiedniego zatrudnienia w przypadku osoby, która jest zdolna do pracy, będącej do dyspozycji i rzeczywiście poszukującej pracy²⁵.

Zważywszy prawo każdego człowieka do pracy, bezrobocie można też zdefiniować jako „czasowe zawieszenie korzystania z podstawowego prawa do pracy, wyznaczone określoną sytuacją gospodarczą i negacja tego prawa”²⁶.

Inna definicja ujmuje bezrobocie jako „oszacowana na podstawie badań sondażową liczbę osób, które w tygodniu poprzedzającym badanie nie były zatrudnione, aktywnie poszukiwały

---

²³ T. Borkowski, A. Marcinkowski, *Bezrobocie w perspektywie socjologicznej* (w:) *Socjologia bezrobocia*, T. Borkowski, A. Marcinkowski red., Warszawa 1996, s. 18.

²⁴ K. Mlonek, *Tradycje badań bezrobocia w Polsce – zagadnienia metodologiczne*, „Wiadomości statystyczne”, nr 6, 1992, s. 1.

²⁵ R. B. Woźniak, *Społeczność lokalna bezrobotnych*, Koszalin 1995, s. 27.

²⁶ F. J. Mazurek, *Czy bezrobocie jest naruszeniem prawa do pracy?*, „Życie Katolickie”, nr 5-6, 1990, s. 30.

pracy i były gotowe ją podjąć w tygodniu, w którym przeprowadzono badania”²⁷.

b. Typy bezrobocia

Analizując bezrobocie, powszechnie wyróżnia się następujące jego rodzaje: technologiczne, koniunkturalne, frykcyjne i strukturalne. Inny podział wskazuje na bezrobocie dobrowolne i przymusowe.

Między wyróżnionymi rodzajami bezrobocia można dostrzec wiele zależności:

- występuje duży stopień tożsamości między pojęciem bezrobocia przymusowego i koniunkturalnego (wynikającego z niedostatku globalnego popytu);
- bezrobocie frykcyjne zawiera się w pojęciu bezrobocia dobrowolnego;
- bezrobocie technologiczne jest coraz częściej uznawane za element bezrobocia strukturalnego, które zazwyczaj jest traktowane jako bezrobocie dobrowolne²⁸.

Biorąc za podstawę podziału czas trwania bezrobocia, możemy je podzielić na krótkookresowe i długookresowe (chroniczne). Do pierwszego zaliczamy bezrobocie cykliczne i frykcyjne. W drugim, zaś, mieści się bezrobocie strukturalne i technologiczne.

Bezrobocie cykliczne, czyli koniunkturalne, spowodowane jest okresowymi spadkami koniunktury gospodarczej. Trwa ono zazwyczaj od kilku tygodni do kilku miesięcy. Zanika wraz z zahamowaniem tendencji recesyjnych w gospodarce, wzrostem zapotrzebowania na

---

²⁷ I. Reszke, *Wobec bezrobocia: opinie, stereotypy*, Warszawa 1995, s. 12.

²⁸ Z. Dach, *Bezrobocie w okresie przemian gospodarki polskiej*, Wrocław 1993, s. 24-25.

wytwarzane dobra i usługi, czego konsekwencją jest wzrost produkcji. Dzięki temu poszerza się oferta nowych miejsc pracy.

Bezrobocie frykcyjne (przejściowe) – jak zauważa R. B. Woźniak – „obejmuje osoby częściowo pozbawione pracy, między innymi ze względu na brak wzajemnego zrozumienia czy dostosowania pracodawcy i pracownicy. Może być ono spowodowane także zmiana zawodu, zmiana miejsca zamieszkania, bądź przekwalifikowaniem się pracowników. Dotyczy ono również osób niepełnosprawnych, wykazujących ułomności psychofizyczne, uniemożliwiające podjęcie pracy”²⁹.

Bezrobocie strukturalne związane jest ze strukturą gospodarki, która nie stwarza możliwości zatrudnienia osobom poszukującym pracy. Bierze się ono również ze „strukturalnych zmian gospodarki narodowej (upadanie lub kurczenie się pewnych dziedzin produkcji i zwalnianie pracowników, którzy ze względu na wiek lub szczególny charakter kwalifikacji nie mogą znaleźć pracy w innych dziedzinach). Może ono wynikać także z ogólnego niedorozwoju gospodarczego i niemożności stworzenia niezbędnej liczby stanowisk pracy dla wszystkich chętnych i zdolnych do pracy. Ten rodzaj bezrobocia występuje w skali masowej w krajach słabo rozwiniętych”³⁰.

W przypadku bezrobocia frykcyjnego i strukturalnego cechą odróżniającą jest czas poszukiwania nowej pracy. Po przekroczeniu trzech miesięcy pozostawania bez pracy bezrobocie frykcyjne przekształca się w bezrobocie chroniczne średniookresowe, zaś po upływie roku w bezrobocie chroniczne, długookresowe.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się jeszcze inne rodzaje bezrobocia, a wśród nich: bezrobocie demograficzne, które jest

---

²⁹ R. B. Woźniak, *Dynamika i kształt bezrobocia w Polsce*, „Przegląd Zachodnioeuropejski”, nr 4, 1994, s. 54.

³⁰ *Ibidem*.

wynikiem wchodzenia w wiek produkcyjny wyżu demograficznego; o bezrobociu „naturalnym” mówimy wtedy, gdy część pracobiorców nie chce podjąć pracy za wynagrodzenie oferowane przez pracodawcę³¹.

Bezrobocie „importowane” występuje wskutek sprowadzania towarów zagranicznych, które skutecznie konkurują z wyrobami krajowymi. Zmusza to rodzimych przedsiębiorców do ograniczenia produkcji lub zamykania zakładów, a w konsekwencji prowadzi do dodatkowego bezrobocia³².

Bezrobocie utajone, z kolei, występuje w różnych postaciach, między innymi w postaci przeludnienia agrarnego, nadmiernego zatrudnienia w przemyśle lub handlu. Dobrym przykładem bezrobocia utajonego była sytuacja w byłych państwach socjalistycznych, za czasów reżimów komunistycznych. Inflacja pracy wynikała tam z założeń ideologii marksistowskiej, według której w państwach o tych ustrojach nie było bezrobocia. W praktyce przyjęło ono postać bezrobocia utajonego³³. Dotknęło ono przede wszystkim ludność mieszkającą na wioskach. Rozdrobnione gospodarstwa nie tylko nie były w stanie dać pracy wysokiemu odsetkowi ludności wiosek, ale nawet miasta nie nadążały wypełniać tej luki.

c. Skutki bezrobocia

O skutkach bezrobocia można mówić mając na myśli płaszczyznę ekonomiczną, społeczną, polityczną, prawną, a także psychologiczną, etyczno-moralną i obyczajową. Można je również rozpatrywać

---

³¹ J. Mariański, *Etos pracy bezrobotnych*, Lublin 1994, s. 11.

³² *Ibidem*.

³³ W. Majkowski, *People's Poland: Patterns of Social Inequality and Conflict*, Westport 1985, s. 60.

w odniesieniu do jednostki, grup społecznych, rodziny i całego społeczeństwa. Można je też analizować z punktu widzenia zagrożeń bieżących i przyszłościowych.

Mówiąc o bezrobociu analizuje się najczęściej jego skutki negatywne. W rzeczy samej są one oczywiste i najbardziej narzucające się. Jednakże można dostrzec również i pozytywne skutki tego zjawiska. Pozytywne skutki bezrobocia mają najczęściej związek z bezrobociem frykcyjnym (przejściowym). Biorąc pod uwagę bezrobocie długie i chroniczne – przeważają skutki negatywne. Pozytywne skutki bezrobocia można zasadniczo sprowadzić do następujących czterech:

- Nadwyżka podaży pracy nad popytem jest niezbędna w procesach restrukturyzacji i nowych inwestycji. Upada bariera niedostatku chętnych do pracy, a rozwijające się przedsiębiorstwa mogą szukać chętnych do pracy na zewnątrz;
- Zwolnienie pracowników nieprzydatnych (usunięcie bezrobocia ukrytego) redukuje koszty zatrudnienia, racjonalizuje strukturę zatrudnienia oraz stymuluje wydajność i efektywność pracy. Konsekwencją racjonalizacji zatrudnienia jest wzrost wydajności pracy dzięki większemu zaangażowaniu w pracę i wprowadzenie postępu technicznego i technologicznego;
- Bezrobocie powoduje wzrost konkurencji o miejsca pracy. Ludzie przykładają większe starania do wyboru zawodu, rodzaju kwalifikacji i dopasowują je do potrzeb rynku pracy. Większa aktywność w wykorzystywaniu kwalifikacji powoduje satysfakcję z pracy, wzrost zadowolenia oraz zaspokojenie osobistych aspiracji pracowników;

- Bezrobocie jest czynnikiem wzmacniającym dyscyplinę pracy, zmniejsza płynność zatrudnienia, pobudza etos pracy oraz kształtuje postawy pozytywne wobec pracy.

Na negatywne skutki bezrobocia, z kolei, składają się zarówno następstwa ekonomiczne jak i społeczno-psychologiczne; następstwa dla jednostek, rodzin jak i całego społeczeństwa.

Najbardziej widoczny jest wpływ bezrobocia na sferę ekonomiczną życia rodzinnego i sposób realizacji funkcji ekonomicznej. Bezrobocie powoduje gwałtowny spadek dochodów rodziny, a co za tym idzie obniżenie poziomu życia. Utrata pracy i pogorszenie sytuacji materialnej to doświadczenia, które w głęboki sposób odbijają się w świadomości bezrobotnych i ich rodzin. Relacje pomiędzy ojcem, który jest bezrobotny, a dziećmi i żoną ulegają niekorzystnym zmianom. Powoduje to kłótnie małżeńskie, osłabienie więzi małżeńskiej, aż do wystąpienia rozwodów, złe traktowanie współmałżonka i dzieci. Oczekiwanie na pracę lub obawa przed jej utratą należą niewątpliwie do sytuacji stresogennych. Powodują one różne zaburzenia zachowań, na przykład alkoholizm, przestępczość, próby samobójcze, narkomanię, czy dezintegrację rodziny. Stres związany z utratą pracy może prowadzić również do zaburzeń psychofizycznych. Należą do nich między innymi: utrata poczucia kontroli, nabyta bezradność, utrata poczucia własnej godności, depresja, nerwica i inne choroby. Bezrobocie, zatem, może być powodem zaburzeń zdrowia i objawów czysto somatycznych³⁴.

W aspekcie moralnym negatywne skutki bezrobocia najwyraźniej widać wśród ludzi młodych. Bezrobotna młodzież często sięga po narkotyki, alkohol i dopuszcza się przestępstw kryminalnych.

---

³⁴ J. Urbański, *Psychospołeczne konsekwencje bezrobocia na przykładzie gminy Krokowa (woj. Gdańskie)* (w:) *Bezrobocie w małych miastach*, R. B. Woźniak red., Koszalin 1997, s. 229.

Często nie jest zdolna do założenia własnej rodziny. Młodzi nie czują się pełnoprawnymi obywatelami swojego kraju, gdyż mają świadomość, że nie biorą udziału w jego rozwoju społeczno-gospodarczym.

Skutki bezrobocia nie są jednakowe dla wszystkich. Zależą one od płci, wieku, poziomu kwalifikacji oraz innych cech osoby bezrobotnej. Zawsze jednak jest to kategoria ludzi powiększonego ryzyka. W sytuacji, bowiem, niemożliwości zdobycia legalnie środków do życia, rodzi się pokusa, by zdobywać je na drodze przestępczej.

W związku z utratą pracy pojawiają się trudności finansowe. Ich konsekwencją jest nie tylko obniżenie standardu życia, ale również uniemożliwienie bezrobotnemu nabywania dóbr, które są oznaką statusu (nade wszystko w środowisku zamieszkania). Takiemu stanowi towarzyszy obniżenie się samooceny pozycji społecznej bezrobotnego oraz postrzegania przez innych jego statusu jako niższego³⁵. Przedłużający się okres bezrobocia powoduje powyższe reakcje, będące specyficznymi fazami przystosowania się bezrobotnych do nowo powstałej sytuacji. Są one jednocześnie frustrujące i stanowiące wyzwanie dla osoby pozostającej bez pracy.

Zakończenie

Praca jest podstawowym dobrem każdego człowieka i stanowi fundamentalny wymiar jego bytowania na ziemi. „Zaspokajając potrzeby człowieka praca staje się czynnikiem rozwoju duchowego oraz kształtuje poczucie obowiązku i odpowiedzialności”³⁶.

Znaczenie pracy w życiu jednostki najlepiej uwidaczniają się u osób bezrobotnych, które odczuwają psychiczny i fizyczny dyskomfort z powodu utraty stałego dochodu i związanego z nim

---

³⁵ J. Mazurek, *op. cit.*, s. 31.

³⁶ J. Koral, *Etyczno-społeczne aspekty bezrobocia*, Warszawa 2004, s. 11.

ograniczenia konsumpcji. Brak pracy może powodować także załamanie się kontaktów społecznych, w szczególności z byłym środowiskiem zawodowym jak również osłabienie więzi rodzinnych oraz osłabienie jakości życia rodzinnego. Na poziomie osobowym natomiast, bezrobotni niejednokrotnie tracą do siebie szacunek, pogarsza się ich stan zdrowia psychicznego oraz fizycznego. „Dla wielu ludzi sens pracy wiąże się z sensem życia. Praca jest podstawową zasadą organizującą życie indywidualne, która nadaje mu ciągłość i w znacznym stopniu kształtuje inne dziedziny aktywności człowieka. Bez pracy życie byłoby pozbawione swej najistotniejszej treści”³⁷.

BIBLIOGRAFIA

- Berłowski P., *Firmy jak sekty*, „Personel i zarządzanie”, nr 4, 2004, s. 23-26.
- Borkowska S., *Systemy motywowania pracowników (w:) Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, H. Król, A. Ludwicyński red., Warszawa 2008, s. 118-124.
- Borkowski T., Marcinkowski A., *Bezrobocie w perspektywie socjologicznej (w:) Socjologia bezrobocia*, T. Borkowski, A. Marcinkowski red., Warszawa 1996, s. 15-26.
- Dach Z., *Bezrobocie w okresie przemian gospodarki polskiej*, Wrocław 1993.
- Dobrowolska D., *Praca zawodowa jako wartość w życiu jednostki (w:) Problematyka i metody badań nad zadowoleniem z pracy*, A. Sarapata red., Wrocław 1973, s. 9-33.
- Dobrowolska D., *Studia nad znaczeniem pracy dla człowieka*, Wrocław 1974.

---

³⁷ D. Dobrowolska, *Studia nad znaczeniem pracy dla człowieka*, Wrocław 1974, s. 85.

- http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, art 23, s. 4 (dostęp: 20 marca 2015 r.).
- Jan Paweł II, *Laborem Exercens – tekst i komentarze*, Lublin 1986.
- Januszek H., Sikora J., *Socjologia pracy*, Poznań 2000.
- Kalinowski M., *Praca (w:) Uzależnienia. Fakty i Mity*, red. I. Niewiadomska, Lublin 2005.
- Kopertyńska M., *Motywowanie pracowników: teoria i praktyka*, Warszawa 2008.
- Koral J., *Etyczno-społeczne aspekty bezrobocia*, Warszawa 2004.
- Kozek W., *Praca w ujęciu socjologicznym (w:) Encyklopedia socjologii*, t. III, Warszawa 2000, s. 174-179.
- Majkowski W., *People's Poland: Patterns of Social Inequality and Conflict*, Westport 1985.
- Majkowski W., *Rodzina polska w kontekście nowych uwarunkowań*, Kraków 2010.
- Mariański J., *Etos pracy bezrobotnych*, Lublin 1994.
- Mazurek F.J., *Czy bezrobocie jest naruszeniem prawa do pracy?*, „Życie Katolickie”, nr 5-6, 1990, s. 30.
- Mlonek K., *Tradycje badań bezrobocia w Polsce – zagadnienia metodologiczne*, „Wiadomości statystyczne”, nr 6, 1992, s. 1-9.
- Pius XII, *Przemówienie wigilijne wygłoszone 24 grudnia 1942 r. (w:) Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski red., Rzym-Lublin, t. I.
- Ratajczak Z., *Psychologia pracy i organizacji*, Warszawa 2007.
- Reykowski J., *Zadowolenie i niezadowolenie a wyniki pracy (szkic teoretyczny) (w:) Problematyka i metody badań nad zadowoleniem z pracy*, A. Sarapata red., Wrocław 1973, s. 33-45.
- Reszke I., *Wobec bezrobocia: opinie, stereotypy*, Warszawa 1995.

- Sarapata A., Doktor K., *Elementy socjologii przemysłu*, Warszawa 1965.
- Schultz D.P., Schultz S.E., *Psychologia a wyzwania dzisiejszej pracy*, Warszawa 2002.
- Stępień J., *Socjologia pracy i zawodu*, Poznań 2001.
- Strzeszewski Cz., *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994.
- Urbański J., *Psychospołeczne konsekwencje bezrobocia na przykładzie gminy Krokowa (woj. Gdańskie)* (w:) *Bezrobocie w małych miastach*, R. B. Woźniak red., Koszalin 1997, s. 225-234.
- Woźniak R.B., *Dynamika i kształt bezrobocia w Polsce*, „Przegląd Zachodnioeuropejski”, nr 4, 1994, s. 52-60.
- Woźniak R.B., *Spółeczność lokalna bezrobotnych*, Koszalin 1995.

Alla Suriak*

WAYS AND IMPLEMENTATION MECHANISMS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODELS IN UKRAINE

SPOSOBY I MECHANIZMY REALIZACJI PUBLICZNO-PRYWATNEGO MODELU PARTNERSTWA NA UKRAINIE

Abstract. The article deals with public-private partnerships as advanced and proven international practice form of any cooperation between the state and private business. The necessity of the public-private partnership intensification in Ukraine proposes mechanisms implementing models of the public-private partnership necessary for the economic development.

Streszczenie. Artykuł dotyczy partnerstwa publiczno-prywatnego, jak i sprawdzonej formy zaawansowanej praktyki międzynarodowej we współpracy między państwem a prywatnym biznesem. Konieczna jest intensyfikacja publiczno-prywatnego partnerstwa na Ukrainie poprzez proponowane mechanizmy partnerstwa publiczno-prywatnego niezbędne do rozwoju gospodarczego.

Urgency of an Issue

This problem is important today because of the fact that our present Ukrainian economy needs comprehensive reforms aimed at its self-sufficient development and modernization for its rehabilitation and growth.

---

* Ph. D. in Economics, the Associate Professor Lesia Ukrainka Eastern European National University.

Ways of any theoretical or practical cooperation between the state and business make sense and are effective for the solution of these problems.

A large variety of theoretical approaches allows choosing the most adequate and integrated of them. And therein lies the biggest problem. A piecemeal approach is absolutely prohibited. The practice does not require a simple set of tools and ways, but expects for their selection in accordance with their core and state of the problem in their complementarities having the existing and potential market self-regulation tools and state intervention instruments. Theoretically, we can gradually consider all of them within the market regulation, conditions of socially oriented and mixed economies, under the state regulation, etc. Each of these fundamental refinements is singled out and allows examining all the aspects of problem solving thoroughly and in details, but if they are outside of this scientific abstraction, they are not handled whilst the practice of management requires all the questions answered without any conventions or restrictions.

Consequently, mechanisms and tools of any problem solving need to be investigated for any practical applicability of theories. To identify the business subjects of the execution and their mutual interaction is the most ultimate goal.

Challenge Problem

The creation of the new interaction mechanisms between the state and the private enterprise through the public-private partnership is the hard problem of Ukraine's modern economic development. Both the choice of models and the clarity of implementation mechanisms of the state-private partnership increase the efficiency of the resolution of many social and economic

problems and effectively extricate some risks between the public and the private sectors.

Analysis of Latest Research and Publications

Economists paid much attention to scientific scrutiny of the public-private partnership and its functioning for purposes of the market economy further development. Various aspects of such a cooperation between the authorities and business structures are studied in scholarly works written by K. Antonova V. Varnavskiy, T. Veblen, T. Yefimenko, R. Coase, M. Meier, D. North, L. Fabius, J. Commons, G. Weber, G. Schmoller, E. Durkheim, E. Shotter, J. Hodgson, E. Furubotn, R. Richter, E. Ostrom, G. Tallok, J. Bukenen, T. Ehhertsson, T. Bredhard, J. Coleman, R. Putnam and others.

Ukrainian scientists: O. Amosha, Y. Vdovenko, V. Dementiev, A. Hrytsenko, V. Sikora, A. Chuhno, R. Pustoviyt, Y. Kuzmin, E. Cherevykov and others were also active in this direction of study.

Issues related to the Ukrainian public-private partnership improving in Ukraine and identifying the factors influencing on the effectiveness of such cooperation between public authorities and entrepreneurs need some scientific evidence and resolve.

Goal of Research

It consists in grounding of the public-private partnership surge and its ways significant to develop the Ukrainian economy and in conceiving mechanisms implementing models of public-private partnerships.

Presentation of the Bulk of Material

Reforms aimed at the stable, open and competitive in the global space economy and the formation of the professional and effective governance should finally ensure the welfare of the population of Ukraine [3]. Directions of these tasks can be defined as follows:

1. Pave the ways for the formation of the economic stability and growth through the disinflation, stabilization of public finances and a stable fiscal system development.
2. Establish the most favorable regime for a business support by the minimization of the government intervention into the economy and administrative barriers for its development, tax system modernization and intensification of the international economic integration of Ukraine.
3. Upgrade the infrastructure and basic sectors by the resolution of structural problems established in the energy, coal, oil and gas industries as well as in the housing and public utilities, transport infrastructures and in the land market, the transition from subsidies to the sustainability of the production and social services.
4. Preserve and develop the human and social capital by increasing the efficiency and stability of any social protection, and by improving the quality and availability of education and health care.
5. Improve the public administration efficiency by reforming government services and the executive bodies.

The world leaders in the public-private partnership development are the USA, Britain, France and Germany.

The first experience of the UK public-private partnership was gained in 1981 in connection with the restructuring of London docks

under the new unregulated and market-oriented policies of planning. In 1992 there was established the "Private Finance Initiative» (PFI) in order to develop more effective high quality public services. In 1997 PFI procedures were changed and the new criteria for the government support of the public-private partnerships were developed. Then, there were numerous successful projects dealing with the public-private partnership and additionally it stands to mention the creation of the integrated system for processing of wastes on the Isle of Wight, schools in Bridgeport and Dorset, geriatric homes in Surrey, the construction of the police station in Ilkeston, the north ring of Birmingham and Croydon network of railroads, etc. Almost eighty new partnership agreements are concluded every year in the UK. According to the data of the British government, such projects provide 17% of savings for the budget.

France also has some stable traditions concerning the public-private partnership including the activities of the "Society of the Mixed Economy» (SEM) and granting of concessions. Legislative grounds of SEM were laid in 1966 and in 1983. Distinctive characteristic features of SEM are that both the public sector and a local government have a large share in the assets of SEM according to the legislation, and thus, they can play an important role in its management.

The US government and business cooperation is particularly widespread and encouraged at the municipal level. According to the National Council on the Public-Private Partnership (National Council for Public-Private Partnership), the average US city uses 23 commercial firms in the performance of its activities from 65 basic kinds of the activities carried out by the municipal authorities (water, sewage, garbage collection, school education, use of parking lots for vehicles, etc.).

As to Germany, the idea of the public-private partnership was used many ages ago, particularly, when it comes to the projects of the cooperative construction. The first non-profit construction companies were established on the basis of the private initiatives in the middle of the nineteenth century. Such companies have to place some restrictions on their own business policies and profits in the context of the cooperation between the nonprofit companies and the public sector. The state gives them tax breaks instead of it. The public-private partnership in Germany is particularly important and started from the second half of the 80s of the last century. This process began with large projects of the urban infrastructure recovering and rebuilding in North Rhine-Westphalia, and made the necessary changes in the structural policy as well as it reduced the structural lack of public funding.

Then, development agencies joining public partners (e. g. local authorities) and private actors (landowners, trade associations and others) were established within the framework of new regional structural policies in the early 90s. Such agencies set a goal to restore abandoned land as its top priority [10].

Thus, projects that have been implemented in the public-private partnership can be seen in various industries in the world economy.

To encourage the participation of any private capital in the implementation of unattractive projects, the state provides socially important projects with money (revenues) or quasi money (tax breaks, subsidies) together with its financial contribution [9].

However, the most valuable contribution of the state to the project, in our opinion, is the right to implement such a project – the opportunity to use resources dedicated and guaranteed by the state just for the company implementing the agreed draft of the public-private partnerships and promoting the economic development.

As you can see, the new forms of the Ukrainian modern economy are impossible without the direct government participation in the activities of the economic individual sectors. Today, the main economic functions of the state are to create an environment (political, economic, and legal) for economic operators through the institutional frameworks [4]. Ukraine's economy, as it is now, needs to consolidate the efforts of the government and business conditions in the choice of forms and mechanisms necessary for the public-private partnership.

The main element of the economy should be a system of the partnership cooperation between the state and the private sector as the basis for any modern farming [5]. The public-private partnership shall become a new form of the state regulation of the economy which will promote the development of the market structures and relations to form a truly and socially-oriented market economy in this new strict institutional form.

Partnerships have to become a new form of the market relations grounded on a reasonable liberal concept of the development and their need is explained by:

- a) Necessity in the correspondence between the formation of the modern institutions of any private property and processes of the economic development and growth;
- b) Need in a better performance and efficiency of the economy grounded on the private property in comparison with entities on the basis of the state ownership and direct government regulation.

Therefore, the public-private partnership is a necessary condition for the development of economic relations transforming

into the real market economic relations and cooperation institutions of the government and private business.

Under these conditions, any public-private partnership will contribute to the resolution of many problems in education, health, municipal services, transport infrastructures, etc. A new institutional structure of the economy, whose purpose is to implement socially important projects, is formed through a public-private partnership.

Public-private partnerships have a wide range of activities – from the development of strategic sectors to public services providing throughout the whole country or separate territories.

The characteristic feature of the public-private partnership should not be based on the administrative or contractual relationships, but on the creation of new models grounded on the sponsorship, management and ownership relations. Relations of the property ownership and redistribution of powers from the administrative and private relations between the government and business to the partnership relations fixed by contracts should be decisive among them. Contract relationships of the public-private partnership transform the areas having been traditionally belonged to the state, but would not lead to the change in the ownership, privatization or redistribution.

Mechanisms of the state-private partnership implementation will change the privatization program and realize the potential of the private entrepreneurial initiative maintaining the control functions of the state in the socially significant sectors [8].

The partnership relationship does not eliminate the state ownership attracting business resources to resolve the state problems. However, any participation of the business in the implementation of PPP projects requires the detailed legal

consolidation of partnerships that will ensure the expected changes in the relationship between the government and business.

There are several definitions of the public-private partnerships in our modern literature. The most common definition is given in foreign media where the public-private partnership means any form of the partnership between the state and business bodies.

The public-private partnership is the institutional and organizational alliance between the government and business with the aim to implement the national and international, large-scale and local, but always socially significant projects in a wide range of areas: from the development of strategic industries and research and engineering design works to the provide public services [1].

The public-private partnership is a system of the cooperation among the private sector, companies, organizations of business and the government agencies, as well as regional corporations, state enterprises and institutions which are aimed at the achievement of the common economic objectives and the solution of the social and economic problems. The public-private partnership in Ukraine is implemented in accordance with the Law of Ukraine No. 2404-VI "On the Public Private Partnership" determining the organizational and legal principles of the interaction between the public and private partners with the basic principles of the public-private partnership on a contractual basis [2].

Thus, the public-private partnership defines the system of relations between the public (the state of Ukraine, Crimea, territorial communities duly presented by the relevant state agencies and local governments) and private (legal entities and individuals – entrepreneurs) partners being built on the principles of partners' equity and consistency of their interests, and the implementation of which combines the capabilities of both partners. The appropriate

allocations of risks, any responsibility, getting the final result and the possibility of the mutual beneficial cooperation on a long term basis are envisaged.

The Law of Ukraine "On the Public Private Partnership" provides that any public-private partnership is used in the following areas: search, exploration of mineral deposits and their extraction, production, transportation and supply of heat, distribution and supply of natural gas, the construction and operation of highways, roads, railways, engineering, health, waste processing, property management, etc.

According to the law, objects of the public-private partnership are those objects which are in the state or municipal property. They shall involve the existing objects, and created or acquired facilities. Moreover, the existing facilities are not subject to the privatization and they are in the state or municipal property for the duration of the contract concerning the public-private partnership.

The essential characteristics of a public-private partnership are as follows:

1. The public- private partnership satisfies the society needs;
2. Participants of public-private partnerships can be the state and municipal governments, businesses and non-profit organizations (societies, associations, social service organizations);
3. Ownership rights on the state property are not transferred to the private ownership;
4. Public-private partnership participants share the powers, responsibilities, investments, risks and benefits;
5. Public-private partnership may be in the specific form within the scope of the contractual relationships in the case of the institutional and investment agreements.

Public-private partnerships have particular features that differ from other forms of relations between the state and business. They are a long-term partnership agreement (from 5 to 50 years); special forms of the project financing (through the private investments, joint investments by several participants); mandatory competitive environment (when each contract or concession is a struggle between several potential participants); a special form of distribution of responsibilities among the partners (The state establishes the project goals and determines the cost and requirements of the project whilst the private partner assumes the development, sponsorship, construction, operation, management, services implementing to consumers).

The public-private partnerships have the following forms: a contract, rent, lease, concession, product distribution agreement, investment contract, corporatization and share participation of the private capital in the public enterprises (joint ventures) [6]. The practice frequently used combinations of these forms which can be realized in such models as:

- the model of the operator;
- the model of the cooperation;
- the model of the concession;
- the model of leasing;
- the model of the contract.

The choice of any model takes into consideration the goals, objectives and the scope of partnerships. However, some models have their distribution in some areas where they can be the most effective ones.

Thus, the "model of the operator" is characterized by a clear division of responsibilities between the state and the private partner where the state control function is saved.

"The model of the cooperation" is implemented through a joint project of the state company and private investors. The project object is to provide services that are difficult to render to individual objects of the taxation and depreciation charges.

"The model of the concession" is used where the transfer of the ownership from the state to the private partner is legally impossible. This model operates in industries with a long-term project implementation.

"The model of leasing" is the most widely used for the construction of public facilities.

"The model of the contract" is used when the investments are aimed at the reduction of operating costs and the savings are matched with the investment costs [7]. Above all things, the present model is used in the energy sector.

The implementation of such models is carried out by means of the following mechanisms:

- "Construction - management - transfer": this mechanism is most frequently used in concessions. Any infrastructure object is created by the concessionaire who has the right to operate it for a period sufficient to return on the invested funds. Then the object is returned to the state. The concessionaire has the right to use it, but its owner is the state.
- "Building - ownership - management - transfer": according to this mechanism, the private partner receives not only the right to use, but also the right to possess the object of an agreement within the time limit, after which it shall be

transferred to the state. This mechanism can be used in reverse: the government finances and constructs some infrastructure facilities and transfers them into trust to the private partner with the right of the gradual redemption in own property.

- "Building - transfer - management": this mechanism provides any transfer immediately after the end of the construction to the private partner, without the transfer of the ownership rights.
- "Building - ownership - management": any facility created is not transferred to the state but it is stayed at the disposal of the investor at the end of the transaction.
- "Construction - management - maintenance - transfer": it differs by a private partner's responsibility for the maintenance and current repair of infrastructural facilities built before.
- "Design - construction - ownership - management - transfer": it involves the responsibility of the private partner for the design and construction of any facility.
- "Design - construction - financing - management": this mechanism is focused on the sponsorship clearly conditioned.

Where PPP is implemented, its forms are diverged by the high responsibility that the state or the private sector bear for the operation and maintenance, capital investments and current financing and commercial risks.

Areas where such mechanisms and models of the public-private partnerships shall be used in Ukraine involve:

- Vehicle – construction, operation, maintenance, traffic management systems and many other projects in the various transport sectors, including any public transport;
- Utilities – services to the population, operation of utilities, street cleaning, garbage removal and utilization;
- Ecology – creation, maintenance and development of the urban and suburban parks with the right of exploitation of natural resources and income from the ecotourism organizations;
- Real estate – construction, maintenance of public buildings and public housing in exchange for the right to build them and participate in the commercial projects;
- Both the public order and safety – maintaining the order in a public transport and places being served by the private companies, organizations and maintenances of the parking lots for vehicles;
- Telecommunications – the creation of the telecommunication infrastructure and services provided for consumers;
- The financial sector – the involvement of the private insurance companies in the sphere of the compulsory social insurance and the public pension security;
- Education – construction and maintenance of schools and other institutions, private companies, getting the right to build and develop the surrounding areas.

Conclusions

Thus, having considered the nature and characteristic features of the public-private partnership in the context of urgent problems of the Ukrainian modern economy, it can be argued that ways to accelerate the public-private partnership involve:

- A new assessment of the state role which carries out the management functions and production services;
- An objective need to find the constructive solutions concerning the budget unloading by collaborative efforts of the government and business initiatives;
- A constant correction of views on social services and the organization of their implementation requiring the cooperation with the private sector;
- Trends to overcome existing views that private enterprises have economic goals as a priority and do not carry any social and socio-political responsibility;
- Any implementation of the mechanism regulating the transfer of functions from the state to the social level.

Factors influencing on the choice of mechanisms and models of the public-private partnership are as follows:

- An institutional framework of the public-private partnership project support. Detailed conditions of the negotiations with the private investor are required for a successful implementation of PPP projects besides a clear division of powers;
- A stable legal environment and regulatory framework. A stable legislation and its regulatory development should be perceived by the partner as the norm and create basic conditions for the fulfillment of obligations;
- The effective structure of the economy and an equitable distribution of opportunities and risks. The basis for efficient allocation of rights, obligations and responsibilities between the private partner and the state is a clear formulation of goals and objectives.

- Transparent and efficient distribution of public orders. It means the clarity of public orders and creation of the competitive situation for project implementers from the private business and the development of the competitive relations.
- A clear calculation of costs and benefits of the project.

Taking into consideration of these factors will permit to occur the complex of conditions leading to the development of the Ukrainian public-private partnership and its economic growth as well as to accelerate the integration of Ukraine into the European economic space.

References

- Varnavsky V. G. Conceptual Economic and Legal Grounds of Concessional Activities [Digital resource] – The access mode: <http://www.Irex.ru/press/pub/polemika/13/var.> (in Russian).
- Law of Ukraine ‘On Public-Private Partnerships’ [Digital resource] / the city of Kyiv 1 July 2010 No. 2404-VI // The access mode: <http://www.president.gov.ua/>. (in Ukrainian).
- Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State [Digital resource] / Program of Economic Reforms for 2010–2014. – The access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>. (in Ukrainian).
- The Development of Investment and Innovation Activity in Ukraine [Digital resource] – The access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389>. (in Ukrainian).
- The Development of Public-Private Partnerships as a Mechanism for Enhancing the Investment Activity in Ukraine [Digital resource] / Briefing Note of the National Institute for Strategic Studies

- under the President of Ukraine. – The access mode:
<http://www.niss.gov.ua/articles/816/> . (in Ukrainian)
- Ukraine – Private Infrastructure Projects – The World Bank& PPIAF
[Digital resource] – The access mode:
<http://ppi.worldbank.org/explore/ppi> .
- Private Participation in Infrastructure Database Expanded
Methodology [Digital resource] – The access mode:
<http://ppi.worldbank.org/documents.pdf>.
- European Economic Recovery Plan [Digital resource] / European
Comission// The access mode: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13504_en.pdf
- Joint Technology Initiatives. Public – Private Partnerships in EU
Research [Digital resource] / European Comission. European
Communities. 2008. // The access mode: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/jtis-brochure_en.pdf
- Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on
Public Contracts and Concessions. Brussels. 30.04.2004. P. 3.
- Delmon J. Private Sector Investment in Infrastructure: Project
Finance, PPP Projects and Risk. The World Bank and Kluwer
Law International. 2009. P. 7.
- Public – Private Partnerships for Research and Innovation: An
evaluation of Australian Experience [Digital resource] / P.:
OECD. 2004 // The access mode:
<http://www.oecd.org/dataoecd/49/16/25718007.pdf>

Maksym Dmytrenko*

IMPROVEMENT THE EFFECTIVENESS OF INTERNAL AUDITING OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM

POPRAWA SKUTECZNOŚCI AUDYTU WEWNĘTRZNEGO SYSTEMU ZARZĄDZANIA JAKOŚCIĄ

Abstract. To maintain the quality management system (QMS) of the company in working condition and continuously improvement its efficiency, auditors must continually improve and enhance all processes of the organization. In identifying priorities, optimization is consider an effective advantage of the internal audit. Internal audit - the main tool for evaluating the effectiveness of the quality management system. Standard ISO 9011 defines audit as a systematic, independent and documented process to obtain audit evidence and evaluating it objectively to determine the extent to which audit criteria. The requirement to conduct internal audits of quality management system contained in p. 8.2.2 ISO 9001: 2011.

Streszczenie. Aby utrzymać system zarządzania jakością (QMS) spółki w dobrej kondycji i ciągłym doskonaleniu jego efektywności, audytorzy muszą stale doskonalić i wzmacniać wszystkie procesy organizacji. W określaniu priorytetów, optymalizacja jest korzyścią z efektywnego audytu wewnętrznego. Audyt wewnętrzny – główne narzędzie do oceny skuteczności systemu zarządzania jakością. Norma ISO 9011 określa audyt, jako systematyczny, niezależny i udokumentowany proces uzyskania dowodów i przeprowadzania ich obiektywnej oceny w celu określenia stopnia kryteriów kontroli. Wymóg przeprowadzania audytów wewnętrznych systemu zarządzania jakością zawarto w pkt. 8.2.2 ISO 9001: 2011

Analysis of recent publications. In economic literature, the concept of Internal Audit is treat differently. For example, Bychkov

---

* Postgraduate student, KEI SU KNU.

S.N. believes that «internal audit is part of internal control, organized by management for the purposes of analyzing accounting and other control data. ». On the opinion of Burtsev V.V «internal audit – is regulated by internal documents of the organization activity to control levels of management and various aspects of the organization, carried out by the special control body within the aid agencies of the organization ...». In terms of Bogomolov A.M. and Goloshchapov M.O. «internal audit is the part of the overall audit organized by the economic entity for its owners and regulated its internal documents concerning compliance with established accounting procedures, protection of property and the reliability of internal control. »

The famous English scientist Dodge R., the author of works related to international audit, gives his understanding of internal audit. «Internal audit is part of internal control; controlled by a decision of the management for the purposes of monitoring and business analysis.»¹

According to prominent American scientists Arens E.A. and Lobbeka J.K., «internal audit – a household’s control, which provides administration valuable information for decision-making regarding the effective functioning of their business. »²

Analysis of these definitions of internal audit and basic elements of the system of internal control determined internal audit as effective, multifunctional (integrated) means of control, guidance organized economic entity, to ensure the effectiveness of the internal

---

¹ Phillips, A. W. 2009. ISO 9001: 2008 Internal Audits Made Easy: Tools, Techniques, and Step-By-Step Guidelines for Successful Internal Audits, 3rd Edition. ASQ Quality Press.

² Kopp, L. S. and E. O'Donnell. 2005. The influence of a business-process focus on category knowledge and internal control evaluation. Accounting, Organizations, and Society 30 (5): 423-434.

control and optimization of management decisions on industrial enterprises.³

The purpose of the article. During research to explore the results of analysis of the internal audit of the quality management system, to investigate discrepancies and the reasons for their occurrence and develop measures and improve quality management process through the use of modern instruments of internal audit and quality management.

The main material. The article based on an analysis of the system of quality management in company LLC «BC». Internal audits of quality management system are usually carry out by the organization or on its behalf for internal purposes and can serve as the basis for the declaration of firm's quality management system with international standards. In this regard, the development of internal audit is an integral part of the internal control due primarily to the need of continuous monitoring of operational activities for effective management.

Internal audit management system allows the following tasks:

- Analysis and eliminate the causes of disparities identified;
- Confirmation of compliance of the organization and its results in management system;
- Evaluation of functioning management system;
- Preventing the appearance of quality problems;
- Installation Personnel degree of goal's understanding, objectives and requirements described by document management system;
- Evidence of corrective and preventive actions;

---

³ Methodology and organization of accounting and analytical management holding companies: / Hushko S.V., Shaykan A.V., - Krivoy Rog: KEI SU "KNU", 2012.

- Identify ways of further improving the quality management system.⁴
- The disadvantages of internal audits include the following:
- Less high than the external auditing, the level of objectivity except the possible bias because of internal auditors in relation to certain employees of the company;
- Criticism of the internal auditors perceived painful;
- Less high than the external audit, the intensity of the internal audit, due to less stringent time frame;
- The results of the internal audit may be seen as less objective information on the effectiveness and efficiency of enterprise management system compared with the external audit;
- The level of training internal auditors are generally below the level of training of external auditors.

Suggestions and recommendations regarding the organization and internal audit enhance the effectiveness of the internal audit and internal control system as a whole. Improved internal audit largely depends on the proper organization of its work. It is important that the certificate are objective, since they can affect decisions regarding the goals and challenges facing the enterprise as a whole and its divisions. Also during the internal audit found errors and inconsistencies that could affect customer satisfaction. According to the results of external audits of QMS audits and the other party in the company «Sun» found comments and inconsistency of many points of ISO 9001: 2011. histogram distribution number of comments on the results of the external audit is shown in Fig. 1.

---

⁴ Curtis, M. B. 2012. Discussion of 'The antecedents of the use of continuous auditing in the internal auditing context'. *International Journal of Accounting Information Systems* 13 (3): 263-266.

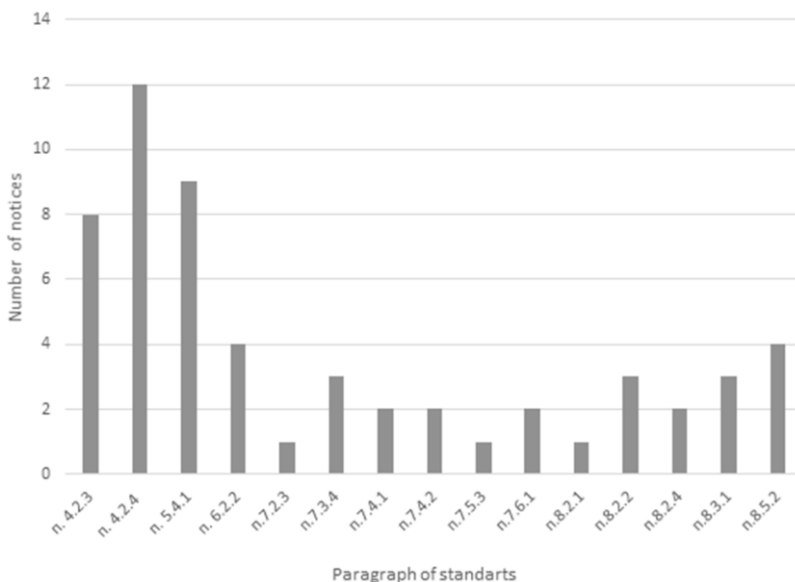

Figure. 1. Number of comments on the results of the external audit

As you can see from the histogram, comments relate paragraph 8.2.2 «Internal Audit». In respect of the internal audit revealed the following discrepancies:

1. Audit department of technical control is not conduct in program audits. Division highlighted the organizational structure of the enterprise, but the current procedure of internal audits of each department provides audit at least once a year.
2. Qualification of Internal Auditors is not confirm. There was presented certificate of training course «Internal audit» (listened theoretical course) without any positive learning outcomes. In addition, analysis of internal audits in LLC «BC» showed that in 2013 and 2014 the number of planned internal audits to the number of internal audits conducted.

The analysis of QMS by senior management noted that more than half selected areas of improvement, scheduled for 2014, were not implemented with subjective reasons.⁵

In addition, the auditors made in the register of auditors of the company, quite often waive the audit, referring to its employment. In this regard, the audit team is not formed, and audit conducted another person, usually experts on QMS. Currently the company begins implementing of automated production management system to assess the effectiveness and efficiency of the implementation which require to obtain objective evidence. Collecting these data can be provided by the internal audit, but today they are ineffective and inefficient. Thus, padding and other identified inconsistencies indicate the need to intervene in the process to optimization. Improvement of the internal audit should start with an analysis of existing problems and identify the causes of their appearance using modern tools of quality.

The detailed analysis of reasons that influence on quality of process of internal audit (not presented in the article) was conducted. Due to this analysis it was succeeded to sift from improbable reasons and distinguish most possible reasons for making a comparison (table 1).

In accordance with the appropriated grades the most credible meaningful reasons of subzero quality of internal audit are reduced: insufficient competence of public accountant group; absence of motivation of public accountant group; imperfection of standard. Coming from the results of analysis of process of internal audit by means of method of comparison, next priority directions of perfection

---

⁵ Andersen. B. Business Processes. Tools perfection / B. Andersen; | 3rd ed. |. - M.: RIA "Standards and quality". 2005. - 272 p.

of process are worked out: inplant training and competence of internal public accountants, increase of motivation of public accountant group of enterprise etc.

№	Reasons	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Σ	Rang
1	Competence of public accountant group		1	1	2	2	1	2	2	2	2	15	1
2	Responsibility of public accountant	1		1	1	2	1	1	0	1	1	9	4
3	Motivation of public accountant group	1	1		1	2	1	2	2	2	1	13	2
4	Estimation of public accountants	0	1	1		2	0	1	1	1	1	8	5
5	Prejudice of employees of enterprise about the processes of audit	0	0	0	0		0	0	1	0	0	1	7
6	Standards of QMS «Internal audit»	1	1	1	2	2		1	1	1	2	12	3
7	Preparation of working documents	0	1	0	1	2	1		1	1	1	8	5
8	Realization of control actions	0	2	0	1	1	1	1		1	2	9	4
9	Preparation of account	0	1	0	1	2	1	1	1		1	8	5
10	Realization of estimation of effectiveness and efficiency of process of internal audits	0	1	1	1	2	0	1	0	1		7	6

Table 1. Aggregate data

Taking into account the educed reasons and priority directions of development of enterprise correcting measures that allowed to perfect the process of internal audit and show out it on a new level were worked out. Within the framework of increase of competence of public accountant group the worked out methodology of estimation of competence of internal public accountants in that is presented ball estimation of competence (table 2).

№	Requirement	Evaluation criteria	Points
1	Education	High	3
		Special Medium	1
		Medium and below	0
2	Experience	> 5 years	3
		From 1 till 5 years	1
		Less 1 years	0
3	Special training basics and the principles of quality management	+	2
		-	0
4	Special training in internal audit of the QMS	+	5
		+	0
5	Experience QMS audits	> 5 audits	5
		From 1 till 5 audits	1
		-	0

Table 2: Points

This methodology allows to pick up public accountants most objectively, that, in turn, will affect sublimity of quality of internal audit. Necessary presence of document in that information will be fixed about to the competence of internal public accountants. In addition, expedient are a revision of register of internal public accountants and organization of every quarter round tables. For the increase of motivation of internal public accountants the entered system of remuneration of labour of public accountants

The important aspect of realization of audit is application of computer technologies of treatment and conduct of economic operations that notably influence on organization of the systems of record-keeping and internal control on an enterprise. The use of information technologies will allow to public accountant organizations to conduct the separate account of public accountant verifications and consultative projects. The process of organization of work after a project form can be divided into two groups: preparatorily-organizational character and question of management of works motion on a project.

Informatization of audit helps the leaders of enterprises to carry out complete control after her activity, activity of separate subdivisions and employees, to promote the operationability of actions, rationally to plan resources and other. Application of information technologies allows to the public accountant to conduct the following:

- 1) testing of transactions and balances in a computer database;
- 2) analytical procedures with detecting deviations from the basic parameters in a computer database;
- 3) testing economic database of the audited entity;
- 4) testing information, mathematical, software and hardware Economic audited entity.

There are some ways to achieve aims of computerization's tasks of public accountant verification of financially-economic activity; of industrial enterprises from possibility of preparation from stage of planning or audit to the stage of documenting results of verification. Most distribution at the market are ProjectMate5, AuditNet Professional and AuditNet Enterprise.⁶

Conclusions. After analyzing the procedure of internal audit, it was found violation of its construction: not registered inputs and outputs. Internal audit procedure contains information that it overloads and therefore difficult perceived. As part of improving the standard internal audit procedure was improved its regulation were also added forms of documents. Also developed measures to improve the internal audit process, allowing organizations to use resources efficiently for the verification of the quality management system, have a positive impact on the effectiveness of the organization, which in turn improves the quality of products and services.

---

⁶ Methodology and organization of accounting and analytical management holding companies: / Hushko S.V., Shaykan A.V., - Krivoy Rog: KEI SU "KNU", 2012.

Implementation of the above measures will minimize the impact of instability of the environment, change the focus on the analysis of audit perspectives; increase the flexibility of the company; introduce a system of continuous stalking changes occurring in the environments of the enterprise; a system of actions to avoid crises; upgrade enterprise management system under the coordination mechanism within the management system.

BIBLIOGRAPHY

- Methodology and organization of accounting and analytical management holding companies: [The book] / Hushko S.V., Shaykan A.V., Ishchenko M.I., Shkiryia N.L., Sagaidak M.P., - Krivoy Rog: KEI SU "KNU", 2012.
- Sharipov S., Quality Management System. Development and implementation based on the international standard ISO 9001: 2000. - SPb ,2014. - 190 p.
- Novitsky A, Internal audits. What gives form // Methods of Quality Management. - 2005. - № 1. - P. 41-44.
- Ishikawa K. Japanese quality management: - M.: Economy, 1988. - 215 p.
- Andersen. B. Business Processes. Tools perfection / B. Andersen; | 3rd ed. |. - M.: RIA "Standards and quality". 2005. - 272 p.
- Russell, D. II. The audit processes and methods of carrying out / D. II. Russell // Methods of Quality Management. - 2007. - № 5. - S. 8-12.
- Phillips, A. W. 2009. ISO 9001: 2008 Internal Audits Made Easy: Tools, Techniques, and Step-By-Step Guidelines for Successful Internal Audits, 3rd Edition. ASQ Quality Press.
- Kopp, L. S. and E. O'Donnell. 2005. The influence of a business-process focus on category knowledge and internal control evaluation. Accounting, Organizations, and Society 30 (5): 423-434.

Yaroslav Izmaylov*

ACCOUNTING EXCHANGE PAYMENT TRANSACTIONS WITH IMPORT MATERIAL AND ENERGY RESOURCES FOR BUSINESS ENTERPRISES IN UKRAINE

ROZLICZANIE WALUTOWYCH TRANSAKCJI PŁATNICZYCH Z IMPORTU MATERIAŁÓW I ZASOBÓW ENERGETYCZNYCH DLA PRZEDSIĘBIORSTW GOSPODARCZYCH NA UKRAINIE

Abstract. Summarizes applicable laws and regulations of the national system of accounting record-keeping of foreign exchange settlement for imports of material and energy resources for economical activity of Ukrainian enterprises. Given a methods of determining the customs value of the imported commodity-material values provided for the election of independent companies-importers in the formation of accounting policy. Proposed procedure for accounting of purchase of foreign currency and determining exchange rate differences for application in the accounting practice of enterprises-importers. The recommended comprehensive approach to the accounting for the acquisition of enterprises-importers of the commodity-material values.

Streszczenie. Podsumowanie obowiązujących praw i przepisów krajowego systemu rachunkowości i ewidencji rozliczeń walutowych importu energii i zasobów materialnych dla działalności gospodarczej ukraińskich przedsiębiorstw. Biorąc pod uwagę metody ustalania wartości celnej przywożonych wartości towarowo-materialowych dla niezależnych firm-importerów w tworzeniu polityki rachunkowej. Zaproponowana procedura rozliczania zakupu waluty obcej oraz ustalania różnic kursowych do stosowania w praktyce księgowej przedsiębiorstw-importerów.

---

* PhD, Yaroslav Izmaylov, KEI SHEI "Kryvyi Rih National University", Ukraine.

Zalecane kompleksowe podejście do rachunkowości nabywania wartości towarowo-materiałowych przez przedsiębiorstwa-importerów.

Background. The success of the business activities of each commodity in the national economy depends on the uninterrupted supply of high-quality material and energy resources. In view of the need to overcome the crisis tendencies in the economy of Ukraine, most companies chose a priority of its prospective transition from outdated, dangerous in terms of ecology and resource-intensive industries to manufacture high-tech products. Due to the lack or absence of country specific material and energy resources that are technologically important for Ukrainian companies, there is a need to import foreign currency for purchases of some raw materials, intermediate products, spare parts, fuel and energy and other resources.

To effectively manage the imported resource flows and currency funds in the economic activity of enterprises Ukraine reasonable adjustment is accurate and transparent accounting currency and payment transactions of import material and energy resources. Recently were active amended changes and adjustments of the regulatory framework that links the account that caused the gradual adaptation of national accounting regulations with accepted international practice requirements specified in International Financial Reporting Standards (IFRS) and attempt to resolve the volatile valyutno-financial market of Ukraine. So acquires relevance generalization methodological and organizational principles of accounting transactions related to the calculations of companies importing the material and energy resources, and clarify controversial accounting issues requiring unambiguous interpretation of the current legal framework.

Analysis of recent publications. Methodological, methodical and organizational questions imports accounting of inventory and exchange of cash payments companies-importers with foreign contractors for the delivery of committed scientists attracted considerable attention and are reflected in numerous publications. Various aspects of accounting currency and payment transactions with import material and energy resources for economic activities considered in the works of Ukrainian scientists F.F. Butyntsya, S.F. Holova, I. Dahno, L.O. Kadurinoyi, V.M. Kostyuchenko, Yu.A. Kuzminskoho, V.M. Parhomenko, I.M. Pavlyuka, A.A. Peresady, L.I. Sachenok, V.V. Sopka, N. M. Tkachenko, Zh.M. Chabanenko, M.H. Chumachenka and foreign researchers H.Andersona, H.Aleksandera, S. Barnesa, Dzh. Beyli, H. Birmana, H. Velsha, R. HEklesa, B. Nidza, P.I. Kamyshanova, R. Kaplana, D. Kolduella, V.E. Rybalkina, M. Fridmana, R. Holta, U. Sharpa, S. Shmidta, R. Shortridzh and others.

However, a detailed analysis of the current legislative and guidance framework and accounting practices exchange payments for import commodity resource suggests that not all significant accounting problems of this area is currently clearly resolved and remain in the plane discussion.

The purpose of the article. The article is a synthesis of the current legislation and regulations of national accounting and developing a coherent approach to the accounting currency and payment transactions with import material and energy resources for the economic activities of Ukrainian companies-consumers of imported raw materials, intermediate products, spare parts, fuel and energy and other resources that will enable the formation of a full and transparent accounting information in the practice of cooperation with foreign partners.

The main tasks of recording currency-cash payments for the acquisition of imported material and energy resources are:

- Compliance with the foreign exchange and customs laws;
- The election method of the customs value of the imported material assets for the needs of business enterprises;
- Determining and recording the correct amount of exchange differences arising as a result of foreign exchange payments for imported commodity items and their impact on the financial performance of business enterprises importing;
- Formation of objective information on the flow of imports to the plant material component of current assets (inventory, low value items, semi-finished products, goods) for effective management decisions;
- Determination of the recognition of revenues and expenses related to currency-clearing transactions from import material and energy resources for the economic activity of Ukraine.

The main material. According to the Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity" is considered as the import purchase (including pay-in-kind) Ukrainian subjects of foreign trade activities in foreign business entities importing goods with or without the importation of these goods into the territory of Ukraine, including the purchase goods for own consumption establishments and organizations of Ukraine, located outside¹. According to Article 74 of the Customs Code of Ukraine, considered the import customs regime under which goods after paying all customs duties that the law of Ukraine on

---

¹ Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.

imports of these products, and perform all necessary customs formalities are released for free circulation in the customs territory of Ukraine. Customs import regime is applicable to goods entering the customs territory of Ukraine, and the goods stored under customs control or placed in another customs regime, as well as food processing goods placed under the customs regime inward processing².

Law of Ukraine "On the order of payments in foreign currency" from 23.09.94 № 185/94-VR³ provides that in the case of import transactions of residents carried out on deferred delivery, a delay should not exceed 180 calendar days from the date of advance payment. National Bank of Ukraine (NBU) has the right to determine the period during which a resident bought on the interbank currency market of Ukraine for foreign currency obligations to non-residents must be used for the purpose. National Bank also granted the power to set selling currency in the event of non-compliance with this term resident. In the case violation by the residents of the terms set by the National Bank of Ukraine in accordance with Article 3 of this Law, acquired currency sold by authorized banks within 5 working days on the interbank currency market of Ukraine. This positive exchange difference that may arise on such a transaction is sent quarterly to the State Budget of Ukraine and negative exchange differences relating to the results of economic activity of the resident. Violation by residents, except for entities that operate in the territory of the antiterrorist operation in this period entail imposition of a fine for each day of delay in the amount of 0.3 percent of the amount of

---

² Митний кодекс України від 13.03.2012 р. №4495-17 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.

³ Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.94 р. № 185/94-ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.

outstanding revenue (cost of undelivered goods) in foreign currency are translated into the currency of Ukraine at the exchange rate of the National Bank of Ukraine on the day the debt was incurred. The total amount of accrued penalty cannot exceed the amount of outstanding revenue (cost of undelivered goods).

At import inventory every importer has to pay not only the cost to the supplier, but also make other payments, including: tax, value added tax VAT, excise tax, payments for services declarants, storage services and expertise of quality. Enterprise-importer when forming its accounting policies recommended to choose one of the regulated and Customs Code of Ukraine in Fig. 1. One method of determining the customs value of imported inventory.

The tax code provides that the object of VAT taxation is the import of the goods (accompanying services) into the customs territory of Ukraine in customs regime of import or re-import. The date of emergence of tax liabilities in case of import of goods into the customs territory of Ukraine shall be the date of submission of the customs Declaration for customs clearance. At the time of importation of the goods into the customs territory of Ukraine the amount of tax payable to the state budget by the payers of taxes before or on the day of submission of the customs Declaration directly to the unified Treasury account at the official rate of the national currency established by the NBU effective on the date of submission of the customs Declaration for customs clearance, except those for which exemption (conditional exemption) from taxation.

Tax rates can be set from the tax base of 20%, 0% or 7% depending on the type of imported inventory according to the list approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine. Also in the case of import of goods into the customs territory of Ukraine company-

-importer is entitled to a tax credit. The date of the right to the tax credit is the date of payment of tax for the tax obligations⁴.

The methods of customs valuation	The method
1. According to the contract price of imported inventory	It is used in the determination of the customs value of commodities and materials imported to Ukraine according to foreign sales and agreements with valuation (ie, payments for the acquisition of inventory are made through cash payments)
2. According to the contract price with identical of inventory	The essence is that to determine the customs value of imported, adopted on the basis of the transaction value of identical inventory, customs value is determined by the declarant and adopted by one customs office
3. If the contract price with similar inventory	Based on the same principles as the method 2. This prerequisite is that the customs value compared inventory determined by 1. The difference in these methods is the distinction between "identical" and "homogeneous" inventory
4. On the basis of adding value	By this method considered the production costs of imported commodities and materials and on these grounds their calculated value. To determine the customs value need information on the cost of production of inventory, which are subject to assessment. which is available only outside Ukraine
5. Reserve	The basis for the calculation is taken the world price of commodities and materials imported (stock price, the price on the world market)
6. Based subtraction value	Customs valuation by this method is based on inventory unit price at which products are evaluated sold biggest party in Ukraine no later than 90 days from the date of importation of the goods being valued, the transaction participant who is not the seller interconnected entity

Figure 1. The methods for determining the customs value of imported inventory that are recommended for election enterprises importing the formation of accounting policy⁵

According to the Regulations on the procedure and terms of trade in foreign currency of 29 August 2005 r. № 950/11230 amended, acquisition currency for settlements on foreign trade

⁴ Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI із змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

⁵ Митний кодекс України від 13.03.2012 р. №4495-17 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.

operations conducted on the interbank foreign exchange market in an application to purchase foreign currency, depending on the conditions of currency transactions (Fig. 2).

Types of currency transactions	
TOD	Currency transactions under the agreement, the terms of which provide for this activity day contract
TOM	Currency transactions under the agreement, the terms of which provide for this operation on the first working day after the conclusion of the contract
SWAP	Currency transactions under the agreement, the terms of which provide for purchase (sale, exchange) of foreign currency on the back of its sale (purchase, exchange) at a future date with the fixation conditions of these transactions (rate, volume, value dates etc.) during the contract
SPOT	Currency transactions under the agreement, the terms of which provide for the implementation of this operation on the second working day after the conclusion of the contract
FORWARD	Currency forward contract for the transaction, the terms of which provide for this operation (with the supply of the currency of the contract) later than the second business day after the day of conclusion of the contract

Figure 2. Types of foreign exchange transactions, depending on the conditions of settlements on foreign trade operations⁶

Buying and foreign exchange for the purpose of payments to non-resident raised in Ukraine inventory (which according to the legislation subject to customs clearance) are subject to market registers the presence of information on customs declarations of import and release for free circulation in the customs territory of Ukraine commodity wealth to the appropriate foreign economic contract client-resident.

⁶ Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою від 29 серпня 2005 р. № 950/11230 із змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

To account for the transactions on purchase of foreign currency using a special account 333 "Cash in transit in national currency". Foreign currency that bought now importing credited to the balance sheet by the National Bank of Ukraine, which at the date of enrollment. The difference between the value of foreign currency by the National Bank of Ukraine and commercial (market) rate is not the exchange rate difference as exchange difference determined by national accounting standards (NAS) 21 "Effects of Changes in Foreign Exchange Rates" as the difference between estimated the same number of units of foreign currency at different exchange courses, and exchange rate - set by the National Bank of Ukraine exchange rate Ukraine currency to the currency of another country⁷.

To account for the proceeds of such difference (if a commercial rate below the rate of the National Bank of Ukraine) uses sub 942 "Revenue from sale of foreign currency." The reflection of the cost of the difference (if a commercial rate higher rate of National Bank of Ukraine) applies sub 942 "Expenses on purchase and sale of foreign currency." Expenses for payment of commission and the amount of tax on pension insurance operations with the purchase of foreign currency should be included in the cost of the display in the debit account 92 "Administrative expenses".

Recommended for use enterprise-importers accounting procedure of buying foreign currency is shown in the Table 1.

---

⁷ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 „Вплив змін валютних курсів”, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000р. № 93 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

Table 1. Proposed for use in accounting practice, companies importing accounting procedure of buying foreign currency

№	Summary of business operations	Correspondence accounts		sum, \$/UAH
		debit	credit	
1.	Transferred UAH equivalent of foreign currency purchases \$25000,00 under contract to the auction (including commission of 0.8%) Exchange 22,98 UAH/\$	333 "Cash in transit in national currency"	311 "Current accounts in national currency"	579096 UAH
2.	Accepted foreign exchange on the foreign exchange account (National Bank of Ukraine on the date of enrollment – 23,0 UAH/\$)	312 "Current accounts in foreign currency"	333 "Cash in transit in national currency"	<u>\$25000</u> 575000 UAH
3.	Written off commission of 0.8% actual purchase Exchange: $(\$25000 \times 22,98 \text{ UAH}/\$) \times 0,8\% = 4596,0 \text{ UAH}$	92 "Administrative expenses"	333 "Cash in transit in national currency"	4596 UAH
4.	The displayed difference between the actual purchase rate and the rate of NBU on the date of transfer of currency: $(27,98 - 28,0) \times \$25000 = 500 \text{ UAH}$	333 "Cash in transit in national currency"	711 "Revenue from the sale of foreign currency"	500 UAH
5.	Return UAH equivalent bank	311 "Current accounts in national currency"	333 "Cash in transit in national currency"	500 UAH

Except transactions on purchase of foreign currency, the importer may carry out operations on sale (exchange in the establishment of a commercial Bank in national currency) balances of foreign currency. 20.11.2013 entered into force the resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 14.11.2013 № 453 "On changing the terms of settlement of transactions on exports and imports of goods and introduction of compulsory sale of foreign currency proceeds" and resolution of Board of National Bank of

Ukraine of 15.11.2013 № 457 "On establishment of the size of the mandatory sale of proceeds in foreign currency". Resolutions were adopted within the powers of the National Bank of Ukraine established by article 387 of the Economic code of Ukraine, articles 7, 25, 44, 45 of the law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine", articles 1 and 2 of the Law of Ukraine "On procedure for making settlements in foreign currency", sections II and III of the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 19.02.1993, the № 15-93 "About system of currency regulation and currency control". The purchase of imported inventory can occur in two ways:

- 1) for cash;
- 2) the terms of commercial credit provided by a foreign supplier.

The business entity in Ukraine can purchase imported material and energy resources through an intermediary. In this case, the importing company signed a contract with an intermediary, under which the intermediary enters into a contract with the respective foreign supplier specified inventory. The contract of sale of the imported material and energy resources, the time of transfer of ownership can match the recognition of inventory in accordance with the terms of delivery. When purchasing imported material and energy resources at the cash point of recognition of inventory accounting will be the date of delivery on the terms "Incoterms". At the conclusion of the agreement on the terms of commercial loans provided by foreign suppliers, in recognition of inventory is the date of transfer of ownership by contract. In some enterprises importing date of recognition of acquired material assets accounting date of recognition of the risks considered by the rules "Incoterms". Important for accounting purposes regardless of the ways the

purchase of imported material and energy resources is the location of inventory: at stock enterprise importing or in transit. If ownership acquired and inventories are on the road (or stored in a customs warehouse), then display them on account 281 "Goods in stock" is not true, but for him it is expedient to establish a special account, for example 289 "Goods in transit". If ownership is not acquired, and the product is in stock enterprise importing, it is advisable to reflect on off-balance account 023 "Wealth for safekeeping." It is also appropriate to account for imported raw materials and raw materials apart from Ukrainian manufacturers. For this purpose to the account 20 "Inventories" open a sub-account for analytical accounting 2019 "Raw materials imported", which will enable to determine the percentage of import costs in the cost of manufactured finished products.

When determining the amounts are paid for purchased material and energy resources supplier for non-resident foreign economic agreement, it is necessary to count currency contract value of inventory in the hryvnia equivalent. Thus the purpose of this conversion is essential for the formation of the original cost of imported inventory that event was viewed: posting inventory or the payment of their value.

The order reflected in the accounting of exchange rate differences regulates NAS 21 "The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates". According to NAS 21 in translation difference understand the difference between estimated the same number of units of one type of foreign currency at different exchange rates⁸. But not always the exchange rate give rise to exchange differences, since

---

⁸ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 „Вплив змін валютних курсів”, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000р. № 93 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

the accounting translation differences are calculated only on the so-called monetary items. For non-monetary items resulting exchange differences are not calculated at all. Monetary items on the balance sheet find the funds, as well as assets and liabilities to be received or paid in fixed (or recognized) the amount of money or cash equivalents. Non-monetary includes items that are different from monetary balance sheet items.

Because changes in exchange rates affect only the monetary items, the impact of this accounting is carried out by reflection in the accounting system of positive and negative exchange rate differences. Sub-accounts, which are used in accounting for the reflection rate differences are presented in Table 2.

Table 2. Subaccount to account for exchange rate differences

Exchange difference	Positive	Negative
Operating (for transactions of buying and selling of goods - exchange differences on debt; exchange differences on currency)	714 "Revenue from operating exchange rate difference"	945 "The losses from operational course difference"
Another common (investment and financial activities) (acquisition of fixed assets, obtaining and repayment of loans)	744 "Revenue from Non-exchange differences"	974 "Losses from non-operating foreign exchange differences"

This procedure of forming the initial cost of material assets, and included in the cost value of imported works and services in accounting depends on whether the event for imports was the first - getting goods or payment of its value. Proposed for use in the practice of international business entities systematic procedure of recording exchange differences reflected importers in fig. 3.

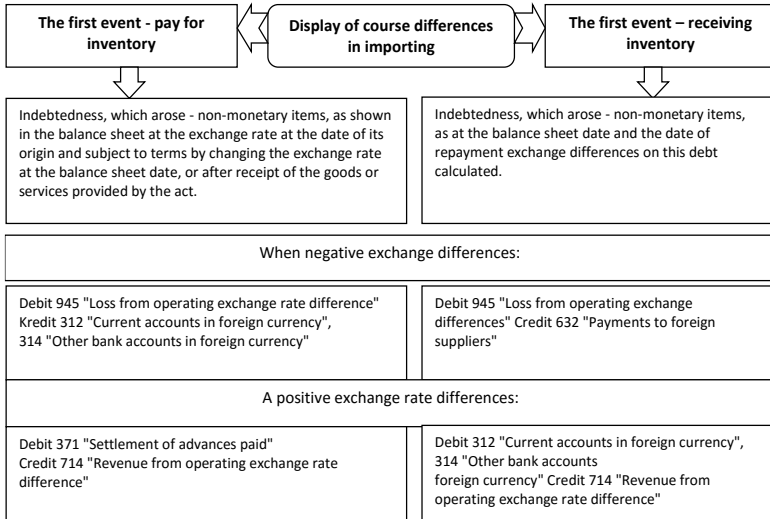

Figure 3. Recommended for use in accounting practice systematic procedure of recording exchange differences importers

Compiled by author

For accounting settlement companies importing from foreign suppliers for purchased commodities and materials you want to use passive by 632 "Payments to foreign suppliers". Accounting for the account to be maintained in parallel in national and foreign currencies.

There are two variants of import operations:

- 1) if the first event is the transfer of an advance by the inventory;
- 2) if the first event is to obtain (posting) imported material assets.

If the first event is the transfer of an advance by the inventory, the initial value of the imported material assets determined in accordance with paragraph 1 p. 6 NAS 21, under which the amount

of the advance payment (pre-payment) in foreign currency provided by others on account of payments for the purchase of non-monetary assets (inventories, fixed assets, intangible assets, etc.) and receive works and services when you turn to the value of these assets (works, services), converted into the reporting currency using the exchange rate at the date of payment of the advance. If imported commodities and materials, advance payment for which is transferred in stages with different rates of the NBU, the initial value of the imported material assets determined by considering ch. II, paragraph 1 p. NAS 21, according to which in case of advance payments in foreign currency provider parts and receive parts from the supplier of non-monetary assets (works, services) received value assets (works, services) is recognized by the amount of advance payments using the exchange rate based on the sequence of advance payments. That acquisition accounting of inventory, advance payment for which was carried out in stages at different rates NBU to display parts, given the rate of NBU acting on the date of payment of advances.

The proposed procedure for accounting of import operations when advance payments to non-residents precede the flow of material assets are given in Table 3.

Table 3. Recommended for use in the accounting for the acquisition of companies importing inventory when advance payments to non-residents preceding flow inventory

№	date	Summary of business operations	Correspondence accounts		sum, \$/UAH
			debit	credit	
1	22.12.14	Listed advance foreign supplier \$20000 × 23,4 UAH/\$ = 468000 UAH	371 "Settlement of advances paid"	312 "Current accounts in foreign currency"	\$20000 468000 UAH
2	17 0	Transferred customs duty: (\$20000 × 23,2 UAH /\$) × 10% =	377 "Settlements"	311 "Current accounts in	148480 UAH

№	date	Summary of business operations	Correspondence accounts		sum, \$/UAH
			debit	credit	
		46400 UAH and import VAT (464000 UAH + 46400 UAH) × 20% = 102080 UAH	with other debtors"	national currency"	
3		Canceled received from non-resident current assets (NBU rate on the date of transfer of the previous board): \$20000 × 23,4 UAH /\$ = 468000 UAH	20 "Inventories" 22 "low value items", 25 "Semis" 26 "Finished goods" 28 "Goods"	632 "Payments to foreign suppliers"	<u>\$20000</u> 468000 UAH
4		Included in the initial value of the amount paid duty	20 "Inventories" 22 "low value items", 25 "Semis" 26 "Finished goods" 28 "Goods"	377 "Settlements with other debtors"	46400 UAH
5		Included in the tax credit amount of VAT: (($\$20000 \times 23,2$ UAH /\$) + 46400 UAH)×20%= 102080 UAH	641 "Payments for taxes"	377 "Settlements with other debtors"	102080 UAH
6		Showing credit debts	632 "Payments to foreign suppliers"	371 "Settlement of advances paid"	<u>\$20000</u> 468000 UAH

In consideration must accurately track the amount of foreign currency that are listed in the form of advances, and to separate them from the next payment. It uses 371 sub "Settlement of advances paid".

If the first event is to obtain (posting) imported material assets, their initial cost is determined in accordance with paragraph. 5 NAS 21, under which foreign currency transactions at initial recognition are recognized in the reporting currency by converting the foreign currency amount of using the exchange rate at the date of the

transaction (date of initial recognition of assets, liabilities, equity, income and expenses). That is the initial cost of imported commodities and materials for which payment has not yet carried out, is determined using NBU rate on the date of recognition of inventory asset accounting, ie the date of receipt of (posting). Typically, data recognition import inventory asset accounting and the date of registration of cargo customs declaration (CCD) match. In this case, to determine the cost of commodities and materials used in accounting NBU rate specified in the CCD.

The proposed procedure for accounting companies importing inventory receipt of payments with the following residents reflected in the Table 4.

Table 4. Recommended to use the accounting enterprises importing receipt inventory followed by settlements with non-residents

№	date	Summary of business operations	Correspondence accounts		sum, \$/UAH
			debit	credit	
1	10.12.14	Transferred customs duty ($\$5000 \times 23,2 \text{ UAH} / \$ \times 10\%$) = 11600 UAH and import VAT ($116000 \text{ UAH} + 11600 \text{ UAH} \times 20\%$) = 25520 UAH	377 "Settlements with other debtors"	311 „Поточні рахунки в національній валюті”	37120 UAH
2		Canceled imported inventories: $\$5000 \times 23,2 \text{ UAH} / \$ = 116000 \text{ UAH}$	20 "Inventories" 22 "low value items", 25 "Semis" 26 "Finished goods" 28 "Goods"	632 "Payments to foreign suppliers"	<u>\$5000</u> 116000 UAH
3		Included duty original cost inventories:	20 "Inventories" 22 "low value items", 25 "Semis" 26 "Finished goods" 28 "Goods"	377 "Settlements with other debtors"	11600 UAH

№	date	Summary of business operations	Correspondence accounts		sum, \$/UAH
			debit	credit	
4		Included in the tax credit the VAT on the basis of import CCD: $(\$5000 \times 23,2 \text{ UAH}/\$ + 11600) \times 20\% = 25520 \text{ UAH}$	641 "Payments for taxes"	377 "Settlements with other debtors"	25520 UAH
5	31.12.14	The displayed exchange difference on accounts payable in foreign currency because the exchange rate on the last day of the reporting period amounted to 23,4 UAH /\$: $\$5000 \times (23,4 \text{ UAH}/\$ - 23,2 \text{ UAH}/\$) = 1000 \text{ UAH}$	945 "Loss from operating exchange rate difference"	632 "Payments to foreign suppliers"	1000 UAH
6		Decommissioned exchange differences on financial result	791 "Operating results"	945 "Loss from operating exchange rate difference"	1000 UAH
7	14.01.15	Listed on the course fee to non-residents 23,5 UAH/\$: $\$5000 \times 23,5 \text{ UAH}/\$ = 117500 \text{ UAH}$	632 "Payments to foreign suppliers"	312 "Current accounts in foreign currency"	<u>\$5000</u> 117500 UAH
8		The displayed exchange differences on the debt at the date of redemption: $\$5000 \times (23,5 \text{ UAH}/\$ - 23,4 \text{ UAH}/\$) = 500 \text{ UAH}$	945 "Loss from operating exchange rate difference"	632 "Payments to foreign suppliers"	500 UAH
9		Decommissioned exchange differences on financial result	791 "Operating results"	945 "Loss from operating exchange rate difference"	500 UAH

Conclusions and future research direction. Thus, thanks to The systematization of current legislation and regulations relating to national accounting correct use of the mechanism of practicing accountants established requirements for accounting and settlement

of monetary transactions with import material and energy resources for economic activity. Listed in Article correct advice and enable faster importing enterprises elected an acceptable method of determining the customs value of imported inventory in the formation of accounting policy. The digital material demonstrated the feasibility of using an accounting practice, companies importing proposed accounting procedure of purchase of foreign currency exchange rate differences and determine which promotes the formation of objective and transparent accounting information on income and expenses arising as a result of foreign exchange payments for imported material assets. Application of enterprises importing recommended order of accounting the acquisition of inventory items in cases where advance payments to non-residents precede the flow of material assets or when payments to non-residents occur after the posting of imported commodities and materials, will prevent miscarriages of appropriate accounting postings and increase control over such business transactions.

Further research should focus on improving international accounting transactions and related foreign exchange settlement entities towards increasing the value of analytical accounting information system management.

BIBLIOGRAPHY

- Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.94 р. № 185/94-ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.
- Митний кодекс України від 13.03.2012 р. №4495-17 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.

Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI із змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.

Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою від 29 серпня 2005 р. № 950/11230 із змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 „Вплив змін валютних курсів”, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000р. № 93 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.

Nauki medyczne

Krystyna Mizerska *

ZABURZENIA PROCESÓW POZNAWCZYCH PACJENTÓW Z DEMENCJĄ STARCZĄ ORAZ CHOROBA ALZHEIMERA A OBCIĄŻENIE PSYCHOFIZYCZNE OPIEKUNÓW

COGNITIVE DISORDERS IN PATIENTS WITH SENILE DEMENTIA AND ALZHEIMER'S DISEASE VERSUS PSYCHOPHYSICAL STRAIN OF THE CARERS

Abstract. The care provided for patients with Alzheimer's disease and senile dementia is expensive. The patient requires a lot of healthcare products, medicines, rehabilitation equipment and paid protective services and nursing care. Care costs increase with the progression of the disease. Rest and respite from looking after the patient are the carer's significant need. Despite the exhaustion caused by long-term care of the sick, the carer is often unaware of that need.

Streszczenie: Sprawowana opieka wobec pacjentów z chorobą Alzheimera oraz demencją starczą jest droga. Chory wymaga wielu środków pielęgnacyjnych, leków, sprzętu rehabilitacyjnego oraz płatnych usług opiekuńczych i pielęgnacyjnych. Koszty opieki wzrastają w miarę postępu choroby.

Odpoczynek i wytchnienie od opieki nad chorym jest bardzo istotną potrzebą opiekuna. Potrzebę, której często nie uświadamia on sobie, mimo wyczerpania spowodowanego wieloletnią opieką nad chorym.

---

* Dr n. o zdr. Krystyna Mizerska, Akademia Polonijna, Instytut Zdrowia i Pielęgniarstwa, adiunkt.

Procesy poznawcze u osób z rozpoznaną demencją starczą oraz z chorobą Alzheimera

Orientacja w świecie otaczającym jest możliwa dzięki zdolności organizmu do odbierania i analizowania docierających doń bodźców. Powstające pod ich wpływem spostrzeżenia, np. wzrokowe, słuchowe dotykowe i in., odgrywają one istotną rolę w procesie poznawania rzeczywistości; stanowią spostrzeżeniowe poznawanie świata [1].

Szczególne role w procesach poznawczych przypada myśleniu, zwłaszcza myśleniu problemowemu, które umożliwi nie tylko bliższe poznanie spostrzeganych przedmiotów, ale również rozszerza poznanie o nowe informacje.

Obszerna dziedzina procesów poznawczych, od których sprawnego funkcjonowania zależy przystosowanie jednostki do środowiska i jej skuteczne działanie, obejmuje również pamięć, w sensie gromadzenia informacji oraz ich odtwarzania. Upřednia wiedza i doświadczenie wpływają wyraźnie na treść poznania spostrzeżeniowego i myślowego. Wpływ ten przejawia się m. in. W tym, że człowiek na podstawie przyswojonych informacji trafnie rozpoznaje znane przedmioty, spostrzeżenia jego są bogatsze, a również łatwiej zyskuje orientację w nowym środowisku [1].

Postępująca choroba mózgu, powoduje przy jasnej świadomości zaburzenie pamięci, orientacji, myślenia, rozumienia, liczenia, zdolności uczenia się, funkcji językowych i oceny w stopniu upośledzającym podstawowe czynności życiowe. Zaburzenia funkcji poznawczych to wynik procesu patologicznego struktur mózgowych. W tym miejscu można mówić o dwóch definicjach, które pozwalają różnicować otępienie ze względu na objęcie procesem patologicznym struktur korowych lub podkorowych mózgu.

Otępienie korowe charakteryzuje się wczesnym wystąpieniem i dominowaniem w przebiegu choroby zaburzeń pamięci, funkcji językowych i zdolności wzrokowo-przestrzennych.

Otępienie podkorowe różni się od opisanego wcześniej otępienia korowego dominacją w obrazie klinicznym spowolnienia toku myślenia oraz upośledzeniem wykonywania złożonych, sekwencyjnych czynności intelektualnych przy stosunkowo dobrze zachowanych funkcjach językowych, liczenia i zdolności uczenia się.

Podstawowym objawem choroby Alzheimerera są zaburzenia aktywności poznawczej. W miarę postępowania choroby, tzn. w miarę pojawiania się coraz większych uszkodzeń mózgu, rozwija się proces otępienny, którego właściwa postać ujawnia się w końcowym stadium.

Początkowy okres choroby, w którym dominują zaburzenia pamięci i dyskretne zmiany w zachowaniu, może trwać wiele lat.

W miarę upływu czasu, w drugim stadium choroby, zaburzenia pamięci wpływają destrukcyjnie na inne procesy poznawcze. W końcu dochodzi do zaburzeń innych procesów [2]. I tak, oprócz zaburzeń pamięci, mogą u niektórych pacjentów wystąpić trudności językowe w postaci obniżenia poziomu gotowości słowa. Pacjent relacjonuje np. że wie, co chce powiedzieć, ale brakuje mu słowa, ma to „na końcu języka”. Jednocześnie, przy zachowanej początkowo płynności wypowiedzi i braku zniekształceń artykulacyjnych, wypowiedzi stają się coraz bardziej „puste”, pozbawione treści [3]. Czasami, gdy pacjent chce opowiedzieć jakąś dłuższą historyjkę, wprowadza masę dygresji i zapominając o tzw. myśli przewodniej, w efekcie zbacza na inny temat, najczęściej nie doprowadzając wypowiedzi do końca. U innych pacjentów mogą dominować trudności w spostrzeganiu przestrzeni i w działaniu w przestrzeni. Chory może nie trafiać początkowo do miejsc mniej znanych, a w końcu do własnego

mieszkania. Może on wielokrotnie okrążyć swój blok, nie rozpoznając klatki wejściowej. Zdarzać się też może błędzenie po ulicach miasta. Objawami zaburzeń przestrzennych mogą być trudności z ubieraniem się – pacjent np. wkłada nogi do rękawów marynarki, w posługiwaniu się sztućcami lub w rozpoznawaniu przedmiotów czy też twarzy. Jeszcze inni pacjenci przejawiają inercyjność w myśleniu, demonstrowają bardzo pogodny nastrój, popełniają gafy towarzyskie, przyjmując postawę konkretną, wymieniając np. wśród przedmiotów ostrych: paprykę, ocet i ostre słowo czy też ostry język [3,4].

W środkowym stadium choroby zaburzenia procesów językowych, wzrokowo-przestrzennych czy też myślenia występują zwykle wybiórczo, ale zawsze towarzyszą im zaburzenia pamięci.

W miarę postępu choroby najbardziej dotkliwa dla pacjenta i dla osób bliskich staje się niemożność zapamiętywania tego, co zdarza się z godziny na godzinę. Mimo stosowania różnych sposobów i pomocy, pacjent nie uczy się, nie rejestruje w pamięci nowych informacji, faktów, prośb, poleceń. W miarę postępu choroby do zaburzeń pamięci operacyjnej dołączają się zaburzenia pamięci zdarzeń odległych [5]. Coraz większą trudność sprawia pacjentowi przypomnienie tego, co zdarzyło się w przeszłości, początkowo najbliższej, a potem coraz dalszej. W trzecim stadium choroby pacjent nie tylko nie przypomina sobie tego, czego nauczył się na studiach czy też w szkole, ale z czasem nie może przypomnieć sobie faktów ze swojego życia, imion bliskich mu osób. I tak żona, córka, matka stają się jedną osobą. Pacjent zachowuje jedynie poczucie, że jest to ktoś bliski, ważny, dający poczucie bezpieczeństwa, natomiast traci znaczenie, kim jest ta osoba. W końcu i czas zaczyna być zjawiskiem abstrakcyjnym – to, jaka jest pora dnia, pora roku, dzień tygodnia czy też rok, przestaje być czymś ważnym. Rozpada się nie tylko przestrzeń pozaosobowa, ale i przestrzeń własna pacjenta [6,7].

W tym właśnie trzecim stadium dochodzi do pełnej deterioracji poznawczej – następuje rozpad procesu mówienia, rozumienia mowy, zaburzenia myślenia i przestrzenne. Następuje też pełna utrata wszelkich umiejętności, takich jak np. prowadzenie rachunków, podróżowanie, załatwianie sprawunków, umiejętność stosownego i szybkiego ubierania się, przygotowywanie mniej lub bardziej złożonych posiłków, posługiwanie się przy jedzeniu sztuczkami, rozmawianie przez telefon, prowadzenie samochodu, jazda na rowerze, dbanie o higienę, pielęgnowanie własnego zdrowia, umiejętność poruszania się – elastycznego chodu, zręcznego siadania na krześle, utrzymania pionowej postawy ciała [8]. Pacjent nie dostrzega własnych zaburzeń, przestaje sygnalizować potrzeby, zaczyna zachowywać się niestosownie do sytuacji – wybiera się na spacer w nocy, gdy wszyscy śpią, kładzie się do łóżka w kapeluszu, zostawia otwarte drzwi, spaceruje w bieliźnie zimą po ulicy, zaczyna jeść rękami, nie utrzymuje pionowej postawy, zaczyna opadać mu głowa, a twarz staje się coraz bardziej maskowata, pozbawiona uśmiechu. W ostatnim stadium choroby pacjent ma zaburzenia świadomości: nie rozpoznaje miejsca własnego pobytu, nie pamięta swojego imienia, zapomina o swoich potrzebach [9,10].

Obciążenie psychospołeczne

Mówiąc o chorobie Alzheimera, nie można nie mówić o tych, którzy sprawują opiekę nad chorym. Opiekę długotrwałą, wyczerpującą i często samotną. Chory może samodzielnie funkcjonować tylko do pewnego czasu. W miarę rozwoju choroby staje się on coraz bardziej zależny od pomocy, jaką otrzyma od innych, najczęściej od najbliższych. Ilość czasu, jaką każdego dnia musi opiekun poświęcić choremu, wzrasta wraz z upływem lat. Nie jest więc przesadą, gdy mówi się, że przychodzi czas, kiedy opieka ta trwa 24 godzin na dobę [3,11].

Najliczniejszą grupę stanowią współmałżonkowie. Chory ma zwykle 65 lat lub więcej. Jego współmałżonek jest w zbliżonym wieku. Opiekun taki często sam jest chory, niepełnosprawny, bywa bardzo zmęczony życiem. Podejmuje się opieki, która wymaga wielu sił fizycznych, ogromnej odporności psychicznej, cierpliwości; opieki, która jest kosztowna zarówno w sensie ekonomicznym, jak i psychologicznym [12].

Około 92% chorych w Polsce przebywa w domu od początku choroby do śmierci. Na całym świecie panuje tendencja, by chory przebywał w środowisku rodzinnym. Aby jednak mógł on i jego rodzina godnie zmagać się z chorobą, w wielu krajach zachodnich istnieją systemy specjalistycznych usług i pomocy w opiece nad chorym. W Polsce niestety ciągle jeszcze brak jest domów pobytu dziennego, brak specjalistycznych domów opieki nad chorym z chorobą Alzheimera, brak hospicjów.

Nie ma rozwiązań prawnych, które umożliwiłyby opiekunowi, jakim jest dorosłe dziecko chorego, godzenie pracy zawodowej z opieką. 14 dni zwolnienia na opiekę nad bliskim w skali roku to stanowczo za mało w tym zakresie [13].

Ważne jest, aby opiekun czuł, że jego wysiłek jest dostrzegany, doceniany i respektowany przez wszystkich, z którymi ma on kontakt, w szczególności przez lekarza i pracowników socjalnych. W miarę rozwoju choroby opiekun staje się łącznikiem pomiędzy chorym a światem zewnętrznym. To on podejmuje w imieniu chorego ważne decyzje życiowe. Czy aby mógł podejmować niektóre z nich, konieczne jest ubezwłasnowolnienie jego bliskiego? Nie. Uważamy, że ta przykra i żmudna procedura może być zastąpiona stworzeniem statusu prawnego opiekuna osoby chorej na chorobę Alzheimera [14].

Około 70% opiekunów cierpi z powodu ciągłego stresu, a ok. 50 % z powodu depresji. Mówi się o statystycznie istotnej

nadumieralności opiekunów. Wieloletnia opieka wypala ich psychicznie.

Z czasem chorzy przestają poznawać swych opiekunów, porozumiewać się z nimi, nie pamiętają wspólnych przeżyć, wspólnej historii życia. Choć są stale razem, to jednak opiekun czuje się osamotniony psychicznie. Nie może też oczekiwać wdzięczności chorego. Czy zatem opiekunowi potrzebne jest wsparcie psychiczne? Na pewno tak. Ideałem byłoby, aby mógł je otrzymać od wszystkich tych, z którymi się styka, a nie tylko od tych, którzy mają podobny problem, od członków stowarzyszenia [15].

Choroba rodzi wiele pytań i problemów medycznych. Niektórych z nich nie da się rozwiązać bez pomocy lekarzy innych specjalizacji niż neurolog czy psychiatra (takich jak dermatolog, chirurg czy laryngolog). Często jeszcze lekarze i pozostały personel w przychodniach rejonowych nie rozumieją (a może nie wierzą), że każda wizyta z chorym w ośrodku zdrowia, a szczególnie długie czekanie pod gabinetem jest dla chorego ogromnym stresem, a dla jego opiekuna poważnym obciążeniem. Dlatego też ci chorzy powinni mieć prawo do przyjęcia poza kolejnością czy też po niedługim tylko oczekiwaniu. Chorzy leżący zaś – do wizyty domowych lekarzy specjalistów [3,15].

Choroba Alzheimera może trwać od 8 do 14 lat. Nawet najbardziej odporni fizycznie i psychicznie opiekunowie nie mogą przez tak długi czas sprawować opieki nad chorym bez pomocy innych. Opiekunowi potrzebna jest regularna pomoc instytucji do tego powołanych, np. ośrodków pomocy społecznej. Ta pomoc może wyrażać się także w serdeczności i życzliwości bliskich, znajomych i ludzi obcych [16].

Opiekun musi mieć możliwość wyjścia z domu, wyjazdu choć na kilka dni, aby mógł zregenerować siły fizyczne i wzmocnić swą

psychikę. Poza potrzebami jego organizmu, to, na ile jest wypoczęty fizycznie i psychicznie, będzie rzutowało na jakość opieki, jaką zapewni choremu. Aby opiekun mógł odpocząć, musi mieć wsparcie innych osób, kogoś, kto na czas jego nieobecności zaopiekuje się jego bliskim chorym [16].

We wczesnym okresie choroby, kiedy chory zdaje sobie jeszcze sprawę ze swoich zaburzeń, może zadawać różnego rodzaju pytania dotyczące swego stanu zdrowia. Istnieje problem, czy zawsze i każdego uświadamiać, że ma chorobę Alzheimera. Na ile wyjaśnić istotę tej choroby i jej przebieg. Nie należy unikać rozmów na temat. Powiedzenie choremu, że nic mu nie jest, może wzbudzać nieufność, lęk, pogłębiać poczucie winy za błędy popełnione wskutek zaburzeń pamięci. Chory powinien czuć, że jest akceptowany takim, jakim jest i czuć się pełnoprawnym, szanowanym członkiem rodzin

W miarę postępu choroby chory i może zachowywać się dziwnie, nieadekwatnie do sytuacji czy miejsca, gdzie się znajduje. Pogodzenie się z chorobą ułatwi opiekunowi pokonanie uczucia wstydu.

Podsumowanie

Opiekun powinien mieć dużą wiedzę o chorobie Alzheimera. Musi znać objawy, jakie pojawiają się w miarę rozwoju choroby w przyszłości. Musi znać swoje prawa i prawa chorego, a także wszystkie źródła pomocy, na jaką może liczyć poza stowarzyszeniem [3,16].

Opiekun musi zaakceptować fakt, że nie poradzi sobie ze sprawowaniem osobistej opieki nad chorym, utrzymaniem pełnej aktywności zawodowej, prowadzeniem domu, kontynuowaniem swoich zainteresowań, utrzymaniem kontaktów towarzyskich. W wielu wypadkach pomocą będzie opiekunka z Ośrodka Pomocy Społecznej, prywatnej agencji czy ogłoszenia. Konieczny jest

odpowiedni wybór „opiekuna zastępczego”. Musi to być osoba zdrowa (fizycznie i psychicznie), odpowiedzialna, rozważna, taktowna, taka do której możesz mieć zaufanie. Powinna jak najwięcej wiedzieć o chorobie. Należy dać jej do przeczytania poradniki i samemu opowiedzieć o chorobie i problemach z nią związanych.

Sam fakt, że ktoś opiekował się już starszą osobą, nie wystarczy. Choroba Alzheimera jest szczególna i nasz chory wymaga odpowiedniego podejścia. Warto też przygotować „opiekuna zastępczego” na różne „niespodzianki”, nie ukrywać przed nim trudności. Jeżeli ma on być zatrudniony na stałe, powinienesz pobyc z nim chociaż przez kilka dni, zaobserwować jak podchodzi do Twojego bliskiego.

Poza tym chory musi przyzwyczaic się do nowej osoby, zaakceptować ją, polubić [3,17].

Należy postarać się o zorganizowanie tz. „dyżurów”, włączając członków rodziny. Zyskamy w ten sposób czas na załatwienie swoich spraw, na odpoczynek. Idealem byłoby utworzenie w dzielnicy lub nawet osiedlu domu dziennego pobytu, gdzie można by zaprowadzać chorego regularnie lub sporadycznie, jeżeli opiekun musi załatwić ważne sprawy i trudno byłoby mu robić to z chorym.

BIBLIOGRAFIA

1. Jarosz M. Podstawy Psychiatrii-Podręcznik dla studentów PZWL. Warszawa 2001. (20-23).
2. Domagała A. Choroba Alzheimera – komunikacja z chorym. Wrocław: Conlinuo; 2008; 5-14; 21-27.
3. Kłoszewska I. Rola opiekuna chorych z otępieniem. Polski Przegląd Neurologiczny 2007: 3(2); 10-14.
4. Szczudlik A. Sytuacja osób chorych na chorobę Alzheimera w

- Polsce. Warszawa 2014. (3-10).
5. Opala G. Epidemiologia otępień. W: Leszek J. (red.). Choroby otępienie. Teoria i praktyka. Continuo. Wrocław; 2011. (32-38).
  6. Scheltens P, Cummings J (Eds). Alzheimer's Disease and Related Disorders Annual 2002. London; Martin Dunitz: 2002.
  7. Fontbonne A, Berr C, Ducimetire P, Alperovitch A. Changes in cognitive abilities over a 4-year period are unfavorably affected in elderly diabetic subjects: Results of the epidemiology of vascular aging study. *Diabetes Care* 2001; 24: 366-370.
  8. Mendez MF, Mendez MA, Martin R, Smyth KA, Whitehouse PJ, Complex visual disturbances in Alzheimer's disease. *Neurology* 1990; 40: 439-443.
  9. Meyer R. *Psychopatologia*. Gdańsk: GWP; 2008; 54-57
  10. *J. Am. Acad Nurse Pract.* 2006; 18: 351-360.
  11. Steele C, Rovner B, Chase GA, Folstein M. Psychiatric symptoms and nursing home placement of patients with Alzheimer's disease. *Am J Psychiatry* 1990; 147: 1049-1051.
  12. Shin Is, Carter M, Masterman D i wsp. Neuropsychiatric symptoms and quality of life in Alzheimer disease. *Am J Geriatr Psychiatry* 2005; 13: 469-474.
  13. Peisah C. Practical application of family and systems theory in old age psychiatry: three case reports. *Int. Psychogeriatr.* 2006; 18: 345-53.
  14. Kuipers E, Onwumere J, Bebbington P. Poznawczy model opieki nad pacjentami z psychozą. *The British Journal of Psychiatry* 2010; 196: 259-265.
  15. Kerkstra A, Van Bilsen PMA. *How Caregivers in Nursing Homes Deal with Dementia Patients*. Utrecht: NIVEL; 1999.

16. Schulz R, Boerner K, Shear K, Zhang S, Gitlin LN. Predictors of complicated grief among dementia caregivers: a prospective study of bereavement. *Am J Geriatr Psychiatry* 2006; 14: 150-158.
17. Mattiasson AC. *Autonomy in Nursing Home Settings*. Stockholm: Gerontology Research Center; 2003.

Jolanta Puzio-Dziedzina*

Bartosz Wanot**

JAK ŻYĆ GDY DO DRZWI ZAPUKA ŚMIERĆ?

HOW TO LIVE WHEN DEATH KNOCKS YOUR DOOR

Streszczenie. Opieka paliatywna powinna zwrócić uwagę personelu medycznego i całego najbliższego otoczenia na sferę przeżyć wewnętrznych, emocji oraz doznań osoby znajdującej się w stadium agonalnym.

Dana praca szczególną rolę przypisuje uświadamianiu umierającego, w jakim stanie się znajduje i „oswajaniu” go z tym co nieuniknione. Ujmuje medyczne doświadczenia opieki paliatywnej. Wymienia fazy, które przechodzi osoba śmiertelnie chora w aspekcie fizjologicznym i aspekcie doznań.

W treści pracy znajdują się metody i techniki postępowania z pacjentem przez pryzmat psychologiczny, celem zrozumienia potrzeb umierającego i nawiązania nici empatii, która uczyni umieranie mniej przykrym i niezrozumiałym zarówno dla pacjenta jak i dla jego najbliższych.

Abstract. The main goal of this work is to show the best way of treating people who are under palliative care. It should point out the attention of medical staff, nurses and the whole environment on inner experiences and feelings of person in agonal stage. At the same time it should change perception and the way of thinking about death itself. This work assigns special role to realizing dying person in what condition he is and making him familiar about what is to come from the moment he receives information to the moment of death. In simple language it recognizes medical experiences of palliative care so it is very accessible and easy to understand for professional medical staff and for the loved ones. What is more, it shows phases which experiences terminally ill person in physiological aspect and aspect of experiences which is not always properly understood and even neglected in care activities undertaken by nurses. Delving into the content reader should discover precisely

---

* Akademia Polonijna, student.

** Dr n. med. Bartosz Wanot, Akademia Polonijna, Koordynator Instytutu Zdrowia i Pielęgniarstwa, adiunkt.

described methods and techniques of treating patient in unknown so far look - the psychological state - in order to understand the needs of the dying and establish empathy that will make death a concept less unpleasant and incomprehensible for both patient and his family.

Towarzystwo, opieka i leczenie należą do głównych zadań opieki medycznej, dlatego bardzo ważne jest zrozumienie co oznacza śmierć i żałoba dla pacjentów, rodzin i personelu medycznego. Ważne jest, dowiedzieć się, jak wyobraża sobie proces śmierci umierający. Może krótko i nagle, lub całkiem naturalnie z pełną świadomością z rodziną i przyjaciółmi. Wolny od bólu i od zbędnych niepotrzebnych terapii w pełni świadomy, że ważne są jego indywidualne życzenia i pragnienia. Bardzo ważne jest również, aby rodzina, przyjaciele i osoby zaufane byli częścią tego procesu i świadomie w nim uczestniczyli [1].

Niestety zdarza się również bardzo często, że proces umierania trwa dniami, tygodniami lub nawet miesiącami. Najważniejsze jest wtedy by umierający nie cierpiał. Powinien być otoczony tym, co sprawia, że jest spokojny odprężony i szczęśliwy. Dział medycyny, a także specjalność lekarska, która obejmuje leczenie i opiekę nad nieuleczalnie chorymi, którzy znajdują się w okresie terminalnym choroby nazywamy opieką paliatywną. Celem działań medycyny paliatywnej nie jest zatrzymanie procesu chorobowego oraz jego wyleczenie, ale poprawienie jakości życia osób w tej fazie choroby [1].

Opieka paliatywna ma na celu:

- złagodzenie objawów choroby,
- likwidację bólu,
- wsparcie psychiczne i duchowe chorego i jego najbliższych [2].

Założeniem i celem opieki paliatywnej jest poprawa jakości życia pacjenta i jego rodziny, którzy są skonfrontowani ze śmiertelną

chorobą. Dana opieka polega na wczesnym wykrywaniu, określeniu i zdiagnozowaniu choroby a następnie dobrze dobranej terapii lekowej. Opieka paliatywna zajmuje się również terapią psychologiczną i duchową.

Hospicjum to specjalistyczny ośrodek opieki nad terminalnie chorymi i umierającymi. Idea opieki hospicyjnej związana jest ze społecznym zjawiskiem przeżywania śmierci i procesu umierania [2].

Umieranie to pomost między życiem a śmiercią, jest procesem wielopłaszczyznowym i bardzo indywidualnym. Śmierć natomiast jest definitywną i nieodwracalną utratą wszystkich funkcji życiowych człowieka [3].

1. Umieranie

Umieranie to pewien etap i następujące po sobie procesy, ale to jeszcze nie definitywny koniec. Proces umierania można porównać z podróżą, porównanie to sprawia, że staje się to dla nas łatwiejsze. Należy jednak zauważyć, że ludzie są różni i tym samym różnie reagują i odczuwają. Cały proces tej ostatniej drogi zależy od tego, kim byliśmy, gdzie pracowaliśmy, jaki mieliśmy charakter, jaką religie wyznawaliśmy, do jakiej kultury przynależymy.

„Umieranie to bardzo skomplikowany proces. Nasze towarzyszenie umierającemu wymaga niesamowitej elastyczności psychicznej i wyczucia taktu, aby w odpowiednim czasie wiedzieć co trzeba zrobić a czego nie należy. W każdym przypadku umieranie jest połączone z cierpieniem. W każdym umierającym coś cierpi, i w każdym cierpiącym coś umiera.” [3].

Towarzyszenie i opieka nie oznacza pouczenia, dawania rad. Oznacza to o wiele więcej: „chcę być przy Tobie, chcę Cię wspierać, chcę tu być, chcę przeżywać z Tobą Twój los i ból, chcę się z Tobą śmiać i płakać, chcę Cię trzymać za rękę w szpitalu, hospicjum

i domu". Być przy umierającym wymaga od nas dużego poświęcenia, należy być gotowym na wszystko dla nich. Umierający są to ludzie w bardzo specyficznej sytuacji życiowej, tu właśnie potrzebują oni naszej opieki i troski, gdyż bardzo często faktem jest, iż nie są już w stanie zapewniać sobie podstawowych potrzeb i przez ból i cierpienie nie są już w stanie logicznie myśleć. Samo słowo „umieranie” przeraża nas, zmusza nas do myślenia. Koniec, zmęczenie, walka, opuszczenie, płacz, zwątpienie, samotność [4].

Mówiąc o umieraniu należy wspomnieć o fazach, jakie w nim występują:

1. Pierwsza faza „nie, nie ja!” – odrzucenie.
2. Druga faza „dlaczego ja?” – bunt.
3. Trzecia faza „tak, ale...” – negocjowanie
4. Czwarta faza „tak, ja” – cierpienie
5. Piąta faza „tak!” – pogodzenie się, przyjęcie [5].

Fazy te przebiegają bardzo różnorodnie. Mają one znaczenie nie tylko dla osoby dotkniętej, ale również dla osób, które się nią opiekują, dla rodziny i przyjaciół oraz personelu medycznego.

1.1. Stacja „nie, nie ja!” – odrzucenie

Na początku wydaje się umierającemu, że jest na rozdrożu, wątpi i krzyczy wewnątrz „NIE”. To „nie” jest pierwszą reakcją na strach, panikę przed „patrzeniem śmierci w oczy”. Równowaga między ciałem a umysłem przestaje istnieć. Szok, jakiego doznaje umierający, powoduje, że jego świat się załamuje. Opieka w tej fazie powinna być bardzo aktywna. W tym czasie umierający, będąc w szoku, ma problemy z wyrażaniem emocji i potrzeb. Ten chaos, w którym znajduje się jego duch i uczucia sprawiają, że wszystko jest mało rzeczywiste i puste. W tym czasie pod żadnym pozorem nie można

zostawić tej osoby samej, należy się wręcz narzucać i trwać przy niej. Bardzo ważne jest utrzymanie planu dnia – posiłki i nawadnianie nawet, jeśli umierający mówi, że tego nie chce [5].

1.2. Stacja „dlaczego ja?” – bunt.

Złość i wściekłość, nienawiść, rozgoryczenie, zażalenie, narzekanie, oskarżanie i powtarzające się pytanie „dlaczego ja?”. Przychodzi moment, kiedy to odrętwienie zmienia się w strach, ból i rozpacz. Mimo wszystkim obraźliwym i odtrącającym słowom płynącym z ust umierającego powinno się okazać pełną akceptację i zrozumienie. Należy umieć słuchać i brać wszystko na poważnie, ale nigdy osobiście. Należy dać im się wykrzyzczyć, wyrzeszczyć. Powinno się wspominać to, co było piękne i warte pamiętania [5].

1.3. Stacja „tak, ale...” – negocjowanie

Wulkan negatywnych uczuć zaczyna wygasać, pacjent stopniowo wycisza się. Nadchodzi czas ostrej gotowości, małych nadziei, aranżacji, przygotowań by sprawić, że te ostatnie chwile naszego życia będą kolorowe i przyjemne. W tej fazie mamy potrzebę uregulowania jeszcze wszystkich otwartych spraw. Zbliżamy się wtedy do tego, w co wierzymy. Opiekunowie w tej fazie potrzebują wiele cierpliwości. Ważny jest kontakt fizyczny (trzymanie za rękę, jest w tej fazie dokładnie tak ważne jak umiejętność słuchania) [5].

1.4. Stacja „tak, ja” – cierpienie

Wpadamy w ciemny tunel, nadchodzi moment rozpoczęcia pożegnania, przede wszystkim z tym co było ważne w naszym życiu, z ludźmi, z planami na przyszłość, z nadziejami i marzeniami. To właśnie tu i teraz pacjent czuje to tak wyraźnie, że koniec jest tak

bliski. Następuje moment, kiedy chory widzi, że nie ma już żadnych szans, zaczyna on nagle rozumieć, że musi wszystko zostawić. Jest bardzo ważne dopuścić do siebie, że trzeba się pożegnać i można cierpieć. Jest to moment, kiedy osoby bliskie i personel medyczny powinien poświęcić dużo czasu umierającemu, przeprowadzać dużo rozmów i potrafić go wysłuchać [5].

1.5. Stacja „tak!” – pogodzenie się, przyjęcie

Pogodzenie się z sytuacją to ostatni zakręt na drodze umierania. Walka o życie dobiega końca, negocjacje są zakończone, łzy rozpacz i żalu są już wylane. Umierający człowiek wchodzi w fazę spokoju i wyciszenia, w której zbiera ostatnie siły na zrobienie tego ostatniego kroku. Zadaniem rodziny i opiekunów jest danie świadomości umierającemu, że jest nadal częścią rodziny, częścią społeczeństwa. Rodzina i osoby pielęgnujące powinny współpracować, dając umierającemu poczucie bezpieczeństwa i pewności [5].

2. Potrzeby umierającego

Istotną rzeczą jest starać się spełniać życzenia i potrzeby osób umierających. Niezastąpiona jest rola rodzinny, to dzięki niej zdobywamy cenne informacje o pacjencie. Wydaje się, że osoby pielęgnujące mają też problem z tematem śmierci i odchodzenia. Osoby umierające należy taktować z pełnym szacunkiem i respektem, zapewnić im spokój i ciszę [6]. Najważniejszym elementem jest spowodowanie, aby pacjent nie cierpiał i aby w tym ostatnim czasie był otoczony tym oraz tymi których kocha jak również aby zostały spełnione jego potrzeby duchowe. Wbrew pozorom jest to bardzo minimalistyczne, gdyż umierający najbardziej potrzebuje spokoju, więc wszystkie czynności związane z jego ciałem są tylko podstawowe [7].

2.1. Czy umierający ma potrzebę jedzenia i picia?

Jedzenie i picie daje naszemu ciału siłę i energię – tego potrzebujemy do przeżycia. U osób śmiertelnie chorych wszystko to zatraca się. Bardzo często nie chcą oni jeść ani pić. Brak apetytu jest najczęstszym symptomem choroby śmiertelnej. Często pomocna jest tutaj medycyna np. odżywiania zastępcze. Ważna jest komunikacja z umierającym, to on może powiedzieć co lubi jeść i pić. Brak pragnienia jest również dużym problemem. W tym czasie należy prowadzić bilans płynów, aby nie doprowadzić do odwodnienia organizmu [8].

2.2. Potrzeba spokoju i relaksu

U osób umierających bardzo często obserwujemy zaburzenia rytmu snu, ze względu na wyczerpanie organizmu chorzy potrzebują dużo więcej spokoju i odpoczynku. Z tego właśnie powodu rodzina, przyjaciele i personel medyczny powinni przywiązywać dużą wagę do wszystkich czynności związanych z chorym tak, aby nie trwały one dłużej niż 30 minut gdyż wszystko, co trwa dłużej, jest bardzo dużym obciążeniem dla pacjenta [9].

W celu odprężenia i uspokojenia chorego można stosować olejki eteryczne. Polecany i często stosowany olejek różany uspokaja i wycisza. Przy jego używaniu można porównać życie ludzkie do płatków róży. Jako młodzi ludzie jesteśmy jak pączek, jako starsi otwarci i pełni doświadczeń. Olejek różany działa jak „klucz do otwierania serc” i pomaga ludziom w fazie terminalnej spokojnie odejść. Można również stosować mycie olejkami różanym i olejkiem lawendowym.

Ćwiczenia oddechowe: w tej terapii kładzie się duży nacisk na uregulowanie rytmu oddychania. Przez ręce terapeuty następuje odprężenie i pomoc przy oddychaniu. Wszystkie blokady, jakie chory

odczuwa, będą dzięki masażom zniesione. W tej terapii ważną rolę odgrywa też rozmowa, dzięki której następuje wyciszenie pacjenta. Metodą bardzo pożądaną i dającą dobre efekty jest masaż stóp. Dzięki temu pacjent odczuwa lepiej ciepło i relaks [10].

2.3. Miłość i człowieczeństwo

Dla ludzi umierających ma duże znaczenie bliskość i obecność rodziny, przyjaciół oraz innych zaufanych osób. Opieka medyczna i wszystkie medyczne zabiegi są też traktowane jako zbliżenie, jako bliska obecność drugiego człowieka [11].

3. Postrzeganie zmysłowe

3.1. Dotyk

Niezwykłe istotny dla człowieka umierającego jest kontakt przez skórę. Najczęstszą potrzebą jest trzymanie za rękę lub przytulenie się do kogoś. Wiele dobrego pacjent zyskuje przez smarowanie skóry kremami lub olejkami eterycznymi. Bezpośredni kontakt z osobami umierającymi jest bardzo szczególny, samo ciepło zbliżającej się ręki działa na nich uspokajająco i kojąco. Są to momenty gdzie zbędne są słowa [12].

3.2. Zapach i smak

U osób umierających te zmysły są wyostrzone, dlatego trzeba uważać żeby nie używać zbyt mocnych perfum. Czasami zapach dymu tytoniowego może wywołać odruch wymiotny. Zapach owoców i kwaśny smak może być bardzo nieprzyjemny dla chorych. W przypadku smaków i zapachów, należy pamiętać – „mniej znaczy więcej” [13].

3.3. Odczuwanie ciepła

To również zmienia się podczas choroby, trzeba obserwować pacjenta i wedle jego życzeń prowadzić tak terapię by stałe odczuwał komfort termiczny. Ciepło należy dostarczać z zewnątrz i do wewnątrz np. różnego rodzaju układanie pacjenta przy pomocy poduszek rozgrzewających lub okryć. Należy zwrócić uwagę by te wszystkie „pomoc” nie były za ciężkie dla pacjenta.

3.4. Duchowe i religijne potrzeby

Ludzie umierający bardzo często się boją i walczą ze strachem. Boją się śmierci, Boga i tego czy tam czeka na nich coś jeszcze. Pacjenci mają potrzebę uregulowania pozostałych spraw. Napisanie testamentu, zaplanowanie rytuału pogrzebu. Konflikty i poczucie winy w tej fazie terminalnej są bardzo ciężące i wiele osób stara się je rozwiązać. W tym przypadku potrzebna jest często pomoc rodziny i przyjaciół, dlatego tak ważne jest słuchanie i pytanie co można dla tych osób zrobić.

3.5. Opieka nad osobą umierającą

Umieranie to czas pomiędzy życiem a śmiercią. Bardzo ciężko określić, od którego momentu zaczyna się umieranie, wiadomo, że kończy się śmiercią. Umieranie ma psychiczne, biologiczne i socjalne, jak również religijne różnice i zależy od charakteru osoby. Opieka nad umierającym to całościowy pakiet, w skład którego wchodzi opieka medyczna, wsparcie socjalne i duchowe. W opiece nad umierającym rola opiekunów nie kończy się w momencie śmierci, gdyż w skład tej opieki często wchodzi również rodzina. Troszcząc się o zadowolenie pacjenta, o ograniczenie bólu należy troszczyć się też o rodzinę. Należy pamiętać, że nie tylko ci co umierają cierpią, często ci co

zostają cierpią bardziej. Zadaniem najbliższych jest by te ostatnie chwile były jak najmiłsze dla obu stron [14].

4. Opieka nad umierającymi w różnych instytucjach

4.1. W szpitalu

Jednym z najtrudniejszych zadań w opiece medycznej jest opieka nad śmiertelnie chorymi i umierającymi ludźmi. Terapeutyczne i diagnostyczne działania mają sens jedynie, gdy dobrze funkcjonuje wymiana informacji między pacjentem a personelem medycznym. Najważniejsze jest uwolnienie od bólu, poprawa stanu życia i umożliwienie godnego umierania. Później są życzenia, plany i potrzeby. Dla osób umierających ważne jest by czuli, że nadal są ludźmi, nadal są ważni. Nasza obecność i umiejętność słuchania i respektowania woli i opinii pacjenta odgrywa dużą rolę [15].

4.2. W domach spokojnej starości

Opieka nad umierającym jest różnie zorganizowana w zależności od miejsca, w którym się znajduje:

- Wspólnie przez opiekunów i rodzinę umierającego
- Przez personel medyczny i pracowników hospicjum
- Sporadycznie przez wolontariuszy działających z personelem medycznym
- Przez odwiedzający zespół hospicyjny

W domach spokojnej starości konfrontacja z umieraniem i śmiercią jest częstsza niż w innych instytucjach, dlatego duży nacisk kładzie się na to, aby personel tam pracujący miał jak najlepsze wykształcenie. Są zatrudniani specjaliści i opiekunowie, których wiedza i umiejętności, jak również psychiczne usposobienie

sprawiają, że ten najgorszy moment w życiu może być troszkę łatwiejszy. To oni wiedzą i uczą nas, że umierający potrzebuje spokoju i pewności, i każda interwencja medyczna powinna być jak najbardziej zminimalizowana [16].

4.3. W domu rodzinnym

Opiekowanie się umierającym w domu oznacza całkowite poświęcenie się. Powinno się dokładnie wytłumaczyć choremu co mu dolega, jakie są rokowania i przede wszystkim szczerą rozmową czy chce umierać w domu. Ważny jest udział wyspecjalizowanego personelu a umierający powinien mieć zaspokojone niezbędne potrzeby. Rodzina powinna spędzać z nim jak najwięcej czasu, to ona potrzebuje dużo siły i cierpliwości jak również współpracy. Ponad 80% ludzi pragnie móc umrzeć w domu, aby było to możliwe wiele instytucji musi ze sobą współpracować i wspólnie w tym procesie uczestniczyć. Mamy tu do czynienia z wolą pacjenta do możliwości odejścia w domu i z wolą rodziny opiekowania się i umożliwienia mu tego. Czynnici uczestniczyć mogą również sąsiedzi, przyjaciele, znajomi. Dzięki daleko posuniętej medycynie i nowoczesnym lekom przy właściwym ich dawkowaniu umierający może być w domu i przy tym być w pełni świadomym. Dzięki dobrej koordynacji między pielęgnującymi, lekarzami i rodziną te ostatnie momenty mogą być, wbrew pozorom, pełne spokoju wyciszenia i miłości. Jest czymś wspaniałym móc czynnie uczestniczyć w takich sytuacjach i właśnie wtedy, najczęściej zaczynamy doceniać ile znaczy rodzina, dom. Momenty takie są obopólnie pożyteczne, bo tylko w domu możemy być sobą i do końca się otworzyć. Ta obopólna więź między umierającym a rodziną sprawia, że umieranie staje się przygotowaniem i zgodą na śmierć [17].

5. Komunikacja z umierającym

Osoby opiekujące się spełniają bardzo ważną rolę w komunikacji między rodziną a chorym. To oni potrafią mówić o tym co ciężko przychodzi uczuciowo zaangażowanym osobą. Opiekunowie widzą, jakie ma potrzeby, czego chce a czego wstydzi się powiedzieć chory. Szczerść i empatia są podstawą dobrej i szczerzej komunikacji między opiekunami a umierającym. Komunikowanie się nie oznacza tylko mówienia, są to również gesty, mimika twarzy, wyraz oczu. Aktywne słuchanie jest też ważnym elementem komunikacji. Wiele dodatkowych informacji możemy uzyskać przez mowę ciała, więc ważne jest dokładne obserwowanie pacjenta i przede wszystkim szczerść w stosunku do niego [18, 19].

Bardzo ważne w komunikowaniu się z umierającym, jest zbudowanie więzi zaufania i zrozumienia. Pokazanie szacunku i zainteresowania przy obustronnej wymianie informacji jest „złotym środkiem” i „lekiem na całe zło”.

JAK MNIE KOCHASZ, POZWÓL MI ODEJŚĆ

Jak mnie naprawdę kochasz:

Nie zapraszaj mnie bym zostawał

Nie trzymaj mnie mocno

Nie sklejjaj mnie mocno ze sobą

Nie namawiaj bym jeszcze czekał

Nie wpędzaj mnie w nostalgie

Nie opowiadaj mi ciągle o wczoraj

Jak mnie naprawdę kochasz:

Odpuść mi

Puść mnie wolno

Pozwól mi poznać to co nowe

Otwórz mi bramę

Zaśpiewajmy razem moją ulubioną piosenkę

Uwierz ze mną, że tam coś i ktoś czeka

Jak mnie naprawdę kochasz pozwól mi iść!

Jolanta Puzio

BIBLIOGRAFIA:

1. Burgheim Werner, Sterbende begleiten, Augsburg 2007
2. Nagele S., Feichtinger A., Opieka paliatywna, Wien 2012
3. Specht-Tomann M., Tropper D., Do końca przy Tobie, Stuttgart 2010
4. Biercewicz M., Bułat T., Czarnecki D., Pielęgniarstwo w opiece długoterminowej 2010
5. Krzyżanowska D., Krakowiak P., Przewlekłe chory w domu 2011
6. Trylinska-Tekielska E., Psycholog w hospicjum 2015
7. Nichols BS1, Schindler CE1, Brown JQ2, Wilke LG3, Mulvey CS1, Krieger MS4, Gallagher J5, Geradts J6, Greenup RA5, Von Windheim JA7, Ramanujam N4., A Quantitative Diffuse Reflectance Imaging (QDRI) System for Comprehensive Surveillance of the Morphological Landscape in Breast Tumor Margins. 2015
8. Ks. Krakowiak P., Zdarzyć z prawdą 2009
9. Walden – Gałuszko K., Kaptacz A., Pielęgniarstwo w opiece paliatywnej i hospicyjnej 2008
10. Wieczorkowska-Tobis K., Talarska D., Geriatria i pielęgniarstwo geriatryczne 2013
11. Gryglewska B., Geriatria w przypadkach klinicznych 2015
12. Koper A., Pielęgniarstwo onkologiczne 2015

13. Lektorat Pflege I Dr. Med. Menche Nicole, Langen/Hessen, Opiekunem bądź, Auflage 2011
14. Walden- Gałuszko K., Medycyna paliatywna 2015
15. Muszalik M., Skolmowska E., Kędziora-Kornatowska K., Pielęgniarstwo w opiece długoterminowej 2013
16. Walden – Gałuszko K., Kaptacz A., Pielęgniarstwo w opiece paliatywnej i hospicyjnej 2008
17. Wieczorkowska-Tobis K., Talarska D., Geriatria i pielęgniarstwo geriatryczne 2013
18. Muszalik M., Skolmowska E., Kędziora-Kornatowska K., Pielęgniarstwo w opiece długoterminowej 2013
19. Trylinska-Tekielska E., Psycholog w hospicjum 2015

INFORMACJE DLA AUTORÓW

I. ZASADY OGÓLNE

- 1) Artykuł lub recenzję należy przesłać mailem odpowiedniemu REDAKTOROWI TOMU w celu poddania go recenzji i zaakceptowania do publikacji w redagowanym przezeń tomie.
- 2) Tekst do publikacji należy przygotować i przysłać z minimum 3-miesięcznym wyprzedzeniem przed datą publikacji danego numeru „Periodyku”.
- 3) Proponowany do druku tekst należy przesłać w dwóch formatach zapisu: WORD oraz PDF, celem sprawdzenia jego poprawności w trakcie korekty.
- 4) Artykuły w języku polskim lub innym nie-angielskim (np. po włosku) powinny zawierać pod tytułem:
  - przekład tego tytułu na język angielski,
  - streszczenie tekstu w języku angielskim.
  - Artykuły nie zawierające tytułu i streszczenia po angielsku nie będą brane pod uwagę.
- 5) Artykuły w języku angielskim powinny zawierać pod tytułem:
  - przekład tego tytułu na język polski,
  - streszczenie tekstu w języku polskim.
- 6) Artykuły w języku obcym (innym niż angielski), np. włoskim czy francuskim, powinny zawierać pod tytułem:
  - przekłady tego tytułu na język polski i angielski,
  - streszczenia tekstu w języku polskim i angielskim.
- 7) W „Periodyku” mogą być publikowane wyłącznie artykuły w języku polskim lub językach obcych, będących głównymi językami obiegu tekstów naukowych, takich jak: angielski, francuski, niemiecki i włoski.
  - Teksty w językach innych niż wymienione, czyli w językach naukowo "nie-obiegowych", nie będą brane pod uwagę.

- Języków innych niż wymienione, np. greki, łaciny, hebrajskiego, hieroglifów egipskich itp. można używać w pełnym zakresie w cytatach i przykładach.

II. ZASADY PRZYGOTOWYWANIA TEKSTU

- 1) Tekst nie powinien być dłuższy niż 30 stron znormalizowanego maszynopisu (około 20-40 tys. znaków pisarskich i spacji).
- 2) Imię i nazwisko autora należy umieścić w lewym górnym rogu strony nad tytułem.
- 3) Na końcu tekstu, pod bibliografią, po lewej stronie, należy umieścić w tzw. „stopce autorskiej” ponownie imię i nazwisko autora, a ponadto: swój tytuł i stopień naukowy, afiliację (uczelnię, wydział, instytut, katedrę lub zakład), oraz adres e-mail do kontaktu.
  - „Stopka autorska” pod tekstem nie będzie publikowana i stanowi wyłącznie informację dla redakcji.
- 4) Pod tytułem tekstu należy umieścić wskazane przekłady tytułu i streszczenia tekstu.
  - Tytuły i śródtytuły tekstu powinny być zaznaczone pogrubioną czcionką.
- 5) Tekst artykułu należy oddzielić podwójnym odstępem akapitowym od jego streszczeń.
- 6) Przypisy w tekście można stosować w dwojaki sposób:
  - jako tzw. przypisy klasyczne, niemieckie (zewnątrzne), u dołu strony,
  - lub jako tzw. przypisy nowsze, angielskie (wewnętrzne), w samym tekście, czyli odsyłające do określonej pozycji wskazanej w bibliografii, przykładowo:

(Chomsky 1957: 35)

- Przypisy angielskie (wewnętrzne) przyjęło się stosować głównie w pracach lingwistycznych.

7) Przypisy klasyczne, u dołu strony, winny być redagowane następująco:

¹ Ch. H. Kahn, *The Verb 'Be' in Ancient Greek*, Reidel Publishing Company, Dordrecht – Boston 1981, s. 105-134.

² Ch. H. Kahn, *Some philosophical uses of 'to be' in Plato*, „Phronesis”, t. 26, 1981, s. 105.

³ Ch. H. Kahn, *On the theory of the verb 'to be' (w:) Logic and Ontology*, red. M. K. Munitz, New York University Press, New York 1973, s. 1-20.

⁴ *Op. cit.*, s. 12.

⁵ *Ibidem*, s. 18.

8) Bibliografia do tekstu o przypisach klasycznych (podawanych u dołu strony) powinna być zredagowana w porządku alfabetycznym w następujący sposób:

BIBLIOGRAFIA

Chomsky N., *Syntactic Structures*, Mouton, The Hague 1957.

Kahn Ch. H., *The Verb 'Be' in Ancient Greek*, Reidel Publishing Company, Dordrecht – Boston 1981.

9) Bibliografia do tekstu o przypisach angielskich (wewnętrznych) powinna być zredagowana w porządku alfabetycznym z datą wydania podaną po nazwisku autora:

BIBLIOGRAFIA

Chomsky N. 1957, *Syntactic Structures*, Mouton, The Hague.

Kahn Ch. H. 1981, *The Verb 'Be' in Ancient Greek*, Reidel Publishing Company, Dordrecht – Boston.

- W bibliografiach (obu typów) nie należy podawać jako źródeł adresów stron internetowych, gdyż teksty zawieszane w internecie i posiadające jedynie formę elektroniczną nie stanowią publikacji w znaczeniu naukowym.

10) Tekst artykułu powinien być złożony czcionką Times New Roman 12 pkt.:

- odstępy między wierszami 1,5
- marginesy strony 2,5 cm
- podpisy rysunków i zdjęć czcionką 10 pkt.

Rys. 1 Styl podpisu nad rysunkiem

Źródło: Autor (rok, s. xxx)

- czcionka w tabelach 10 pkt.
- cytaty pismem prostym podane w cudzysłowach,
- formy wyrazów i wyrazy obcojęzyczne (nieodmienne w języku danego artykułu) należy podawać kursywą,
- znaczenia wyrazów podajemy w tzw. „łapkach semantycznych”, o główkach odwróconych: ‘znaczenie’.

INFORMATION FOR AUTHORS

I. GENERAL PRINCIPLES

- 1) The article or the book review shall be sent by e-mail to the proper VOLUME EDITOR for review and acceptance so as to published in prepared volume.
- 2) The article proposed to the publication shall be prepared and sent with the minimum three months of advance before the publication term of the „PU Scientific Journal”.
- 3) The proposed article shall be sent in the two format files: WORD and PDF for better correction.
- 4) Under the main title the articles written in Polish or another non-English language (for example Italian) should contain:
  - English translation of the title;
  - English summary of the article.
  - All the articles which do not contain the title and summary in English will not be taken into consideration.
- 5) Under the main title the articles written in English should contain:
  - the same title translated into Polish;
  - the summary written in Polish.
- 6) Under the main title the articles written in a foreign language (another than English), for example in French or Italian, should contain:
  - the same title translated into Polish and English;
  - Polish and English summaries.
- 7) In the „PU Scientific Journal” can be published only the articles written in Polish or in foreign languages being the main languages of scientific currency, like: English, French, German and Italian.
  - The articles written in other languages, being scientifically non-current, won't be taken into consideration.

- One can fully use other than above-mentioned languages, like Greek, Latin, Hebrew or hieroglyphic Egyptian, but only in quotations and examples.

II. THE PRINCIPLES CONCERNING TEXT COMPOSITION

- 1) The article cannot be longer than 30 pages of standard A4 format (about 20-40 thousand of signs and spaces).
- 2) The full name of author shall be placed in the top left corner of first side above the title.
- 3) At the end of article below the bibliography, in the left corner of the last side, in the so-called „author's footer”, shall be put the full name of author and moreover: his scientific title and degree, name of university, name of faculty, name of institute and department, and his e-mail address to contact.
  - The „author's footer” will not be published, as being only the ordinal information for publisher.
- 4) Under the title of an article the above-mentioned translations of the title and summaries should be placed.
  - The titles and subtitles should be placed in bold fonts of letters.
- 5) The text of the article one should separate with the double paragraph space from its summaries.
- 6) The footnotes can be used in two particular manners:
  - so-called footnotes of German type, it means classical (outside text), at the bottom;
  - or so-called footnotes of English type, it means modern (inside text), i.e. sending to the specified item pointed in bibliography, for example:

(Chomsky 1957: 35)

- The footnotes of English type (inside text) are commonly used above all in the linguistic articles and book reviews.

7) The classical footnotes, at the bottom of pages, should be edited as follows:

¹ Ch. H. Kahn, *The Verb 'Be' in Ancient Greek*, Reidel Publishing Company, Dordrecht – Boston 1981, p. 105-134.

² Ch. H. Kahn, *Some philosophical uses of 'to be' in Plato*, „Phronesis”, vol. 26, 1981, p. 105.

³ Ch. H. Kahn, *On the theory of the verb 'to be' (in:) Logic and Ontology*, ed. M. K. Munitz, New York University Press, New York 1973, p. 1-20.

⁴ *Op. cit.*, s. 12.

⁵ *Ibidem*, s. 18.

8) The bibliography to the article with the classical (put outside text) footnotes should be edited in the alphabetical order as follows:

BIBLIOGRAPHY

Chomsky N., *Syntactic Structures*, Mouton, The Hague 1957.

Kahn Ch. H., *The Verb 'Be' in Ancient Greek*, Reidel Publishing Company, Dordrecht – Boston 1981.

9) The bibliography to the article with the modern (put inside text) footnotes should be edited in the alphabetical order, but with the publishing year given directly after the author's name, as follows:

BIBLIOGRAPHY

Chomsky N. 1957, *Syntactic Structures*, Mouton, The Hague.

Kahn Ch. H. 1981, *The Verb 'Be' in Ancient Greek*, Reidel Publishing Company, Dordrecht – Boston.

- In bibliographies (both of kinds) should not be given website addresses as the scientific sources, because the texts published on Internet and having only their electronic form cannot be treated as publications in the scientific sense.

10) The text of article shall be edited with the Times New Roman font style using the font size of 12 points:

- paragraph spaces 1,5;
- side margins 2,5 cm;
- captions near drawings and photos with the font size of 10 points, as follows:

Illustration 1. The style of caption above the photo

Source: Author (year, p. xxx)

- the table font size of 10 points;
- quotations with the straightline fonts given in the double quotation-marks;
- word forms and foreign words (unflexible in the language of article) shall be put with the Italics font style;
- meanings of words shall be given in so-called „semantic commas” (i.e. inverted single commas): ‘meaning’.

INFORMACJA SZCZEGÓŁOWA DLA AUTORÓW

Z OBSZARU NAUK O ZDROWIU

(dotycząca zasad przygotowywania artykułów naukowych do publikacji w „*Periodyku Naukowym Akademii Polonijnej*”)

I. Układ pracy

1. *Układ pracy oryginalnej*

- 1.1. Układ pracy oryginalnej, to znaczy przedstawiającej wyniki oryginalnych badań przeprowadzonych w dziedzinie nauk o zdrowiu, w tym pielęgniarstwa, powinien zawierać następujące jasno wyodrębnione części:
  - Wprowadzenie / Wstęp,
  - Materiał i metody,
  - Wyniki badań,
  - Omówienie wyników / Dyskusja,
  - Wnioski / Podsumowanie,
  - Bibliografia.
- 1.2. Część „Materiał i metody” powinna szczegółowo wskazywać i objaśniać wszystkie zastosowane metody badawcze, które są uwzględnione w wynikach. Dokładność opisu powinna umożliwiać ewentualne odtworzenie doświadczeń, przede wszystkim w zakresie sposobu rekrutacji badanych, ocenianych parametrów, metod ich pomiaru oraz instrumentów badawczych. Szczególnie precyzyjnie należy opisywać metody, które autor pracy wprowadził po raz pierwszy. Należy podać nazwy metod statystycznych i oprogramowania zastosowanych do opracowania wyników.

- 1.3. Wyniki badań laboratoryjnych oraz odpowiednie normy i odchylenia standardowe powinny być wyrażone w jednostkach przyjętych przez Międzynarodowy Układ Jednostek Miar SI.
- 1.4. Objętość pracy oryginalnej – łącznie ze streszczeniami i bibliografią – nie powinna przekraczać 15 stron znormalizowanego arkusza składu.
2. *Układ pracy poglądowej (syntetycznej)*
  - 2.1. Prace poglądowe, przedstawiające w sposób syntetyczny wcześniejszy stan badań w obszarze nauk o zdrowiu, powinny dotyczyć rzeczywiście ważnych, istotnych i mających doniosłe znaczenie praktyczne, odkryć w dziedzinach z zakresu pielęgniarstwa oraz szeroko pojętej medycyny.
  - 2.2. W pracach poglądowych zalecany jest podział na rozdziały.
  - 2.3. Objętość pracy poglądowej – łącznie ze streszczeniami i bibliografią – nie powinna przekraczać 20 stron znormalizowanego arkusza składu.
3. *Układ pracy kazuistycznej*
  - 3.1. Układ pracy kazuistycznej opisującej jeden lub więcej interesujących badawczo rzadkich przypadków lub stanów klinicznych powinien mieć następujący układ:
    - Streszczenie,
    - Wprowadzenie,
    - Opis przypadku,
    - Dyskusja / Wnioski.
  - 3.2. Objętość prac kazuistycznej – łącznie ze streszczeniami i bibliografią – nie powinna przekraczać 5 stron znormalizowanego arkusza składu.

II. Ważne informacje w artykułach

1. Skrótów należy zawsze objaśniać przy pierwszym wystąpieniu terminu skracanego w tekście (dotyczy to również

streszczenia). Poza wyjątkowymi sytuacjami nie należy używać skrótów w tytule pracy. Należy używać tylko standardowych skrótów i symboli.

2. W przypadku wsparcia finansowego pracy należy wskazać jego źródło.
3. Wszystkie prace doświadczalne odnoszące się do ludzi lub zwierząt muszą być:
  - a) przeprowadzone zgodnie z zasadami zawartymi w Deklaracji Helsińskiej, oraz w Interdisciplinary Principles and Guidelines for the Use of Animals in Research, Testing and Education, wydanych przez New York Academy of Sciences' Adhoc Committee on Animal Research,
  - b) oraz zaakceptowane przez odpowiednią lokalną Komisję Etyczną.
    - Informacje o zgodzie Komisji Etycznej należy zaznaczyć w tekście pracy.
    - W przypadku pracy oryginalnej dotyczącej ludzi autorzy są zobowiązani do uzyskania od badanych osób świadomej zgody na udział w badaniu. Informację o uzyskaniu zgody tych osób należy umieścić w tekście pracy.

III. Zasady cytowania i bibliografia

1. *Zasady cytowania*

- 1.1. Cytowanie prac należy ograniczyć tylko do pozycji najnowszych i łączących się bezpośrednio z przedstawionym tekstem.
- 1.2. Kolejny numer cytowanej pozycji należy podać w tekście artykułu w nawiasie kwadratowym [ ] cyframi arabskimi. W przypadku ważnych dla przeprowadzonych badań cytowań można wyjątkowo powołać się na nazwisko pierwszego autora (bez imienia), a w nawiasie podać odpowiedni numer

z listy cytowanych prac zawartych w bibliografii, np. według Jochema i wsp. [8].

- 1.3. Liczba cytowanych prac w przypadku prac poglądowych (syntetyczno-opisowych) nie powinna przekraczać 40, w pracach oryginalnych 30, a w pracach kazuistycznych i pozostałych krótkich doniesieniach badawczych – 10 pozycji.
- 1.4. Nie należy używać określeń typu: „w druku”, „w przygotowaniu”, „informacja ustna” — tylko w najbardziej uzasadnionych wypadkach można je zastosować w odpowiednim miejscu w tekście pracy.

2. Bibliografia

- 2.1. Bibliografia powinna być podana po tekście artykułu i może być ułożona w przyjętym tradycyjnie w obszarze nauk medycznych tzw. systemie Vancouver.
- 2.2. Bibliografia powinna być ułożona zgodnie z kolejnością cytowania prac w tekście artykułu (nie w porządku alfabetycznym), tabelach, rycinach (w przypadku pozycji cytowanych tylko w tabelach i rycinach obowiązuje kolejność zgodna z pierwszym odnośnikiem do tabeli lub ryciny w tekście).
- 2.3. W opisach bibliograficznych artykułów z czasopism należy podać: nazwisko autora wraz z inicjałem imienia (przy większej niż 4 liczbie autorów podaje się tylko pierwszych trzech i adnotację „et al” w pracach w języku angielskim oraz „i wsp.” w pracach w języku polskim), tytuł pracy (w oryginalnym języku publikacji), skrót tytułu czasopisma (skrót tytułów czasopism powinny być zgodne z Index Medicus), rok wydania, numer tomu (rocznika) oraz numery stron, na których zaczyna i kończy się artykuł, np.:

1. Jochem J. Involvement of proopiomenalocortin-derived peptides in endogenous central histamine-induced reversal of critical haemorrhagic hypotension in rats. J Physiol Pharmacol 2004; 55: 57-71.

2.4. W opisach bibliograficznych cytowanych książek należy podać: nazwiska autorów i pierwsze litery imion, tytuł książki, nazwę i siedzibę wydawnictwa, oraz rok wydania np.:

2. Kaiser H. Praktyczna kortyzonoterapia. Warszawa: PZWL; 1991.

2.5. W przypadku cytowania rozdziału pochodzącego z książki należy podać: nazwisko / nazwiska i pierwsze litery imion autora / autorów tego rozdziału, tytuł rozdziału cytowanej książki, nazwisko i imię autora (redaktora) książki, tytuł książki, siedzibę i nazwę wydawnictwa, rok wydania, numer pierwszej i ostatniej strony cytowanego rozdziału np.:

3. Timby BK. Fundamental Skills and Concepts in Patient Care. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2003; 12-21.

2.6. W przypadku korzystania z materiału elektronicznego (e-czasopism) wolno cytować artykuły naukowe publikowane jedynie w recenzowanych czasopismach internetowych i w takim wypadku należy podać w ich opisie: nazwiska autorów i pierwsze litery imion, tytuł artykułu, pełny adres strony internetowej, oraz datę dostępu do wersji internetowej np.:

4. Drayer DE, Koffner D. Factors in the emergence of infectious diseases.

Emerg Infect Dis 1995; Jan-Mar, 1(1).

URL: <http://www.cdc.gov/ncidod/EID/eid.htm> [wydruk u autora]

Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej

Polonia University Scientific Journal

Czasopismo dostępne w wersji elektronicznej
na stronie www.ap.edu.pl

© Copyright by Wydawnictwo „Educator”
Częstochowa 2015, wydanie I

Wydawnictwo Akademii Polonijnej w Częstochowie „Educator”

ul. Pułaskiego 4/6, PL 42-200 Częstochowa

Tel. +48 (34) 368-42-15; fax +48 (34) 324-96-62

E-mail: wydawnictwo@ap.edu.pl

www.ap.edu.pl/wydawnictwo